

caiete critice

1 (315) / 2014

Revistă editată de **Fundația Națională pentru Știință și Artă**

Director: **Eugen SIMION**

Nicolae Breban '80

*Eugen Simion
în dialog cu
Nicolae Breban*

*Capcanele
dosarelor și etica
demistificării*
de Paul Cernat

*Singurătatea
prozatorului
de cursă lungă*
de Lucian Chișu

*Încotro se îndreaptă
Europa?*
de Thierry de Montbrial

caiete critice

Revistă editată de
*Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție*

și
*Editura Expert,
sub egida
Academiei Române*

Nr. 1 (315) / 2014

Redacția:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Simona GALAȚCHI
secretar de redacție

Aida SARCHIZIAN

Andrei GRIGOR

Bogdan POPESCU

Daniel CRISTEA-ENACHE

Călin CĂLIMAN

Maria MOLDOVEANU

Ana-Lucia RISTEA

Oana SOARE

Mihaela PINTICĂ

Nicolae LOGIN

Luminița LOGIN

EDITURA
Expert

Tel.: 318.24.38; 318.81.06

E-mail: edituraexpert@gmail.com

office@fnsa.ro

ISSN: 1220-6350

ISSN (on-line): 2285-5041

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI

Jacques De DECKER (Belgia)

Serge FAUCHEREAU (Franța)

Valeriu IOAN-FRANC

Jaime GIL ALUJA (Spania)

Klaus HEITMANN (Germania)

Radivoje KONSTANTINOVIC (Serbia)

Evangelos MOUTSOPOULOS (Grecia)

Mihail METZELTIN (Austria)

Thierry de MONTBRIAL (Franța)

Maurice NADEAU (Franța)

Basarab NICOLESCU

Dumitru ȚEPENEAG

caiete critice

Revistă editată de **Fundația Națională pentru Știință și Artă**

Director: **Eugen SIMION**

Nicolae Breban '80

*Eugen Simion
în dialog cu
Nicolae Breban*

*Capcanele
dosarelor și etica
demistificării
de Paul Cernat*

*Singurătatea
prozatorului
de cursă lungă
de Lucian Chișu*

*Încotro se îndreaptă
Europa?
de Thierry de Montbrial*

CUPRINS

1/2014

FRAGMENTE CRITICE

Eugen SIMION: Cuvinte-cheie

Keywords 3

A GÂNDI EUROPA

Thierry de MONTBRIAL: Încotro se îndreaptă Europa?

Où va l'Europe?/ Where is Europe Heading? 9

Ioan ROBU: L'église catholique et les défis culturels de l'Europe

The Catholic Church and the Cultural Challenges of Europe. 14

INTERVIU

Eugen SIMION: Eugen Simion în dialog cu Nicolae Breban

Eugen Simion in Dialogue with Nicolae Breban 19

BREBAN '80

Paul CERNAT: Capcanele dosarelor și etica demistificării

The Pitfalls of the Deeds and the Ethics of Demystification. 32

Bogdan CREȚU: Breban după Breban

Breban after Breban 37

Lucian CHIȘU: Singurătatea prozatorului de cursă lungă

The Loneliness of a Long Distance Prose Writer 44

COMENTARII

Caius Traian DRAGOMIR: Reîntoarcerea la teologie. Un manifest (I)

- Presiunea științei

Back to Theology. A Manifesto (I): The Pressure of Science. 50

Nicoleta SĂLCUDEANU: Ideea protocronistă și avatarurile ei

The Protochronist Idea and Its Avatars. 54

Marian BARBU: Eminesciana. Punctul de întâlnire...

Eminesciana - The Meeting Point 60.

Teodora DUMITRU: Mircea Dinescu, de la invocație la contestație

Mircea Dinescu – From Invocation to Contest 63

CULTURĂ ȘI ECONOMIE

Napoleon POP, Valeriu IOAN-FRANC: Globalizarea – o realitate a timpului nostru

Globalization - a Reality of our Time 70

Maria CERNAT: Informația – marfă sau bun public? Concentrarea capitalului
pe piața informației

*Information - Commodity or Public Good? Concentration of the Capital
at the Market of Information* 77

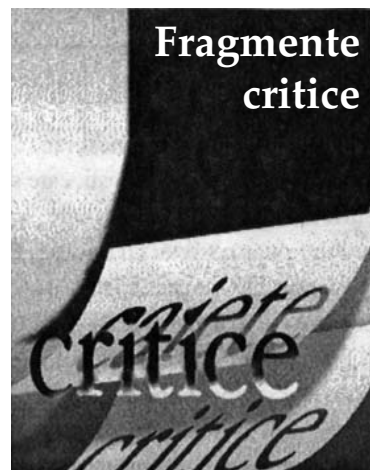

*Ilustrăm acest număr cu lucrări ale artistului plastic
Marcel Iancu
(1895-1984)*

*Acest număr a apărut cu sprijinul
Primăriei Sector 2 - București,
primar Neculai Onțanu*

Eugen SIMION*

Cuvinte-cheie

Abstract

Articolul se constituie ca o încercare ambițioasă de a selecta acele cuvinte-cheie care îi caracterizează pe români (ca națiune). Cum se definește spiritul românesc, identitatea românească în viziunea marilor scriitori români (filosofi, poeți și moralisti precum cronicarii) este ceea ce urmărește autorul să arate. Încercarea de a defini „modul românesc de a fi în lume” se dovedește foarte dificilă, întrucât scriitorii preocupați de acest subiect oferă numai aproximații și sugestii în contexte oferite de vremuri deopotrivă schimbătoare și tulburătoare.

Cuvinte-cheie: românii, definiții, literatura română, caracteristici esențiale.

This article is an ambitious attempt to select the keywords that characterize the Romanians (as a nation). How to define the Romanian spirit, the Romanian identity as suggested by the great Romanian writers (philosophers, poets and moralists as the Chroniclers) is the focus of the present article. The research proves that it is a very difficult task to grasp “the Romanian way of being into the world” because the writers preoccupied with the subject offer only approximations or suggestions in contexts of overwhelming and changing times.

Keywords: Romanians, definitions, Romanian literature, essential characteristics.

S-a pus de mult problema dacă putem caracteriza o națiune, din punct de vedere fenomenologic, prin două-trei trăsături sau chiar prin unul sau două cuvinte-cheie care să sugereze modul de a fi și, cum zic filosofi existențialiști, modul de a se situa în lume al unui popor. Chestionat de Thierry de Montbrial asupra acestui lucru, sociologul american Stanley Hoffman i-a răspuns că termenii care ar defini mai bine identitatea Statelor Unite ar fi „Constituția”, iar în ceea ce privește identitatea Franței – cuvintele esențiale sunt „statul și limba”. Thierry de Montbrial¹ acceptă acest joc de societate

și lămurește lucrurile: *constituția* este, într-adevăr, factorul esențial al unității și identității americanilor, dovadă că n-au schimbat-o niciodată și o respectă în toate circumstanțele, în timp ce Franța și-a modificat constituția de mai mult de 15 ori de la Revoluția din 1789 până în prezent; în privința *statului* și a *limbii*, acestea sunt, într-adevăr, cuvinte simbolice, reprezentative pentru spiritul galic: Franța este un stat național unitar și, pentru centralismul lui, s-a vărsat mult sânge, catolicii s-au bătut cu protestanții, nordul cu sudul etc., iar azi, în comunitatea europeană, Franța apără ideea

* Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”; Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section, Director of The “G. Călinescu” Institute for Literary History and Theory, e-mail: eugensimion@fnsa.ro.

1 Thierry de Montbrial, *Penser l'Europe / A gândi Europa*, p. 185 și urm., Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2013.

unei Europe a națiunilor. Sau așa o gândea Charles de Gaulle... În ceea ce privește limba, ei bine, francezii, crescuți până acum cu ideea că ei sunt primul popor în univers, suferă azi văzând că limba lor este marginalizată în lume și că nu mai este limba diplomației, comerțului, turismului etc. Ei continuă, totuși, să creadă că limba este elementul care coagulează excelențele, orgoliile, frivolitățile, finețurile, fantezmele spiritului galic, pe scurt: cuvântul care concentrează și sugerează spiritul geometric cartezian și spiritul de finețe al lui Montaigne, adică identitatea franceză...

Intrând în acest joc și păstrând rezervele față de relativitatea oricărei soluții în acest domeniu, m-am întrebat adesea care ar putea fi cuvântul care să definească spiritul românesc (identitatea noastră). Mulți zic că termenul – concept esențial pentru noi și pentru cei care vor să ne cunoască este *dor*. Un cuvânt care unește oximoronic suferința cu plăcerea, bucuria și jalea, în fine, melancolia unei dorințe neîmplinite cu reveria unei suferințe nedeterminate. Sentiment complex pe care-l aflăm greu în alte limbi și aproape niciodată în aceste forme complexe. Poezia populară și, apoi, Alecsandri și Eminescu și, după ei, mai toți poeții români vorbesc de *dorul* care îmbrățișează toate domeniile spiritului și ale sufletului, de la eros la sentimentul de incompletitudine – fundamental filosofic – al romanticilor. Toți marii critici, analizând poezia românească, au subliniat profunzimile și ambiguitățile acestui cuvânt-cheie care deschide și închide sufletul / spiritul românesc, dominat, zice un francez (Alain Guillerrou, care l-a studiat bine pe Eminescu), de o alianță curioasă, oximoronică, între *tristețe* și *mesianism*...

Vine însă un sceptic, Cioran, și ne spune că nu *dor*, ci *nenoroc* este cuvântul românesc esențial² și tot el, moralistul, care se îndoiește de toate, descoperă într-o zi cuvântul *scornit* și scrie fratelui său: „cuvântul scornit este extraordinar; în franțuzește: „qui a in-

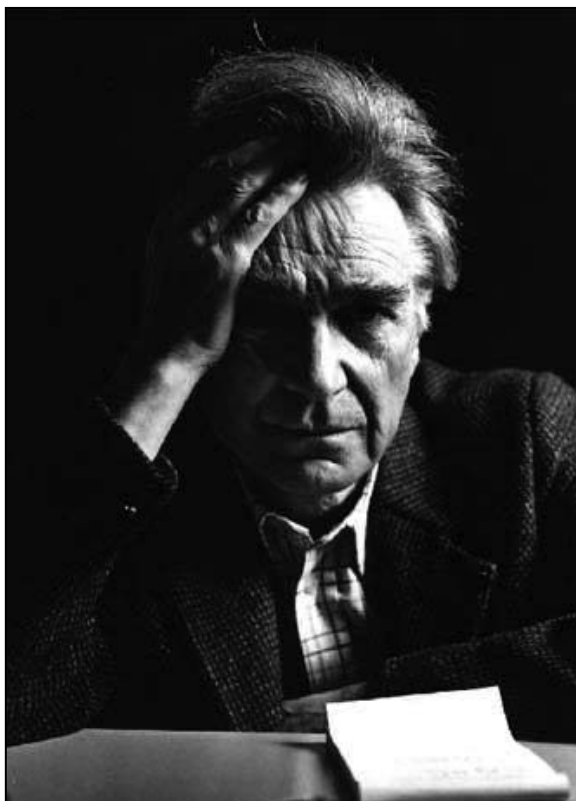
venté l'ennui” – sună ridicol; limba noastră e una dintre cele mai expresive”³. După *scornit*, în imaginarul moralistului Cioran apare cuvântul *păgân* (regăsit într-un vers eminescian: „căci te priveam cu ochi păgâni”) și spiritul său explodează din nou: „păgâni” e tulburător și nu are forță decât în românește; ce absurditate să scrii în limbile astea «civilizate», convenționale⁴. Cioran părăsise de mult (în 1947) limba română și trecuse la altă limbă – o limbă „civilizată” (franceză) – luptându-se cu rigiditatea ei („o rigiditate de cadavre”, va scrie el mai târziu). Câștigase pariul. Va fi socotit de criticii francezi un mare stilist. În scrisorile către fratele său Aurel, laudă însă limba de care se lepădase în tinerețe și redescoperă profunzimile metafizice ale cuvântului *nenoroc*...

Așa dar: nu *dorul*, ci *nenorocul* ar fi, din vocabularul limbii noastre, cuvântul caracteristic pentru noi... Un exercițiu ce merită a fi continuat, pornind de la textele fundamentale, pentru a vedea care sunt termenii care se repetă și au o mai mare încărcătură, să zicem, filosofică. O filosofie de viață și o morală specifică. Am făcut acest exercițiu recitindu-i pe cronicarii noștri pentru a vedea cum definesc „feldeința”, „hirea” românească. Primul lucru pe care îl remarc este faptul că ei sunt nevoiți să inventeze cuvintele de care au nevoie (mai ales cuvintele care definesc noțiunile abstracte) pentru a numi identitatea lor sau, cum scrie tot Cantemir, pentru a ști ce este un lucru sau o ființă, trebuie să căutăm mai întâi „ceința” acelui lucru sau acelei ființe. Mă uit pe glosarul extras din cronicile lui Ureche, Miron Costin și Cantemir și ce observ? Pe omul străin, Costin îl numește, am semnalat deja, „nemernic”, un cuvânt pe care îl folosește și Creangă („Mai stai și nu te mai bucura așa degeaba, că încă ești *nemernică* pe aceste locuri”) și care și-a schimbat între timp semnificația, indicând azi o gravă deficiență morală. Cantemir îi spune celui de alt neam

2 Scrisoare către fratele său, 5 martie 1977, în Aurel Cioran, *Fratele fiului risipitor*, Ediție îngrijită de Anca Sîrghie și Marin Diaconu, Eikon, 2012, p. 311.

3 23 febr. 1979, ed. cit., p. 332.

4 23 febr. 1979, scrisoare reprodușă în vol. ed. cit., p. 332.

(*străinului*, deci) „innoplemenic”, cuvânt ce are, programatic, un sens peiorativ. În cronica lui Ureche cuvântul care se repetă des este „hain”, urmat de, „ficlean” (trădător, viclean), *nemernic* – cu sens de vagabond, „price” (conflict), „năpaste” (și „a năpăstui”), „năsâlnic” (sălbatic), „neîngăduință”, „scârbă” (supărare), mai rar: „a înfârtăți” (a se înfrăți). Așa dar, „hainul”, „vicleanul” se poate în cele din urmă „înfrăți” cu localnicul. Vocabularul este redus și judecățile de valoare privind etica individului și comportamentul unei categorii mai largi sunt clare, fără mari subtilități. Ureche este om dintr-o bucată și stilul lui de a judeca istoria și pe oamenii istoriei are o dimensiune gravă și profetică.

Miron Costin folosește un limbaj mai variat și mai nuanțat. Nu-i plac, spune de la început, „buiguitorii” și pe cei care „buiguiesc”, încurcă adică lucrurile. Dezordinei îi zice „desfrânare”, iar petrecerii, „desmierdăciune”. Un om evlavios este „dumnedză-

ieresc”, iar celui care este modest din fire i se spune „nemăreț”. Pe dușman îl cheamă „neprieten”. Acesta are obiceiul de „a jecui” (a jefui), umblă cu „hicleșuguri”, nu are „întregie” la suflet și în spirit. Este un om, care va să zică, de nimic, nu trebuie să te bizui pe el. Nestatorniciei îi zice „nestătorie”, „neticneală”, (neliniște), un om bucuros este un om „liubovnic”, unul nesigur este „lunecos” (ca și în limbajul de azi), cel care delirează este „frănetic” (un termen ce pare venit din „limbajul modernității”), „netocmeală” este neînțelegere, „zavistie” înseamnă, ca și acum, invidie, iar un om *zavistnic* este un om, bineînțeles, patologic de invidios și, din această pricină, scornește mereu câte ceva, bagă intrigi, bârfește, calomniază. Este bine să te ferești de el.

Dacă am căuta cuvintele reprezentative pentru cel care judecă și, în același timp, pentru sistemul lui de judecată morală acestea par a fi *a buigui*, *nestătorie*, *fățărare* și *zavistnic*. Dacă le punem laolaltă observăm că un om bun, un om plin de virtuți este, întâi, un om care nu umblă cu vicleșuguri (*fățării*), un om care este *stătător* în comportamentul său și, totodată, un om drept, nu-i *zavistnic* (invidios), om bun este un om care știe să *omenească* pe cineva. Inclusiv pe „nemer-nic”, adică pe *străin*. A *omeni* exprimă arta politeții la românii vechi. Mai este, apoi, *a bâigui* și *a nu bâigui*, un verb esențial, am impresia, pentru gândirea și scriitura lui Costin. Ca și pentru *firea*, modul lui de a fi și de a judeca pe alții, *prieten* și *neprieten*, *măreț* și *nemăreț*... Ce le cere el, între altele, este să nu fie mai ales *bâiguitori* și *zavistnici*.

*

Cantemir este deja un moralist profesionist. Are o concepție morală și, pentru a o exprima, își creează un limbaj mai complex din care au rămas în vocabularul filosofic și modern puțini termeni. Au rămas însă ideile sale și disocierile inteligente pe care le face atunci când vrea să pună ordine în lucruri și în judecata asupra lor. Revăzând glosarul extras din scrierile sale în limba

5 Vezi Dimitrie Cantemir, *Opere*, texte, introducere de Virgil Cândea, Stela Toma, Nicolae Stoicescu, Editura Academiei Române, 2003.

română⁵, încerc să selectez termenii care pot da, ca și în cazul lui Ureche și Miron Costin, o sugestie despre criteriile (valorile) după care și prin care Cantemir judecă omul în genere, morala moldovenilor și morala (identitatea) străinilor (*innoplemenicilor*). Vocabularul cantemiresc este, în sine, o operă de creație ce poate să spună scepticilor și nescepticilor ceva despre *spiritul românesc* (prin creație înțelegând și domeniul științelor filosofice și filologice!). Noica l-a cercetat și a scris ceea ce a scris despre rostirea românească și filosofia ascunsă în ea, pornind, în genere, de la Cantemir. Câțiva termeni vin și revin în *Divan*, *Hronic* și *Istoria ieroglică*, s-a putut constata, atunci când autorul vrea să spună unele lucruri despre „feldeința” moldovenilor sau despre feldeința altor neamuri, cum am văzut că face în cazul *othomanilor* în *Adaosurile* citate. Cea dintâi noțiune care sare în ochi în această listă este aceea de „adevărațiune” (adevăr, încredințare), însoțit de o întreagă familie de cuvinte: „adevereaală”, „a adeveri”, „adevericiune”, „adeverit”, „adeveritor”... Este probabil, termenul cel mai productiv din limbajul lui Cantemir. Semn că termenul este fundamental în sistemul său de judecată morală. „Adeverință” înseamnă mai multe lucruri, de la *credință*, *loialitate* la *obiectivitate*, *probă*, *dovadă*. Istoricul precizează mereu că ceea ce scrie este „după adeverință”, adică în spiritul adevărului, și că este adeverință în tot ce spune. Cele mai multe noțiuni vin din limba greacă și potrivite cu spiritul limbi noastre.

Cantemir are nevoie de ele pentru a fixa caracterul (firea) unui individ sau ceea ce mai târziu s-a numit „trăsătura dominantă” (*la qualité maîtresse*). În limbajul moralistului de la 1700 aceasta se cheamă *hirișie*, iar modul de a fi al omului, am precizat deja, poartă numele de *feldeință*. *Hirișia* și *feldeința* pot fi de mai multe feluri și se manifestă în multe chipuri. Omul poate fi, de pildă, *amăgelnic* (înșelător) și mai mult decât atât: poate fi afurisit, adică *blăstămațesc* sau *calicios* (obraznic), *buiguitor* (confuz în ceea ce vorbește) ori *clevetnic* (clevetitor, bârfitor). Pentru a marca cinstea, omenia, modul corect și frumos de a se purta, Cantemir

folosește termenul de *cinteșie*. O noțiune, iarăși, esențială în analiza morală. În funcție de ea poate fi stabilită firea omului și tot ceea ce ea acoperă. Când omul este superstițios, i se spune că suferă de *disdimonie*, este, adică, *disdimonesc*, iar dacă este lingușitor în față și bârfitor pe la spate, atunci este atins de *ciocotniție*. Când individul este un om de vază, Cantemir îi spune că e „mai de-a firea”. Dacă e neserios, ușuratic în comportamentul său, asta înseamnă că *hireșia* (trăsătura lui dominantă) este *iușorimea*. Dacă este peste măsură de încăpățânat, i se zice că suferă de *împietroșere*, are, altfel spus, o fire împietrită, lipsită de sensibilitate, este un om inflexibil și, cu aceste cusururi, este greu să comunici cu el. Când cineva este peste măsură de încrezut, fălos, este „înalț cu firea”, ceea ce poate să nu fie deloc bine și nici frumos, deși *înalț cu firea* ne sună azi bine: definește cu un spirit, caracter superior și comportament demn, nobil, detașat de mizeriile existenței. Omul trebuie să fie modest și să-și dovedească firea aleasă, s-a văzut, prin *cinteșie* și alte calități, cum ar fi *isteciunea* (iscusița), *înțelepția* (înțelepciunea, prudența, cumpătarea), la nevoie chiar *pocaania* (pocăința, smerenia, evlavie). Este bine ca omul să *sămăluiască* înainte de a face ceva sau de a judeca pe cineva, adică să cugete îndelung, să facă o bună socoteală a lucrurilor și numai după aceea să decidă ce se cuvine.

Omul socotit trebuie, apoi, să aibă *priință* (bunăvoință), să fie *priitor*, să se ferească de *diavolie* (mârșăvie), să nu se comporte în chip *dihainesc* (ca o dihanie, ca un animal sălbatic), să nu fie *lentos* (leneș) în treburile lui, să nu vorbească fără rost (*să nu mateologhisească*), să nu fie *pizmaș* (intrigant) și, mai ales, să se ferească să devină *pizmașul de obște*, cu alte vorbe: pizmașul, intrigantul, dușmanul, denunțatorul de serviciu, ceea ce, după Cantemir, este rău, josnic. Să evite și a *dosădi* (a ocări) pe vecini și pe oricine ar fi pentru că aceia care cad în acest păcat n-au nume bun. Nici *ipopsiia* (bănuială) nu-i bună pentru că omul bănuitor își strică firea. Poți să *probozești* pe cineva, la supărare, dar nu trebuie să exagerezi, căci a *probozi* (a muștra) pune piedici *omoniei* (armoniei)

dintre oameni. Poți pune zel, pasiune (*prot-himie*) în ceea ce faci, dar trebuie și aici o anumită măsură, este bine să ții cumpăna dreaptă, altminteri cazi în *distihie* (nenorocire). Scopul omului în viață este să ajungă la *fericință* (fericire). În calea fericinței se află însă multe lucruri înșelătoare și multe ispite, cum ar fi *avania* (lipsa de omenie, cruzimea), *nedumnedzăirea* (fărădelegea), *nesămăluirea* (nechibzuința), *siiala* (frica) și toate celelalte... Când este melancolic, omul suferă de *fiere niagră*, când este confuz e *scămos*, când umblă cu vorba, pârând și calomniind, se cheamă că este *sicofand* și *schismuit* (prefăcut) etc.

Capitolul cel mai bogat în acest dicționar este, să se remarce, acela care formulează categoriile moralei și, implicit, definește formele comportamentului uman. Ele indică sensul unei acțiuni, calități, însușiri... Așa apar *necuvintele* în textele lui Cantemir după un procedeu relativ lesnicios. Pentru ceea ce este neîntrecut, nedepășit, Cantemir zice *necovârșit*, pentru statornic – *neclătitor*, pentru întreg, intact – *nebetejit*, omul cu o stare bună de spirit sau o stare de suflet bună este un om *nebântuit*, veneticul, străinul este – am citat mai înainte – *nemernicul*, iar un loc străin aparține spațiului *nemerniciei*, în fine, un om care nu-și schimbă caracterul și umblă frumos prin viață, este un om cu firea *nesmintită*. Cel care nu-și ține gura și dezvăluie repede ce-i spui în secret este o ființă *netainică* și, dacă este așa, este prudent să nu-i încredințezi intimitățile vieții tale. Imaginația lingvistică a scriitorului este mare și orice termen care sugerează o calitate sau o slăbiciune (o *nevoioșie*) omenească primește prin atașarea unei simple particule (*ne*) adversarul cu care trebuie să se lupte. Numai împreună, printr-o luptă dreaptă, pot stabili *feldeșia*, *hirea* cuiva...

*

Acum, dacă parcurgem acest dicționar moral și căutăm termenii care se repetă și, știind că ceea ce se repetă într-un text indică ceva, subliniază o trăsătură mai generală, ce putem reține? Care sunt cuvintele-cheie, cuvintele reprezentative pentru acești cărturari care timp de două secole încearcă să

reconstituie o istorie a poporului lor și modul de a fi a celor ce se trag de la Râm și felul de-a fi al *Celoralți* (a „nemernicilor”?... Verbele esențiale pentru toți cronicarii moldoveni sunt, cred, *a izvodi*, *a întemeia*, urmate de altele, cum ar fi *a descăleca*, care sugerează într-o bună măsură aceeași idee sau aceeași dorință: *a întemeia*, *a așeza*, *a pune ordine*, *a crea*... Un alt cuvânt ce revine des în *Letopisețul* lui Ureche este, de pildă, *cârmă* („de toată cârmă”), urmat de altul (*credință*) care indică fidelitatea, adică ceva ce se află greu într-o lume nestatornică și se păstrează și mai greu. Opusul lui este, desigur, *viclenie* sau *ficlenie*, termen productiv în toate cronicile moldovene și muntene. Am putea spune că *viclenie* și *trădare* și, din aceeași familie – *fățarie*, sunt cuvintele care marchează o istorie și o stare de spirit generală. Ele reprezintă *spiritul veacului*. Toți ipochimenii care se învârt în jurul puterii *viclesc*, uneltesc, umblă cu *pâră* (alt termen ce domină frazele), spun una și fac alta, trec dintr-o tabără în alta etc. Toate acestea se întâmplă pentru că omul este prin natura (firea) lui *nestatornic* și pentru că vremurile sunt schimbătoare.

Ca să sugereze această idee – și o sugerează la tot pasul – cronicarii noștri inventează o terminologie care în multe cazuri n-a rezistat timpului: Miron Costin se jeluiește cu gândul la „nestătoria” istoriei și a firii omenești. Într-un stil mai uscat, Nicolae Costin reia ideea de nestatornicie, numind-o „nesătorie”, opunând-o, când e vorba de timp, „văcuiii” (veșniciei). Păstrează și el verbul „a izvodi”, după cum păstrează și chiar îmbogățește nuanțele „mișăliei” și ale „ereticii” (ereziei), „fățariei” etc. Alt verb ce se repetă este „a se hăini”, întrecut în discursul cronicarilor doar de adjectivul *hain*. Acesta apare peste tot când se vorbește de schimbarea domnilor și de relațiile țărilor române cu turcii. Suspiciunea este, în toate taberele, mare. Teama de indivizi *haini* este generală și pedeapsa pentru acest tip de cădere morală este crudă. De regulă, scurta-re capului sau, în cazul cel mai bun, surghiunul când este vorba de clasa boierească. Pentru cei de jos sunt utilizate ștreangul sau țeapa. Metode general europene în Evul

Mediu. La acest capitol, românii sunt sincronici. *A surghiuni* este, de altfel, un verb esențial în limbajul acestor cronicari care, pe măsură ce vor să înfiripe (să întemeieze) faptele dispărute, incomplete ale istoriei, se jeluiesc mereu de ororile istoriei. La loc de cinste se află *fuga, surghiunul, revenirea din surghiun* și, bineînțeles, *frica*. Frica este, și ea, omniprezentă și productivă. Nicolae Costin care n-a moștenit vocația moralistică a tatălui, dar a preluat de la el *ispita istoriei* („vede-se dar ispita istoriei, așa întru școale de sfat [...] că poate mai mult adevărit lucru iaste, decât o mie de întrebări soficește”), Nicolae Costin, care nu are, zic, geniul reflecției morale și nici geniul limbii, face, totuși, o remarcă plină de înțelepciune privitoare la dragoste și frică în exercițiul puterii: „Mare lucru și temeinic iaste a sluji domnilor den dragoste, iar mișel acela domnu, căruia slujăscu de frică. Frica dragoste nu are, că unde-i frică, nu-i dragoste, unde nu-i dragoste, iaste ură, den care izvorăscu multă risipă domnilor”. Frica atrage după sine numeroase alte *răotăți* și *blăstămății* și opusul lor este „*tocmala*” (înțelegerea), încercarea, altfel zis, de a potoli nebuniile lumii și de a pune lucrurile în ordine. O noțiune fundamentală în discursul lui Miron Costin, de pildă. Dacă aș fi nevoit să aleg din letopisețul său două-trei cuvinte cheie, n-aș ezita să rețin pe *a tocmi* (a pune în ordine) și pe *a jelui* (cu mai multe sensuri)... Spiritul cronicarului și, în genere, spiritul moldav se jeluiește și visează *orânduială* în istorie, iar pentru acestea, se *tocmește* mereu.

Dincoace, în Țara Românească, sentimentul începutului este tot atât de puternic. Stolnicul Cantacuzino vorbește des de „începătura” istoriei românești și voința lui este să stingă „neștiința și nevrerea” din țara sa, mai precis: inerția și întunericul minții. Este supărat pe străinii care ne hulesc și, îndeosebi, pe greci care, complexați de turci, ne ponegresc și ne jefuiesc pe noi, românii. Spaima de „a fi de ocară” revine, obsedant, în frazele sale. În cronica, mult mai relaxată și mai narativă a lui Neculce, termenii simbolici mi se par „omilenic” (omenos, binevoitor) și „țară”... după care vin a *giurui* și a *jelui*. Așadar: rolul cronicarului

(martorului, memorialistului) este să depună mărturisire dreaptă (*să giuruiască*) și să se plângă de ceea ce știe și spune, (întâmplări, în genere, întunecate). Naratorul are însă simțul umorului, de aceea jeluirea (plânsul) lui dă mereu în răs, se înveselește. Neculce, am scris la locul cuvenit, a inventat *râsu-plânsul* în literatura noastră, înaintea lui Nichita Stănescu (acesta s-a inspirat și de la poezii muntene).

Venind vorba de spiritul muntelesc, să observăm că în vocabularul celui mai talentat cronicar valah – Radu Popescu – dispăre verbul *a jeli* și, în genere, *jeluirea, vaietul* sunt înlocuite de *ipopsie* (bănuială), de *pâre* și *pârâși*, de *amestecături* (intrigă, uneltiri, comploturi) și *avanie* (împilare, asuprire). Cuvintele frecvente (*împoncișați, pizmaș, obrăznicie mare, pizma ascunsă, un om de nimic, ficlenie* etc.) arată o veșnică iritare și vrăjmășie în spiritul și sufletul cronicarului. Radu Popescu este un spirit partizan, temperamentul lui este violent și limbajul lui nu mai caută nuanțe. Detestă în mod sincer și vehement *ciocotniția* (căria îi mai zice *colachia*, adică lingușirea, bârfa), dar este el însuși un mare bârfitor, un *pizmaș* fără pereche (umblă, deci, cu „amestecături”) și suferă de „ipopsie” (bănuială)... Are, totuși, o mare calitate, și anume talentul de prozator rapid și colorat de a numi (a povesti, a nota) aceste amestecături ale istoriei și ale firii omenești. Ceea ce este începutul unei mari virtuți literare.

*

Cu aceste noțiuni morale operează cronicarii români atunci când, în discursul lor istoric, vorbesc de *firea* și de *feldeința* noastră și a altora, adică de ceva ce este greu de prins și de definit cu exactitate. Altfel zis, cu două-trei biete verbe nesigure, dintre care cel dintâi este *a izvodi* (a pune *începătură*) și, al doilea, *a (se) jeli*. Discursul lor reprezintă o arhitectură de *vaiete* și *izvodiri, iscodiri, întemeieri, statornicii* într-o uriașă, continuă *nestatornicie* a istoriei și a firii omenești. Omul românesc se naște greu din atâtea aproximații, *învăluituri*, lucruri și vremuri *nestătătoare, tocmeli* și *buiguieli*... Dar se naște...

Thierry
de MONTBRIAL*

Încotro se îndreaptă Europa?

Résumé

De-a lungul istoriei, societățile umane au fost organizate în grupuri politice, adică în grupuri care își afirmă unitatea, mai ales în raport cu lumea exterioară. Națiunea și, în special, statul-națiune reprezintă doar un moment al istoriei umanității, un moment care, e drept, s-a extins la câteva secole. În privința Uniunii Europene, veritabila semnificație a construcției europene este crearea, în etape, a unui nou tip de unitate politică..

Cuvinte-cheie: națiune, state-națiune, construcție europeană, sistem autoorganizator, unitate politică, identitate europeană, cetățenie europeană.

Tout au long de l'histoire, les sociétés humaines ont été organisées dans des groupes politiques, à savoir des groupes qui prétendaient l'unité, en particulier en relation avec le monde extérieur. La nation et, en particulier, l'État-nation représente seulement un moment de l'histoire humaine, un moment qui, est vrai, s'est propagé à plusieurs siècles. En ce qui concerne l'Union Européenne, la signification réelle de la construction européenne est la création, par étapes, d'un nouveau type d'unité politique..

Mots-clé: nation, États-nations, construction européenne, système auto-organisateur, unité politique, identité européenne, citoyenneté européenne.

Vă voi propune câteva reflecții care, în completarea celor ale profesorului Simion, vor contribui, sper, la animarea dezbatelor noastre.

O primă remarcă se referă la noțiunea de unitate politică. Dintotdeauna, oricât de departe am urca pe firul istoriei, până în preistorie chiar, altfel spus până la puținele cunoștințe pe care le avem despre primii oameni de pe pământ, societățile umane au fost organizate în grupuri politice, adică în grupuri care își afirmă unitatea, mai ales în raport cu lumea exterioară. Aceste unități politice au îmbrăcat de-a lungul timpului forme dintre cele mai diverse, în funcție - între altele - de realitățile științifice și tehnice (în sensul cel mai larg al termenului) spe-

cifice vremii lor. Mai exact, vreau să spun prin asta că națiunea nu este câtuși de puțin alfa și omega organizării sociale omenesti. Națiunea și, în special, statul-națiune reprezintă doar un moment al istoriei umanității, un moment care, e drept, s-a extins la câteva secole. Destul de puțin, totuși, dacă ne raportăm la scara întregii evoluții umane, și nimic nu ne îndreptățește să credem că națiunea, așa cum o cunoaștem astăzi, constituie punctul final al organizării politice în societățile noastre. Iar statul-națiune, așa cum s-a dezvoltat el progresiv de la revoluția științifică și până în secolele al XIX-lea și al XX-lea, este rezultatul influenței exercitate asupra organizării sociale de către cea de-a doua mare revoluție din domeniul infor-

* Institutul Francez de Relații Internaționale, Academia de Științe Morale și Politice (Franța), e-mail: romanenکو@ifri.org.

mației și anume apariția tiparului, prima fiind descoperirea scrierii, iar a treia - o revoluție contemporană nouă, pe care aş numi-o, simbolic, internetul. Aceste state-națiuni s-au dezvoltat până la a atinge uneori forme perverse. Naționalismele secolului al XIX-lea reprezentau, fără îndoială, replica dată unor situații istorice particulare; exacerbarea lor a dus, însă, la apariția unui naționalism ce s-a manifestat sub forme de-a dreptul perverse, de o cruzime nemaiîntâlnită până atunci, un naționalism ale cărui consecințe s-au materializat în tragediile secolului XX.

Am convingerea că veritabila semnificație a construcției europene este crearea, în etape, a unui nou tip de unitate politică. Nu o numim "federație" și nici "confederație" -

nu apelăm la termeni adaptați trecutului, dar incapabili să desemneze ceea ce suntem pe cale să realizăm - pentru simplul motiv că nu știm încă unde vom ajunge cu această realizare și cum va arăta ea. Eugen Simion a evocat câteva concepte, derivate din noțiunea de complexitate și întâlnite mai ales în teoriile ideologice moderne. Un concept deosebit de pertinent este acela de sistem autoorganizator, al cărui prototip îl constituie sistemele vii. Sistemul autoorganizator este un sistem epigenetic, care se construiește fără să prevadă, la plecare, cu ce va semăna la sosire, în stadiul său final. Noi suntem de-abia la începutul unui asemenea proces. Tratatul de la Roma datează din 1957; au existat, însă, și înainte de 1957 schițe ale unei construcții europene, mai ales în

perioada interbelică, dar ele n-au fost decât surse de inspirație pentru ceea ce s-a întâmplat mai târziu.

Construcția cu adevărat eficientă a început în 1957, adică acum 45 de ani. Într-un fel, e ca și cum abia acum începem. Cred că națiunile nu vor dispărea, tot așa cum n-au dispărut în întregime nici unele orașe din Evul Mediu. Numai că aceste națiuni vor trebui să fie sublimite într-un nou tip de unitate politică. Iar dacă vom opune construcția europeană realităților naționale vom greși, dând dovadă de o gândire paseistă rigidă, anchilozată, o gândire care refuză noțiunea de evoluție, aplicabilă nu numai ființelor vii, ci și, așa cum ne arată fizica din zilele noastre, întregii lumi materiale. Prin urmare, suntem pe cale de a construi ceva esențialmente nou și regret că mai ales tinerii din diferitele noastre țări sunt atât de sceptici în privința acestei aventuri realmente pasionante. Și mai cred că le revine intelectualilor, dar și oamenilor politici, persoanelor publice, în general, misiunea de a găsi cele mai potrivite cuvinte pentru a face cunoscută această idee. Există, de altfel, un cuvânt a cărui prezență o resimțim constant, cuvântul "responsabilitate". Noi avem responsabilitatea nu de a defini ceea ce va fi Europa viitoare, ci de a-i da o orientare precisă. În această privință, însă, întâmpinăm o dificultate majoră pe care țin cu tot dinadinsul să o subliniez: cine zice „unitate” zice obligatoriu „identitate”. Nu există unitate dacă nu există o identitate bine definită. Așadar, adevărata problemă este cea a identității europene. Eugen Simion ne-a schițat câteva trăsături ale acestei noțiuni. Referindu-se la Paul Valéry, el a vorbit despre spiritul european și găsim aici, într-adevăr, unele elemente fundamentale ale acestei identități, dar ea trebuie să se manifeste și pe plan politic. Politica înseamnă viață colectivă. Când ne uităm la dezbaterele actuale despre viitorul Europei, ne dăm imediat seama că fiecare dintre noi, ca viitoare elemente componente ale Europei unite, concepem în mod diferit această nouă Europă și identitatea ei. Nu e mai puțin adevărat și că, actualmente, ne aflăm într-o fază de accelerare fantastică a construcției euro-

pene, că graba noastră este excesivă, dar n-avem de ales. E o cursă contra cronometru, o constrângere temporală la care ne-am supus de bună voie, dar care comportă un mare risc, fiindcă dacă forțăm ritmul fără să avem o idee clară despre identitatea obiectivului -țintă, ne-am putea trezi în fața unui eșec. Și ar fi tragic, căci, oricât de mari ar fi succesele obținute în cursul ultimilor patruzeci și ceva de ani, ele nu garantează succesul acțiunilor ulterioare.

Am expus până acum un prim concept, cel al națiunii sublimite. Anul trecut, când am ținut discursul de încheiere a mandatului meu, atât la Institut de France, cât și la Academia de Științe Morale și Politice, mi-am luat ca temă „Viitorul Franței”. Mi-am început discursul cu aceste cuvinte: viitorul Franței este Europa. Am dezvoltat și transpus celebra frază a lui Renan despre construirea națiunii, o națiune constituită dintr-un element ținând de trecut, adică de istorie, și dintr-un proiect de viitor comun. Găsisem pentru final un citat extraordinar din Victor Hugo: „Franța e sortită să moară, dar să moară precum zeii”. Transfigurându-se, Franța va deveni Europa. Victor Hugo avea dreptate: nu va fi o moarte reală, ci o moarte - renaștere. Ideea e fundamentală. Europa este un proces. Ne întâlnim din nou, iată, cu conceptul de autoorganizare. Acest proces a început efectiv cu rezolvarea unor probleme strict materiale. Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului s-a ocupat de lucruri practice, teribil de prozaice. La baza construcției se afla o idee - ideea centrală a părinților fondatori: participanții la această aventură vor fi obligați să transforme însăși concepția lor despre interesul național prin alcătuirea unui set comun de funcții importante pentru viața zilnică a tuturor. Asta era ideea de bază. Urmau și altele, ca de pildă veritabila reconciliere franco-germană, dorința de a sfârși o dată pentru totdeauna cu tot ceea ce otrăvise și pervertise relațiile dintre cele două țări (fapt cunoscut și sub denumirea de „războiul civil european”) în cursul secolelor precedente. Toate aceste idei continuă să fie absolut corecte. S-a modificat, însă, treptat, scara la care sunt aplicate. Începând de atunci, am

asistat din zece în zece ani la o aprofundare serioasă a elementelor concrete ale unificării europene și, totodată, la o extindere a acesteia. De la șase țări am trecut la cincisprezece, introducând unele elemente deosebit de eterogene, primul dintre ele fiind, evident, Marea Britanie. Așadar, am asistat la o dublă mișcare: aprofundare și extindere, într-un ritm decenal susținut, și am dezvoltat la dimensiuni extraordinare setul comun de funcțiuni. Eu nu încetez nici astăzi să mă minunez că am creat moneda euro, căci faptul de a fi izbutit să creăm o monedă unică este, istoricește vorbind, uluitor. Pentru aceia dintre dumneavoastră care la începutul acestui an, la întâi ianuarie, se aflau într-una din țările membre ale comunității euro, faptul că totul se petrecuse atât de bine în toate țările noastre, de pe o zi pe alta, a fost de-a dreptul impresionant, iar cetățenii respectivelor țări l-au considerat absolut normal. În Franța, singurul lucru care îi preocupa atunci pe negustori era ideea bizară, pe care o avusese cineva cu două luni înainte, de a face să circule cele două monede în paralel, ceea ce complica efectiv practica. Vreau să spun că acest exemplu arată că există elemente de identitate europeană care încep să se adune, dacă punem la socoteală euro, Schengen, libera circulație, telefonul mobil, ca să nu mai vorbim de internet. Există deja o serie de elemente comune larg răspândite în rândurile populațiilor europene, elemente cu un extrem de puternic conținut identitar. Deci, în unele privințe, procesul unificării avansează mai repede decât statele înseși, mai repede decât negocierile, și asta e foarte bine. Așa se explică de ce noțiunea de cetățenie europeană, deși pare încă de domeniul viitorului, începe să aibă treptat un conținut real. Acestea fiind zise, nu e mai puțin adevărat că am ajuns la limită pe planul funcționării propriu-zise a mașinăriei. Mecanismul începe să dea rateuri, deoarece mașina a fost concepută pentru șase locuri, iar între acestea șase există un puternic dezechilibru. Sper că nu supăr pe nimeni afirmând că Luxembourg nu are aceeași importanță ca, să zicem, Germania, chiar și cea de dinainte de reunificare. Astăzi, numărul țărilor membre a

crescut până la cincisprezece, iar situația a devenit extrem de delicată din punctul de vedere al funcționării instituțiilor, mai ales în perspectiva trecerii de la cincisprezece membri la douăzeci și cinci. Ne aflăm, evident, în fața unui *challenge*, a unei provocări considerabile în plan pur practic. Dar, ca întotdeauna, în spatele practicii se ascund mize mai profunde, în joc fiind însăși funcționarea democrației. În această sferă se înscriu, cu îndreptățire, toate considerațiile lui Eugen Simion asupra crizei reprezentativității, asupra complexității etc. La rândul meu, cred că scadența e îngrijorător de apropiată, căci, pe de o parte, avem obligația de a înfăptui rapid o nouă extindere vizând alte câteva țări, printre care, desigur, și România, iar pe de altă parte, nu dispunem de cadrul instituțional care îi va permite mașinăriei să funcționeze în mod satisfăcător. Aceasta este marea provocare căreia trebuie să-i răspundă Convenția prezidată de compatriotul meu, Valéry Giscard d'Estaing, Convenție care ar trebui să elaboreze până la mijlocul anului viitor, 2003, ceea ce s-a convenit să se numească o „Constituție europeană”, chiar dacă în acest caz noțiunea de „constituție” nu trebuie luată *à la lettre*, ca echivalând cu o constituție națională, pentru că noi construim cu totul altceva decât o națiune. Totuși, lucrarea în cauză va avea un pronunțat caracter constituțional, în sensul că va fi o lege fundamentală. Dacă nu vom izbuti să realizăm ceva care să fie pe înțelesul cetățenilor noștri europeni și, în același timp, să fie și eficace, așadar dacă nu vom îmbina legitimitatea cu eficiența, ne vom afla într-o mare dificultate. Important rămâne faptul că nu avem altă soluție, trebuie neapărat să reușim. Dacă nu reușim, construcția europeană riscă să se dilueze, căci viziunea pe care aș numi-o „britanică” riscă să triumfe, iar frumoasa aventură europeană riscă să primească o grea lovitură. Și cred că acum se vede clar legătura cu problema pe care o discutăm la început, problema identității. Toate acestea sunt strâns legate între ele. Avem de-a face, evident, cu o concepție tehnocratică. Știți, probabil, că în secolul al XIX-lea, în momentul construcției italiene, cineva a rostit aces-

te cuvinte: „O să facem unitatea italiană, o să facem Italia și apoi o să-i facem pe italieni”. Găsesc că e o formulare foarte inspirată, fiindcă și eu cred că mai întâi trebuie să facem Europa și că majoritatea europenilor vor merge apoi pe calea deschisă de noi. Trebuie ca europenii să se asocieze și să contribuie împreună la mersul înainte al construcției europene; nu trebuie, însă, să lăsăm în seama popoarelor rezolvarea problemelor foarte concrete, adică a acelor care vor permite construcției de ansamblu să păstreze un soi de dialectică între Europa și europeni.

Bun, acum aș vrea să închei oprindu-mă asupra unei chestiuni punctuale, cu valoare ilustrativă: ne aflăm, chiar în momentul în care vorbim, în contextul unei crize politice internaționale majore, criza irakiană. Vedem că președintele George W. Bush, președintele Statelor Unite, are o viziune despre lume datorată unei anumite ideologii și, de asemenea, imensei emoții produse în Statele Unite de evenimentele din 11 septembrie, care fac, de altfel, ca acestea să se simtă, din punct de vedere psihologic, gata de război, în vreme ce cei mai mulți dintre aliații și prietenii lor nu au aceeași percepție a lucrurilor, deși nu subestimează gravitatea a ceea ce s-a întâmplat. Fapt este că, reunind toți acești factori și adăugându-le forța militară americană, mai puternică decât oricând și fără precedent în istorie, se poate observa că SUA dezvoltă o concepție complet unilateralistă despre lume, pregătind totodată, după cât se pare, pe fondul vicisitudinilor și al manevrelor din sânul Organizației Națiunilor Unite, lansarea unei operațiuni militare împotriva Irakului lui Saddam Hussein. Ce vreau să spun este că, atunci când privește mai de aproape ceea ce se petrece, lumea întreagă dezaprobă în primul rând modul lor de a proceda, metoda folosită. Există, așadar, o formă de unilateralism - termenul este adecvat - realmente gravă. Manevrelor americane actuale, constând în a determina Consiliul de Securitate să voteze o rezoluție favorabilă, pot avea succes, pentru că Statele Unite au capacitatea de a acționa asupra fiecărui membru al Consiliului de Securitate. E o problemă de

presiune, de luptă dusă cu felurite mijloace belicoase, și cred că e foarte posibil ca SUA să obțină rezoluția dorită, cadrul legal ce le va permite să facă ceea ce vor să facă. În cazul acesta le urez să reușească și ne urez asta și nouă, căci ar fi o dramă dacă lucrurile ar ieși prost. Oricum, consecințe tot vor fi, și chiar dacă vor fi amânate, nu vor fi mai puțin grave. Nu vreau însă să insist asupra unei situații în curs de desfășurare. Vreau doar să spun că această criză ne arată că Statele Unite au nevoie de o contrapondere. O contrapondere amicală, rezonabilă, căci nu e vorba de a ne opune lor și de a rivaliza cu ele ca putere. O rivalitate de acest gen va apărea, poate, peste câteva decenii, dacă China, de exemplu, va deveni o superputere, ceea ce nu este cu totul imposibil. Noi, mai ales noi, intelectuali și lideri de opinie, trebuie să ne preocupăm de Europa, de poziția ei în lume și aici intervine faimoasa chestiune a puterii. Oare noi credem că neputința este o marcă a identității noastre? Vrem oare cu adevărat să fim o Europă molăie, lipsită de vlagă? Vrem să fim o Europă bună să plătească reconstrucția când alții au distrus, să plătească pentru construirea sediilor autorității palestinienilor pe care le va distruge apoi Israelul, ca să le reconstruim tot noi și tot pe banii noștri? Asta vrem? Cunoașteți cu toții sindromul aeroportului din Sarajevo, distrus în timpul războiului din anii '90 și inaugurat, după reconstrucție, de către Secretarul de stat american de atunci, Warren Christopher, deși fusese finanțat de europeni. Asta ne propunem să construim? Ce mai, se vede limpede că miza cea mare este o politică externă și de securitate comună și închei cu această afirmație, căci în problema asta avem de-a face într-adevăr cu lucruri foarte concrete, foarte urgente, strâns legate de viitorul acestei construcții. Trebuie să ne decidem și să optăm acum: vrem, cu adevărat, să construim o Europă dotată cu mijloacele necesare pentru a-și exercita influența umanistă și culturală - în sensul cel mai larg al termenului - în lumea întreagă, sau ne vom mulțumi să fim plapuma sub care sârmanii acestei lumi vor fi fericiți să vină să doarmă din când în când?

L'église catholique et les défis culturels de l'Europe

Résumé

Dacă se dorește într-adevăr întoarcerea spre cultură ca o posibilitate de a ne relua viața împreună ca europeni, atunci ar trebui să căutăm în însăși nucleul moștenirii comune, care este identitatea noastră creștină. O nouă cultură pentru a ieși din criză presupune o mare schimbare în modul de viață al fiecăruia dintre noi. A pune în aplicare o cultură a moderației ne va da tuturor posibilitatea de a nu renunța, în numele neoliberalismului care își croiește drum, la cultura solidarității.

Cuvinte-cheie: identitate creștină, cultură creștină, umanism integral, cultura moderației, cultura solidarității, diversitate.

Si on doit vraiment se tourner vers la culture comme possibilité de reprise de notre vivre ensemble en tant que Européens, alors il faudra chercher au cœur même de notre héritage commun, qui est notre identité chrétienne. Une nouvelle culture pour sortir de la crise suppose un grand changement dans la manière de vivre de chacun d'entre nous. Mettre en œuvre une culture de la modération nous donnera à tous la possibilité de ne pas renoncer, au nom d'un néo-libéralisme qui se fraie chemin, à la culture de la solidarité.

Mots-clé: identité chrétienne, culture chrétienne, humanisme intégral, culture de la modération, culture de la solidarité, diversité.

Dans les vingt dernières années, j'ai eu de nombreuses occasions de partager, en divers circonstances et milieux, des réflexions sur la culture européenne. Ici même, dans cet établissement, à l'Académie Roumaine, nous avons évoqué maintes fois l'identité européenne de la culture roumaine, en nous confortant avec l'espérance que, finalement, notre pays retrouvera sa place perdue sur la carte culturelle européenne. Et pourtant, quelque chose a changé au cours des dernières années dans notre vie de citoyens européens. Je ne peux pas m'empêcher d'avertir à propos de ce changement et d'en tirer les conséquences, sans perdre de vue les mots de Chesterton: «Sur le mal nous sommes tous d'accord, c'est le bien qui est plus difficile à observer».

À l'heure où l'Europe est meurtrie par la crise économique et financière, où elle n'est plus que l'ombre politique d'elle-même, de nombreux dirigeants européens tablent sur la culture pour redonner un semblant d'unité à l'UE. On parle souvent les derniers temps de patrimoine culturel commun, de politiques culturelles européennes, de stimulation de la création contemporaine etc. Mais les moyens de soutenir ces initiatives sont de plus en plus faibles, à cause de la crise, et on en voit mal l'issue. Les années des vaches maigres sont encore devant nous.

On voit bien d'ailleurs que le défi de la crise ne concerne pas exclusivement la culture européenne, en tant qu'instrument alternatif censé donner un sens d'unité à

* Mgr., Archevêque Métropolitain de Bucarest.

notre vieux continent, quand l'unité politique et économique est en perte de vitesse. Si on doit vraiment se tourner vers la culture comme possibilité de reprise de notre vivre ensemble en tant que Européens, alors il faudra chercher au cœur même de notre héritage commun, qui est notre identité chrétienne. Reconnue ou non par les responsables européens, cette identité s'impose de toute évidence pour la plupart d'entre nous, qui ne cessons de la répéter. De plus, ce rappel prend maintenant le sens d'une urgence radicale, car cette fois-ci les enjeux sont bien différents. Il ne suffit pas de proclamer, aussi souvent que l'occasion se présente, la richesse et la beauté du patrimoine artistique chrétien que nous partageons de la Grèce au Portugal, de Sicile en Finlande. Ce serait une erreur des plus regrettables que de réduire le christianisme aux monuments et aux œuvres artistiques inspirés par lui, fussent-ils uniques au monde. Il ne sert à rien de le muséifier, en le transformant en un passé qu'on peut conserver et admirer, tout en espérant que la beauté puisse sauver, comme disait Dostoïevski, l'unité spirituelle de notre continent. Et pourtant, cette tendance réductrice est trop évidente, encouragée par la sécularisation progressive de nos sociétés européennes. Aujourd'hui, quand les solutions ne sont pas à la hauteur des attentes, quand les citoyens de nos pays expriment avec une violence que seul l'espoir nourrit leur aspiration vers une société plus juste, aujourd'hui quand un très petit nombre décide en effet l'avenir des nations, nous avons besoin du christianisme et de ses valeurs, nous avons besoin de ce qu'il nous a appris sur l'homme et son âme, sur la manière de vivre ensemble, sur l'usage de la raison, sur le travail, sur la solidarité et la charité envers nos semblables.

Une culture européenne sera vraiment digne de ce nom quand elle sera prête à accepter, à côté de l'épanouissement spirituel qui est son but, **un nouveau mode de vivre, fertilisé par les valeurs de l'Évangile**. Jésus Christ est venu dans ce monde pour nous apprendre à vivre d'une manière pleinement humaine notre vie. Ni plus, ni

moins, et cela fait que le christianisme a été, est et sera la réponse la plus satisfaisante à notre exigence de bonheur et de justice, personnelle ou collective. C'est la seule raison qui explique le progrès et le développement de la société occidentale. La civilisation de l'Europe est la seule qui soit devenue universelle. Elle a pu le faire grâce à son caractère «complexe et multiforme» qui s'oppose aux autres cultures, «monolithiques et homogènes». Sa complexité a permis de séduire d'autres peuples, qui y puisent ce dont ils ont besoin. Son universalité tient à son essence chrétienne, car l'universalisme – tous les hommes sont égaux – se trouve à la base de la philosophie chrétienne. Pensez à une comparaison simple: la Chine était technologiquement beaucoup plus avancée que l'Occident avant le XVe siècle. Les Chinois ont inventé la boussole, la carte, l'imprimerie, la poudre à canon, la porcelaine, les machines à filer et à tisser. Pourtant ils n'ont jamais développé une économie de marché, ils n'ont pas réalisé de révolution industrielle, ils n'ont pas trouvé les moyens de partager d'une manière équitable les bénéfices de la richesse.

Il faut reconnaître que tout le progrès de notre civilisation repose sur une manière spécifique et unique de concevoir l'homme et sa place dans la création et surtout sur la capacité de cette conception de devenir culture, c'est-à-dire d'investir toutes les composantes de la vie: le travail, la famille, le loisir, l'éducation, la politique. Pourquoi serons-nous embarrassés de donner un nom à cet héritage européen? Pourquoi oblitérer et cacher le message de l'Évangile que les Églises ne cessent de proclamer, pour qu'il soit la lumière de notre civilisation et de notre culture européenne, qui a été vraiment son berceau et son terroir?

Si notre civilisation et notre culture européennes sont maintenant en crise, c'est qu'une partie significative de nos sociétés et de nos responsables politiques s'est détachée de la source qui assurait l'équilibre et l'harmonie de nos sociétés européennes. Quand le pape Benoît XVI s'adressait au Bundestag en exhortant les dirigeants politiques de prendre en compte **l'éthique**

comme base de toute action économique, financière et politique, il fit appel à cette culture chrétienne qui a défini pendant des siècles les principes régulateurs de notre vie sociale. Il y a de plus. Ce serait injuste et déraisonnable de laisser la responsabilité de cette culture uniquement à la charge de ceux qui sont appelés à diriger nos sociétés. Une nouvelle culture pour sortir de la crise suppose **un grand changement dans la manière de vivre de chacun d'entre nous**. Depuis un demi-siècle, l'Église catholique ne cesse d'être une instance morale critique envers les idéologies de tout azimut, mais également des théories économiques qui tentent de réduire le désir de l'homme à la consommation des biens et des services. La culture de consommation envahissante est le pire ennemi de la culture, en tant que humanisme intégral, comme disait le pape Jean-Paul II, car la culture c'est toute l'activité de l'homme, son intelligence et son affectivité, sa quête de sens, ses coutumes et ses repères éthiques (Conseil Pontifical de la Culture, *Pour une pastorale de la culture*). Avec l'excuse qu'elle serait le moteur de la croissance, la consommation a ouvert la voie à un matérialisme pragmatique, à l'instrumentalisation et à la réduction des exigences fondamentales de la personne: l'exigence de bonheur, de beauté, de justice. On en voit aujourd'hui les risques et les conséquences dans la révolte des citoyens auxquels on coupe brutalement les salaires, on supprime des allocations, on ferme des entreprises, comme si le fait de consommer moins était la solution à tous les maux dont nous souffrons maintenant en Europe. D'autre part, ces mesures sont prises par des gouvernements et assumées en tant que politiques publiques. La mise en pratique de ces mesures d'austérité met en danger le principe de la subsidiarité, restreint la capacité des corps intermédiaires et de la société civile d'exercer la liberté d'initiative.

On entend souvent ce discours: Nous ne pouvons plus nous permettre de vivre comme auparavant, d'acheter, de voyager etc. etc., notre culture européenne, celle du bien-être et de l'aisance, est finie. Au lieu de se contenter de ces jérémiades, le message

de l'Église catholique pour une nouvelle manière de vivre oppose à la culture de consommation **une culture de la modération**, orientée vers la solidarité avec les plus démunis et respectueuse de la création, c'est-à-dire de l'environnement. L'Europe pourrait donner à l'Occident (y compris aux États-Unis) et à d'autres continents, l'exemple de cette modération, en l'occurrence un nouvel usage raisonnable des choses que nous possédons, une ascèse bien tempérée dirigée contre le gaspillage des ressources et des produits. De même, au lieu de diminuer la capacité d'achat et l'acquisition des biens et des services par des ajustements de salaires, il faut mettre en place de nouvelles opportunités de travail. Ainsi Dieu a dit à Noé qu'il serait sauvé des eaux, mais qu'il devait construire l'arche. En ce sens, la création d'emplois est la plus haute forme de charité parce qu'elle fournit aux personnes la dignité et la liberté de ne pas être à la charge des autres.

Mettre en œuvre une culture de la modération nous donnera à tous la possibilité de ne pas renoncer, au nom d'un néolibéralisme qui se fraie chemin, à **la culture de la solidarité**. Elle se trouve au cœur de l'État social, exprime le mieux notre façon de vivre ensemble, car cette culture repose sur le message de l'Évangile, sur la doctrine sociale de l'Église et sur les convictions des pères fondateurs Schumann, de Gasperi, Adenauer, Van Zeeland, tous des chrétiens pratiquants. Le danger qui guette notre modèle de société est réel. Nous voyons que au fur et à mesure que les États s'enlisent dans des dettes publiques et des ajustements salariaux, le nombre des riches s'accroît et, avec lui, le nombre des plus vulnérables. Notre continent a été toujours fier de ses équilibres sociaux et de sa classe moyenne, de nos systèmes de solidarité en ce qui concerne l'éducation, la santé, les retraites, l'assurance maladie, le chômage. Ces systèmes de solidarité font partie à part entière de notre culture européenne. Or cette tradition héritée depuis un siècle n'a jamais envisagé la privatisation de ces systèmes, puisque ce serait mettre le profit d'un petit nombre à la place des bénéfices

partagés par tous, sans discrimination économique. L'Église qui affirme la dignité de la personne humaine, peine à purifier la vie sociale des plaies que sont la violence, les injustices sociales, les abus dont sont victimes les enfants des rues, le trafic des stupéfiants, etc... Dans ce contexte et en affirmant son amour préférentiel pour les pauvres et les exclus, l'Église se doit de promouvoir une *culture de la solidarité* à tous les niveaux de la vie sociale: institutions gouvernementales, institutions publiques et organismes privés.

Depuis le Concile Vatican II, l'Église catholique proclame la nécessité d'une nouvelle évangélisation de l'Europe à travers sa diversité culturelle, dans laquelle l'Évangile fut enraciné depuis des siècles, grâce aux missions. Sans doute, la mondialisation de la culture est un fait acquis. C'est à la fois une chance extraordinaire pour la circulation des idées et des personnes, des œuvres et des produits, c'est aussi un risque d'uniformisation et de disparition de nos cultures et de nos langues. La richesse culturelle de l'Europe repose essentiellement sur sa

diversité qui rend possible les échanges. C'est également à cette diversité qu'on doit la multi-culturalité de certaines régions de notre continent: la Transylvanie en est un bon exemple. Mais tout ce qui fait notre bonheur et notre identité ne semble plus un trésor auquel on peut puiser l'énergie vitale de la créativité. Je rappellerai à ce sujet brièvement quelques chiffres concernant le monopole de la production culturelle de nos jours: 85% (quatre-vingt cinq pour cent) des films produits dans le monde sont issus des studios d'Hollywood; les quatre sociétés américaines qui se partagent le marché de la musique représentent 77% (soixante-dix-sept pour cent) de la production des maisons de disques; 60% (soixante pour cent) des œuvres de fiction sur le total des fictions diffusées à la télévision dans beaucoup de nos pays sont d'origine exclusivement américaine. Le triomphe irréversible de l'anglais sur les autres langues de communication est un autre motif de tristesse et d'appauvrissement, même si les institutions européennes s'efforcent d'encourager les langues nationales et le multilinguisme.

me.

À ce qu'on voit, l'Europe, dans son ensemble, a bien compris tous les dangers de ces évolutions, et nous saluons le fait que le projet de convention sur la diversité culturelle, tel qu'il a été élaboré en juin 2004 par le comité d'experts intergouvernementaux de l'UNESCO, ait suscité le consensus et l'approbation de la totalité des États du Conseil de l'Europe membres de l'UNESCO. Ce consensus de tout un continent a constitué l'un des atouts majeurs qui ont permis de faire avancer cette difficile négociation. Il n'y a là rien d'étonnant si l'on songe que l'un des traits marquants de la civilisation européenne tout au long de son histoire, c'est l'échange, l'ouverture, la curiosité du monde.

J'aimerais bien évoquer le rôle assumé à cet égard par le Concile Pontifical pour la Culture, dirigé par le cardinal Ravasi. Tout en reconnaissant la mission de faire connaître la culture catholique en Europe et dans le monde, le Conseil a été complètement réorganisé. Il a reçu tout récemment, de la part du Saint Père Benoît XVI une nouvelle vocation, celle de promouvoir le dialogue culturel avec les non-croyants, connu déjà à Bucarest sous le nom de «parvis des gentils». Dans l'Europe d'aujourd'hui, cette tâche consiste à reconnaître d'abord la diversité de nos cultures, chrétiennes ou non-chrétiennes, et de faciliter leur contact et leur dialogue. Je vais rappeler les propos du cardinal Gianfranco Ravasi, à l'occasion de sa visite à Bucarest, dans le cadre des dialogues avec les non-croyants «dans la cour des gentils»: «Le dialogue suppose, de par sa nature, deux visions différentes du monde; il ne peut donc pas y avoir une personne qui arrive avec une idée bien précise et l'autre qui reste dans le vide. Le problème de l'Europe actuelle, qui n'est capable d'avoir que des réactions de peur et non de dialogue, est bien celui-ci: elle a perdu son visage, profondément marqué par le christianisme. Nous devons passer de la logique de duel, qui ne se justifie par rien et voit la victoire du plus fort, à celle du duo, où la basse et le soprano, des voix aux antipodes l'une de l'autre, réussissent à créer l'harmoni-

nie sans pour autant renoncer à leur identité». Croyants et non-croyants, dans notre Europe sécularisée et sceptique, se trouvent sur des territoires différents, mais ils ne doivent pas s'enfermer dans un isolationnisme sacré ou laïque, ni s'ignorer mutuellement ou, pire encore, se lancer des moqueries ou des accusations, comme le voudraient les fondamentalistes de chaque bord. Certes, il ne faut pas aplatir les différences, se débarrasser des diverses conceptions, ignorer les discordances. Chacun se tient dans une «cour» différente, mais les pensées et les mots, les actions et les choix peuvent être confrontés et même se rencontrer. Espérons que cette forme de respect mutuel de la diversité soit un modèle pour d'autres continents.

Les pays qui ont recouvré une liberté si longtemps jugulée par le marxisme-léninisme athée au pouvoir, demeurent blessés par une «déculturation» violente de la foi chrétienne: les rapports entre les hommes artificiellement modifiés, la dépendance de la créature par rapport à son Créateur niée, les vérités dogmatiques de la Révélation chrétienne et son éthique combattues. À cette «déculturation» a succédé une mise en question radicale des valeurs essentielles pour les chrétiens. Les effets réducteurs du sécularisme répandu en Europe Occidentale à la fin des années soixante contribuent à déstructurer la culture des pays d'Europe Centrale et Orientale. Il est difficile de reconnaître cette séparation entre la culture et la foi dans nos pays, marqués par le totalitarisme, mais elle n'est pas moins réelle.

J'espère que nous saurons travailler pour refaire l'unité organique entre la foi et la culture. Tâche difficile, sans doute, qui suppose, à mon avis, deux actions majeures et symétriques: 1. Redonner à la foi une dimension culturelle, en l'arrachant à la dimension purement dévotionnelle. 2. Abandonner les langages et les formes culturelles qui sont seulement autoréférentielles et amener une humanité trop souvent penchée uniquement sur l'immédiat, la superficialité, l'insignifiance, à lever les yeux vers l'Être dans sa plénitude.

Eugen SIMION*

Eugen Simion în dialog cu Nicolae Breban

Abstract

Dialogul dintre Acad. Eugen Simion și prozatorul Nicolae Breban pornește de la preferințele literare ale contemporanilor noștri și alunecă către opțiunile pe care Nicolae Breban le-a făcut în privința tipului de proză pe care a scris-o. Acad. Eugen Simion își provoacă partenerul de discuție cu scopul de a obține unele detalii autobiografice nemărturisite până acum de scriitorul aflat în pragul vârstei de 80 de ani. Relația cu Dumnezeu și atitudinea pe care scriitorul o are față de moarte sunt puncte cheie ale dialogului care ia în vizor și alte teme, precum opinia prozatorului în legătură cu atmosfera literară a momentului, ideile acestuia despre prietenie, despre caracteristicile românilor și despre spiritul național.

Cuvinte-cheie: Nicolae Breban, literatură română, proză, interviu

The dialogue between the Academician Eugen Simion and the Romanian prose writer Nicolae Breban starts from the literary preferences of our contemporary and glides on the options Nicolae Breban made regarding the type of prose he has written. Acad. Eugen Simion challenges his partner of discussion to reveal certain autobiographical details as the writer reaches the age of 80 years old. The relation with God and personal attitudes concerning death are the key points of this dialogue focused also on Breban's opinion on the literary atmosphere of the moment, on the principles of friendship and general characteristics of Romanians and Romanian national spirit.

Keywords: Nicolae Breban, Romanian literature, prose, interview

Eugen Simion: Nicolae Breban, mi-ai spus odată că nu-ți plac jurnalele intime, memoriile și, în genere, că n-ai încredere (încredere estetică, bineînțeles) în literatura confesivă. Iată, acum, îți dau prilejul să-ți justifici pe îndelete opinia, amintindu-ți că mie nu-mi displace acest gen subiectiv care se luptă de multă vreme (cam de două secole) să intre în literatura propriu-zisă. Uneori reușește. Vezi cazul Stendhal sau, mai aproape de noi, cazul Gide sau Ernst Jünger. Am scris o carte despre această temă, încercând să dovedesc că, respingând regulile literaturii de ficțiune, jurnalul intim își creează, de la un

anumit grad de expresivitate, propriile reguli. Cu alte vorbe, un bun jurnal intim respinge, principial, convențiile ficțiunii literare, dar, până la urmă, devine o ficțiune a nonficțiunii. O formă de literatură pe care postmodernitatea o cultivă... Este adevărat că François Mauriac scrie undeva că nu jurnalul intim spune esențialul despre om, ci romanul, adică ficțiunea, epicul pur. Și Sartre, care a scris o autobiografie admirabilă (Cuvintele), zice că, dacă vrei ca o idee să se impună, pune-o într-o narațiune. Epicul dă pregnanță ideilor, le individualizează și, astfel, le fixează în imaginația cititorului.

* Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”; Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section, Director of The "G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory, e-mail: eugensimion@fnsa.ro.

Observ totuși un fapt curios: din Sartre se citește azi mai mult autobiografia lui decât romanele sale. Și nu-i unicul caz. Gide a avut un mare succes, cum știi, cu romanele lui în prima jumătate a secolului al XX-lea. Azi, în atenția criticii a rămas doar jurnalul său. Lectorul postmodern nu se mai bate să citească Falsificatorii de bani și Corydon pentru a avea revelația „actului gratuit”. Altele sunt subiectele și titlurile care-l interesează. Ce zici, Nicolae Breban, de această răsturnare de ierarhii? Să pasioneze pe cititorul postmodern mai mult documentul existențial decât romanul, adică opera de ficțiune? Nu fac eroarea să confund planurile. Niciun jurnal intim nu se poate substitui operei unui mare prozator. Dar, dacă jurnalul există, el poate însoți opera scriitorului, cum se întâmplă, de pildă, cu jurnalul lui Tolstoi sau chiar cu acela al lui Thomas Mann. Întrebarea pe care mi-am pus-o citind zeci, sute de jurnale

este următoarea: am citi noi cu atâta curiozitate paginile în care Lev Nicolaevici notează despre certurile zilnice cu Sofia Andreevna dacă n-am ști că, în acest răstimp, Lev Nicolaevici a scris Ana Karenina, Război și pace etc., iar Sofia Andreevna i-a născut 13 copii?

Nicolae Breban: Te salut, Eugen Simion, vechi amic și camarad de luptă literară de nu puține decenii și-ți sunt recunoscător că profiți cu gentilețe de pragul vârstei mele, “excesiv” de rotunde, pentru a dialoga despre firile, destinele noastre și ale culturii pe care o servim. Sunt bineînțeles flatat, ba aș putea chiar zice onorat că un critic și istoric literar de talia ta și cu opera ta monumentală în spate se apleacă asupra textelor mele. E ceva din lumina nobilă a profesorului tău, Tudor Vianu, ce se reflectă asupra reflexelor tale culturale din ultimele decenii, deși el își lua izvoarele erudiției sale calde, umaniste, mai ales din zona și din modelul culturii clasice germane, iar tu o faci, strălucit, din zona franceză.

La prima și la a doua întrebare mă întreb de ce nu le consider, vorbesc de jurnalele scriitorilor fără operă semnificativă literară, interesante. Cheia tu o dai la a treia interogație, observând că singure demne de interes sunt jurnalele celor ce au oferit o operă viabilă. E fină observația lui Mauriac – pe care am făcut-o și eu într-unul din volumele mele memorialistice! – că scriitorul adevărat se exprimă mai decis, mai franc și mai substanțial, să spunem mai sincer, cu adevărat sincer, în opera de ficțiune, despre el însuși.

E un paradox, printre multele, ale creației literare și aici, după cum vezi, aparenta contradicție între ficțiune și nonficțiune se rezolvă cu o simplitate francă. (Într-una dintre întrebările tale te referi la mult discutata operă a lui Paul Goma pe care, după unii critici, și Ion Simuț mi se pare a fi unul dintre aceștia, îi consideră romanele, îmbibate, s-ar zice, excesiv și furtunos de biografic, drept ficțiune. În măsura în care biografia lui Goma este un spectacol formidabil al unei jumătăți de veac politic și moral românească și o gravură în acvaforte a caractere-

lor și reacțiilor contemporane lui și nouă, afirmația se poate susține. Există cazuri notabile în literatură, de la Dostoievski, cu a sa *Amintire din casa morții* sau epica masivă a lui C. Stere.)

Părăsesc genul diaristic. Mă întorc la ceea ce voiam, în fapt, să te întreb de la început: împlinești zilele acestea 80 de ani. Nu te întreb ce simți, te întreb doar cum primești această veste?! Că eu am primit-o deja... acum vreo opt luni de zile. Vreau să mărturisesc. Cu alte cuvinte, să faci literatură confesivă, vrei, nu vrei. Cine știe, poate descoperi interesul pentru acest gen pe care, repet, nu-l prețuiești prea mult.

Măine, 1 februarie, voi trece pragul deceniului nouă; mă întrebi care e starea mea de spirit? Păi bine, să zicem... confuză! Cum zice un personaj al lui Shakespeare, cu un ochi plâng și cu celălalt râd. Oricum, o minimă decență umană mă obligă să fiu recunoscător proniei care m-a adus până la acest țărnm, da, bătrânețea "înaltă", cum spun nemții, o vârstă, vorbesc de bătrânețe, pe care o visează mai toți, dar pe care o blestemă și persiflează nu puțini. Bătrânețea, senectutea mi-a permis să-mi întregesc opera, un concept pe care l-am visat din adolescență. Nu "capodopera" spre care tind nu puțini scriitori români sau francezi, mai mult sau mai puțin contemporani, ci "opera", un concept mai apropiat spiritelor nordice, să spunem germane. Un "vis", o afirmație care le va părea, poate, unor spirite sarcastice ca un semn al orgoliului, dar pentru autorul care i se dedică, cum am făcut-o și eu de-a lungul unor decenii dificile, un pariu superior, o probă continuă și severă a propriilor sale posibilități volitive și culturale. Cei care, cum zici, că-mi reproșează "cantitatea", de fapt tenacitatea aspră de a-mi urma marile modele, uită, printr-o superficialitate tipic mediteraneană, ca să zic așa, uită că e vorba mai degrabă, în cazul operei mele, cât este, de a sesiza temele care o susțin. Motivele obsesive, cum le numesc, acestea, cu adevărat orgolioase și care necesită nu puține pagini și construcții epice. Mai ales că, în fond,

indiferent ce cred unii și alții, tema esențială sau "supratema", dacă vrei, a întregii mele producții literare în proză este una singură – relația abisală și tratată de nu puțini giganți ai culturii europene între călău și victimă, cu variantele ei, iar în ultima mea tetralogie, *Ziua și noaptea*, ea a luat forma, de care e îmbibată întreaga operă a renașterii, a conflictului, a relației dramatice între maestru și ucenic.

Opu "modelul balzacian" celui "flaubertian", dar aici, cred, e vorba mai ales de două caractere, firi, temperamente artistice diferite; unul, cel "flaubertian", înclinat spre un model de "esență stilistică", tipul "artist", cum se spune; cel "balzacian" care se alătură giganților lui Michelangelo Buonarroti și care, după propria, "arroganță" sa afirmație, voia să refacă întreaga lume a anilor '830, cea a lui Louis-Philippe, eveni-

mențială și tipologică. Or, pentru acest proiect, trebuie să concezi, ai nevoie de "spațiu". E inutil sau poate nu să adaug că, dacă autorii care se nasc într-o cultură amplă, bogată în panorame epice vaste, cum sunt colegii noștri din Apusul Europei, se pot simți liberi să urmeze tipul "artist" de creație, precum Flaubert sau Matei Caragiale; dar pentru noi, românii, iviți târziu în creația europeană, nimeni nu o să înlocuiască și nu o să ne înțeleagă sterilitatea, lenea creatoare, lipsa de "geniu", când e vorba de a descrie și de a ne justifica istoria, destinul și firea noastră. "Rolul nostru pe pământ", cum definește Th. Mann, lapidar, destinul.

De altfel, mă cam irită confuzia răutăcioasă, extrem de diletantă, între "calitate" și "cantitate". Ea a apărut încă din timpul tinereții noastre, la sfârșitul anilor cincizeci, în plin stalinism, când, e drept, nu se puteau publica opere ample, obiective tipologic și s-a recurs la schiță și nuvelă, în cazul autorilor care se ambiționau să creeze chiar și atunci texte de real interes valoric și care ce se puteau strecura mai ușor printre ochiurile strâmte ale rețelei cenzurii comuniste. Unul dintre modele, atunci, era, în generația noastră, Cehov, cu schițele și nuvelele sale. Eu însumi, în acei ani, în polemică, chiar și atunci cu genul scurt, am preferat lectura teatrului lui Cehov, atrăgându-i atenția și amicului meu, Poetului, lui Nichita, asupra "comediilor" sale; abia atunci, în anii aceia, englezii, mi se pare, au fost primii capabili să le pună într-o reală și convingătoare lumină. Și interes. Pentru mine și acum mi se pare, pentru toată lumea, A.P. Cehov este "mare", exemplar, prin teatrul său mai ales, mai puțin prin notele și schițele sale sarcastice, interesante și ele, indiscutabil.

Ce te-a determinat, Nicolae Breban, să devii scriitor? Cum ți-a venit gândul să faci literatură? Căci – nu trebuie să-ți mai spun – literatura nu-i o profesiune ușoară și nu-ți aduce totdeauna succesul pe care ni l-am dori în viață. Este, pentru mine, un fapt misterios ca fiul unui țăran din Câmpia Dunării să se decidă într-o zi că el trebuie să devină scriitor, iar copilul lui Nicolae Stănescu din Ploiești citește în adolescență pe Topârceanu și

Arghezi și începe să scrie niște balade ludice despre vidanjorii din orașul nostru... Pe tine, fiul preotului greco-catolic din Maramureș, ce forțe secrete te-au împins spre literatură, încât să-ți legi destinul de această himeră care, nu-i așa?, ne poate aduce glorie, dar și o candidatură la eșec?! Am pus această întrebare tuturor scriitorilor importanți pe care i-am cunoscut. Ți-o adresez, azi, când ai ajuns la 80 de ani și ai în urma ta un număr mare de cărți. Mi-ai spus într-o zi că vrei să-l ajungi din urmă pe Sadoveanu, dacă nu cumva l-ai întrecut între timp. Ai o teorie în acest sens. O teorie care, după cât îmi dau seama, este de sursă hegeliană: cantitatea devine, după un anumit grad de relevanță, un criteriu al calității. O idee bună, stimulativă în proza românească, unde idealul este să scrii o carte unică, exemplară, pitorească, model de limbă și de imaginație epică. Opui acestui model (l-am putea numi: modelul flaubertian), opui – vehement și repetat – modelul prozatorului productiv (modelul, în fond, balzacian) amplu, eseistic, reflexiv, analitic, în tradiția, la noi, a romanului Hortensiei Papadat-Bengescu. Unii îți reproșează că scrii prea mult, tu le reproșezi altora că scriu puțin și trăiesc, încă de tineri, ca niște pensionari ai reputației lor efemere. Ceri scriitorului român să-și schimbe mentalitatea de nuvelist și să adopte conștiința și practica romancierului laborios, cu modelul Dostoevski și Thomas Mann în față... Modele, probleme, mentalități... Păstrând proporțiile și lăsând deoparte, pentru moment, pe marii scriitori, nu crezi că în epică criteriul esențial este totuși valoarea și, din acest punct de vedere, putem accepta fără mari dileme interioare și pe Mateiu Caragiale, și pe Sadoveanu? Așadar, două interogații înfrățite: a) cum de ți-a venit ideea să devii scriitor și b) cum ți se pare, N.B., la 80 de ani, biografia intelectuală și existențială? Ești mulțumit de ea? Jean-Paul Sartre scrie despre Baudelaire o propoziție pe care o citez adesea: Baudelaire n-a avut viața pe care opera lui o merita. Se întâmplă, trebuie să recunoaștem, și invers (mai ales invers): de multe ori, opera unui scriitor nu este la înălțimea vieții sale, în sensul că viața este bogată, fascinantă, în timp ce opera rămâne,

modest, în plan secund... Cum vezi, te întreb, aceste cauzalități? Ce datorează opera ta literară biografiei tale și, dacă datorează ceva, este biografia ta pe măsura operei pe care ai scris-o? Cum judeci toate aceste lucruri la 80 de ani? Căci, na!, cum ziceți voi, ardelenii, i-ai făcut, i-ai ajuns, te-a ajutat Dumnezeu – și pe tine, ca și pe mine, de altfel...

Nu știu, habar nu am, ce și "cine" a făcut din mine un scriitor. Un romancier. privind în urmă, peste "balustrada", uneori amețitoare a atâtor decenii, de timp, îmi dau cont că tinerelul care am fost, în acel deceniu, deceniu și jumătate, adică între cincisprezece și treizeci de ani, când se instalează și se consolidează o profesiune, nu era capabil de așa ceva, de a opta, vreau să zic, pentru o meserie cât de cât standardizată, aptă de a-mi asigura un trai decent, aptă de a-mi susține o familie și o stimă cât de cât onorabilă printre contemporani. Talent, talent literar? Nu, nu cred de a fi avut ceva care să se-mene cu o aplicație asupra scrisului, textele mele din primele clase de liceu erau decis mediocre, câțiva colegi mă întreceau relațați, stârnind admirația stupefiată a profesorilor noștri de la liceul "Brediceanu" din Lugoj. Un singur talent real am avut toată viața – cel de lector. O foame pantagruelică pentru textele scrise în forma prozei, a romanului mai ales. Încă din primul deceniu al existenței, dacă vrei, o fugă în altă realitate sau o incapacitate de a aprecia proporțiile și sunetele realității din jur, ale cotidianului. Sau aerele și dominarea cam nenuanțată, uneori de-a dreptul brutală a adulților de atunci. Un semn poate și al existenței, în forme atipice, a unei sensibilități exacerbate și "oarbe". Îi spun "oarbe", deoarece mi se pare și azi că fantasmile și sensibilitatea mea nu se potriveau cu nimic din ce era în jur și acceptat ca atare, făcând din mine aproape un "retardat" – cum, ha, ha, mi-a declarat-o cu seninătate frumoasă și inteligentă scriitoare Georgeta Horodincă pe culoarele "Gazetei literare", la începutul anilor șaizeci, când, cu eforturi dizgrațioase, probabil, încercam să public câteva schițe în teribila revistă. "Aerele" și pretențiile, modelele mele literare stârneau pe atunci mai

degrabă ridicări din umeri sau sarcasme, în timp ce unii, precum Fănuș Neagu sau D.R. Popescu, aveau deja volume de proză scurtă prin vitrine și cronici ample literare, ca și portrete în revistele importante și, e drept, puține ale vremii. Nu, pe atunci, ca și azi, nu e nimeni vinovat de "neînțelegerea" care s-a iscat în jurul meu, iar pe vremea aceea, când intrasem cam năuc (social vorbind!) în deceniul al treilea al existenței mele sociale, eu, de fapt, nici nu existam. Nu eram măcar un ratat! Și când, cu un an doar înaintea debutului cu *Francisca*, în '964, fiind în spital cu o puternică pneumonie, și când, după o criză de hemoptizie, m-am crezut condamnat, eram eu însumi sigur de "in-existența" mea! Deoarece, pentru mine, ca și pentru singurul meu prieten adevărat pe care-l aveam atunci și care credea cât de cât în ceea ce azi numim potențialitatea mea literară, Nichita, pentru noi a exista însemna a fi apt de creație. De creație afirmată social, se înțelege, și recunoscută ca atare. Câtă creație, atâta existență! Or, eu atunci, în zilele fierbinți și tulburi din spitalul Caritas, eu nu "posedam" decât un manuscris al unui roman ce zăcea în sertarele singurei edituri din Republica Socialistă România, ESPLA. Respins nu o dată de redactorul-șef Mihai Gafița, prieten al lui Marin Preda și care, enervat de proza mea, care i se părea că are asemănări cu fraza lui Proust, adică o dilatație enormă a unor senzații și asociații pe un fond "sărac epic", mi-a declarat ritos că nu îi place nici Proust. Normal, era de curând autorul unei ample monografii a autorului *Vieții la țară*, Duiliu Zamfirescu. Marin Preda și Geo Bogza m-au ajutat însă să "scot" romanul, uimiți ambii, apoi, de succesul său. Ehe, pe vremea aceea, părerea singurului redactor-șef al singurei edituri republicane era o adevărată și sângeroasă ghilotină pentru mulți și eu și azi mă minunez nu de faptul că, apoi, trei ani la rând, cu o "obraznicie" creatoare fără seamăn, am publicat trei romane, unul după altul, ci de "succesul" acestora, de premiile, cronicile numeroase și filiațiile înalte literare, semn că, poate, mai știi, calitățile pe care mi le atribuiam și de care sufeream în anii lungi, interminabili și seci ai labirintu-

lui tinereții mele aveau totuși un fel de rezonanță în lumea din jur. Așa cum era ea pe atunci, contorsionată și pulsând la suprafață nu numai de false valori importate de aiurea, de la rușii sovietici mai ales, dar și de calomnierea groasă și insistentă a marilor și nobilelor nume, puține de altfel, ale literaturii noastre clasice și moderne. Puține, deoarece eram constituiți într-un singur stat nici de un secol, umiliți până la os (vorbesc de "osul genetic!"), cu universități tinere și încărcate de toate bolile și viciile ascunse sau nu ale celor trei imperii de care, timp de secole, fuseseră lipite cele trei provincii în care se vorbea idiomul nostru latin. Și unde câțiva "zănateci", singulari corifei ai Școlii ardelenice ce umblau prin biblioteca Vaticanului, sau vreo doi-trei tineri "literați" ce-și șlefuiau coatele pe băncile universităților din Viena credeau că aparținem, noi, Muntenii, Moldovenii și Ardelenii, unui singur neam. În nepăsarea și disprețul marilor cancelarii europene; poate cu excepția celor franceze!...

Ce datorează opera biografiei mele?

Nimic sau aproape nimic. În decursul timpului, a trebuit să răspund mereu negativ și puțin iritat la sumedenie de întrebări care mă iscodeau, după un clișeu curent, să devoalez care dintre numeroșii mei eroi sunt luați din "realitate".

Niciunul, chiar dacă, să zicem, pe cel puțin unul dintre ei, cel care, se pare, a făcut și face carieră, Grobei, l-am încărcat cu toate păcatele, idiosincraziile penibile și limitele unui provincial sadea, bănățean, par dessus le marché, care puteau să fie sau să fi fost și ale mele, ale tinerelului ce fusesem, vag play-boy, cu lecturi dezordonate, predispus fatal unor situații subalterne, îmbibat însă de ambiții faraminoase. (O variantă a lui Grobei se află de altfel și în tinerelul Calistrat din ultimul meu roman, *Singura cale*, apărut din fericire – sau, mai știi, din păcate, deoarece "azi nu se mai citesc romane groase!" – în libertate socială.) Nu contest că există o enormă literatură, franceză, engleză și română, cel puțin, care "se inspire" dintr-o tipologie acuzat socială, vezi Dickens, Balzac sau Rebreanu. Fără nicio

specificare valorică, pe mine m-au interesat mai ales modelele literare “fantaste”, de tipul Cervantes, Shakespeare sau Dostoevski, poate Proust sau Faulkner, care au ales să proiecteze mai degrabă tipuri umane în discordanță flagrantă cu modelele curen-te sociale și psihologice, aruncând pe piața literară a secolelor un Hamlet, Don Quijote sau “idiotul”, prințul Mâșkin, Marcel din *À la recherche...* sau Benji din *Zgomotul și furia*.

Apropo de Dumnezeu: ești credincios (cre-dincios-credincios)? N-am uitat că ești fiu de preot din Maramureș, dar mai știu că nu totdeauna credincioșenia se moștenește. Vorbește-mi, te rog, de această relație ce mi se pare esențială pentru un creator. Le-am pus aceeași întrebare și lui Augustin Buzura și lui Virgil Tănase, doi prozatori care ne sunt prieteni. Unul dintre ei are, ca și tine, rădăcini în Maramureș (Buzura). Așadar: ești un spirit religios sau un credincios necredincios (tăgăduitor, oscilant, căutător, cărtitor) cum sunt, de regulă, intelectualii? L-ai citit, desigur, pe Cioran – alt ardelean – și știi ce scrie el în Lacrimi și sfinți despre acest subiect. Și el este fiu de preot.

Nu știu dacă sunt credincios sau nu! Termenul este, de altfel, trebuie să accepți, teribil de confuz. Da, sunt fiu, nepot și stră-strănepot de preoți nord-ardeleni, înși ce l-au asistat, învățat și ajutat cu slabele lor mijloace pe bietul țăran de-a lungul lungilor decenii și secole de neînțelegere și umilință socială. Acel “valah puturos” al Imperiului ai cărei fii nu aveau dreptul să ocupe funcții importante administrative sau politice, buni doar de a da birul și de servi drept cătană la împăratul. Această filiație de care sunt mândru nu m-a făcut, în copilărie sau tinerețe, să devin “credincios”, în sensul adânc și adevărat al termenului, dar am avut norocul, în slujbele oficiale în catedralele greco-catolice de către clerici, doctori de Strasbourg, Paris sau Roma, să aud fraze, idei și confesiuni ale unor părinți ai Bisericii, de la sfântul Augustin la Sfântul Ion al Crucii sau Ignățiu de Loyola cu ale sale *Exerciții spiri-tuale* și să asist, copil fermecat cum eram de tot ce ținea și sugera o “ieșire din contin-gent”. Mai ales “ritualul” mă fascina, cel al

credinței, dar și al existenței, *cealaltă*, cea spirituală și “dedusă”, cu aluzie, se înțelege, la marele “vostru” poet, al muntenilor, Ion Barbu.

Întrebarea despre “credința” cuiva, a unui om public, mai ales, este, ai să convii, Eugen, una dintre cele mai intime și ea se aseamănă, în gradul ei ridicat de “risc”, cu cea despre “spaima de moarte”. Despre “Ea”, doamna care ne așteaptă undeva la nemți, cum o vedem și la Durer, într-o gra-vură ce i-a impresionat enorm pe Dostoievski și pe Nietzsche, “Ea” este un “El”, un bărbat! – am îndrăznit un voluminos eseu, în care i-am făcut un susținut elogiu. În școala maestrului meu Nietzsche care, la sfârșitul secolului XIX, face insistent elogiu existenței, cea “de aici”, or Moartea face parte din ea, din existența noastră fizică și mentală. O componentă esențială, deoarece, credeam eu în eseu amintit, cam pe la mijlocul vieții, când la mulți se instalează ruti-na și plictisul ce ne atrofiază întreaga senza-ție acută a viului, Ea apare și ne redă, cu o dărnicie pe care puțini o înțeleg, emoția indescritibilă a existenței. Prin frica, spai-ma de Ea, se înțelege, prin darul inexprima-bil al unicității și al spectaculosului fără margini al existenței noastre. Uneori până la limitele unui ciudat tip, formă de “nebunie” de care s-au făcut “vinovați” nu puține spi-rite creatoare de înalt nivel din multe arte și științe.

Știu, după năravul meu epic, m-am depărtat de întrebare și am profitat de “temă” ca să spun altceva, ce mă interesea-ză cu adevărat, ceea ce vreau să ascund sau, mai știi, să aflu eu însumi. O spun de altfel prin eroii mei în câteva texte, eu “aflu” după ceea ce scriu sau descriu, după ceea ce am pretenția că “știu”, ca orice scriitor “onorabil”, “consacrat”, dându-i dreptate lui Croce care ne învață că expresia nu pre-gătește și nu formează ideea, ci o premerge. Am scris aproape totdeauna, în momentele esențiale ale structurilor mele epice și tipolo-gice, ca să “aflu” eu însumi rezolvarea sau misterul unei situații sau al unui personaj, sufocant pentru mulți, în sensul atipicității sale extreme. Sau, mai știi, aceasta se află în ordinea lucrurilor și se pare că puțini lec-

tori, nu mulți critici din sumedenia ce m-a însoțit de-a lungul existenței mele publice auctoriale au trăit același fenomen. Aceeași stare, convin, ce pare a se opune francamente logicii curente, modului nostru cotidian de a gândi și rezolva multe probleme. Și atunci, "logic", cei care nu m-au înțeles, m-au umplut, autorul care sunt, "firesc", de ironii, nu rareori de sarcasm, iar când de partea lor se afla și puterea, discreționară, comunistă, eșecul textelor mele părea asigurat. Dar, atunci, ca și acum, o ciudată putere, o extrem de interesantă răsucire a împrejurărilor a făcut ca aproape de fiecare dată să apară un "val" care să-mi salveze și să "recupereze", în sens valoric, ciudatele mele construcții și viziuni epice și asta, dacă vrei, se poate numi *noroc*, un termen ce apare la sfârșitul chestionarului tău. Se va întâmpla asta și după ce nu voi mai fi ca prezență fizică? Mister, marea vamă a creatorilor, vorbesc de cei care scriu nu numai pentru norme, modelele curente, imediate, dar și afrontând timpul și încercând să se apropie cât mai mult nu numai de societatea și de stereotipiile ce le stau sub ochi, dar și de ceea ce numim Istorie, Morală, Credință și, mai ales, de ceea ce numim Ființă. Poate și de ceea ce îndeobște se numește Adevăr, deși aici, știm, discuția este infinită; dar, pentru a fi scurt, în cazul conceptului de Adevăr, eu sunt un ferm platonician. Cred în separația indiscutabilă între adevărul etern, imuabil, ce se află în afara contingentului, în acel *topos Uranoi*, și cel proiectat și iluzoriu, reflectat pe pereții peșterii umane, sociale, psihologice, mundane. Un idealist înrăit, un ucenic mă definesc, ce mai, de la Parmenide, eleatul, până la Nietzsche și maestrul său (ca și al lui Titu Maiorescu și Eminescu!), Schopenhauer.

Acum, după ce ne-am lămurit care sunt legăturile tale cu Dumnezeu, să trecem la lucruri mai lumești. Să începem, de pildă, cu lumea literară românească de azi. Cum ți se pare? Am sentimentul că nu te răsfășă... Nici pe tine, dar nici pe alții, de la G. Călinescu și Arghezi până la Preda, Nichita Stănescu, Sorescu, victime, după 1990, ale procesului de revizuire morală și estetică. Nu-mi amîn-

tesc prea bine, te-au revizuit bine procurorii morali și pe tine? Te-au luat la refec, te-au tocat mărunț și cu nesațiu colegial? Cât de corecte au fost și sunt aceste revizuiți (inevitabile după o schimbare de regim politic) și cât de binefăcătoare sunt ele pentru viața literară? Ce zici despre tenorii, procurorii acestui proces care, după părerea mea, mai mult a încurcat decât a descurcat lucrurile? Nu ai impresia că revizionistii noștri caută nod în papură în biografia marilor scriitori și, în loc de o justă revizuire critică – așa cum preconiza, pe drept, E. Lovinescu –, ne-am trezit că de două decenii și ceva nu facem decât să ne batem ca orbii și să ne urmărim ca vardiștii cu infractorii?

La începutul acestei sau al acestor campanii de așa-zisă revizuire, am rămas uimit, neînțelegând prea bine, apoi m-au iritat și, în sfârșit, le dau nepăsător la o parte ca să-mi pot vedea de ale mele. E o diversiune politico-culturală, dusă, adesea, cu armele murdare ale politicii de la noi, mai grav e faptul că mai tinerele generații n-o să înțeleagă mare lucru. Răul s-a făcut imediat după revoluție, cu manevrarea grosolană a manualelor școlare, fapt ce ne-a amintit, nouă, veteranilor literaturii, de "Tezele provizorii" ale anului 1948, an cu care a început de fapt stalinismul, distrugerea și calomnirea valorilor și tradiției românești și instalarea securității în locul justiției.

Încă o dată, noi, cei care am luptat pentru continuitatea literaturii moderne și a nobilelor ce au ilustrat-o, cred că va trebui să ne continuăm, încă o dată, în libertate socială, de data aceasta, misia. Cine ar fi crezut, dragă Eugen Simion, că libertatea se va abate asupra noastră, a neamului și a școlii românești ca un taifun, ca o tornadă, creând o zăpăceală gravă în populație, care începe să-și piardă încrederea în armele democrației, și confuzie în mintea celor tineri. Sau în a celor mai slabi de înger, amăgiți, cum se întâmplă, de mode și criterii aduse din altă parte, înțelegând prost sau oportunistic așa-zisa revizuire a valorilor. Nu cumva, apropo de vechile clișee, din aceștia se va recolta încă o dată o triumfătoare, briliantă generație pierdută?! Dumnezeu cu ei!

Dacă am ajuns la acest subiect, te întreb: cum judeci cazurile Caraion și Doinaș, doi poeți importanți? Dar pe acela al lui Noica, inculpat și el, am remarcat, în ultima vreme? Chiar Gabriel Andreescu – care a analizat cu o uluitoare meticulozitate aceste cazuri și a scris o carte remarcabilă – chiar el, zic, judecă aspru poziția lui Noica în regimul comunist. Nu m-a convins în această situație. M-a convins în alte cazuri...

În legătură cu manipularea arhivelor securității de care vorbești, mă bucură ca și pe tine cartea lui Gabriel Andreescu, spirit lucid, occidental, critic, extrem obiectiv și din afara lumii literare, care s-ar părea că și-a cam pierdut busola, singurul de altfel informat *in extenso* și petrecând sute de ore cu dosarele securității, din pletora de inși care s-au repezit precum ulii asupra unor nume care au salvat, da, zic bine, au salvat, creând operă durabilă, memoria culturii și a tradiției românești – un Noica, Adrian Marino, Doinaș. O altă diversiuine, sprijinită ani la rând de unii dintre colegii noștri, foști amici, care s-au aflat în conducerea acestui

CNSAS extrem de dubios, ca să nu spun mai mult. O ilustrare, încă o dată, dacă vrei, a Mioriței, baladă la care tu ții, ca și mine, în care cei doi baci români pun la cale, pe șoptite și mârșav, omorul blândului vrâncean. În baladă e vorba de concupiscentă, în vremea noastră aceeași faptă și intenție vine mai probabil din străfunduri joase, înecate în invidie, oportunism și sterilitate creatoare. Deși m-au lovit și pe mine, ca și pe alți câțiva buni scriitori contemporani, eu arunc peste umeri ticăloșia ce frizează în fapt ridicolul și neputința, așa cum am făcut și când partidul comunist și ziarele sale în frunte cu "Scânteia" mi-au atacat romanul "Buna-vestire", un dar pe care l-am făcut acestei culturi, cu puterile câte mi s-au dat.

Trăim cumva un nou, viguros proletcultism, sub influența corectitudinii politice de tip american? Eu, în orice caz, n-am să cad în deriziunea nu puținilor care se tem deja de lucruri mai grave, cum ar fi dezmembrarea statului național și înecarea identității, a limbii și a istoriei noastre în uriașul cazan al intereselor financiare supracontinentale. Și pentru acest lucru, în ultimele mele texte, eu

ating problema, încă neelucidată până la capăt de un Drăghicescu, Rădulescu-Motru, Iorga, Blaga sau Călinescu, a specificului și a identității noastre. Mai român ca niciodată și mândru de a fi, ca să răspund la chestiunea ta în legătură cu sângele meu german.

Întrebarea ce urmează vine de la sine: cum ai primit și cum judeci azi imputările ce ți-au fost aduse de confrăți? Unii te-au apărat și te apără (mă număr printre ei), alții te atacă pe față sau la pe colțuri... Cum ai trecut și cum treci, în continuare, prin ceața lată și deasă a acestor interminabile polemici, hărțuiești, supoziții?... Să fie această gâlceavă continuă blestemul ce ne urmărește?

Imputările ce-mi vin de la confrăți? Cu interes și nu rareori cu amuzament. Cei care-mi fac critici se leagă, se pare, mai mult de stereotipurile și măruntele manii ale omului și mai puțin, vai, foarte puțin, de o analiză cât de cât pertinentă și nuanțată, chiar și critică a textelor mele. Convin, ele sunt aluvionare și trebuie să-mi cer etern scuze pentru hărnicie, cultură, orizontul extins asupra câtorva mari culturi europene, ca și cultul asiduu al măștrilor acestora, unii neînțelegi în profunzime nici la ei acasă, cum a fost cazul cu Dostoievski și Nietzsche.

Mă amuză cât sunt asaltat din multe părți de mici, mărunte manii, cum ar fi așa-zisa mea megalomanie – ce ar trebui să fie vanitatea care-l însoțește pe cel care vrea să fie și să pară mai mult decât este! – sau supărătorul meu tic de a nu accepta vreo întrerupere în discursul meu, în fraza mea. E adevărat, aici sunt german, înțeleg să-mi duc fraza, care uneori e o scurtă demonstrație sau susținere ideatică, cu argumente și exemple intuitive și fac eforturi, de ani de zile, să-i las și pe cei din fața mea să-și ducă frazele la bun sfârșit, dacă au ceva de spus. Ții minte, în tinerețea noastră, dacă cineva voia să te desființeze, îți arunca un nimicitor: Dumneata nu ai nimic de spus! Dar, ce ciudat, de ce se confundă omul, viu și vorbăreț, cu opera sa scrisă, de ce i se impută omului o meteahnă, cu aerul că ea se aplică

și operei? De la o vreme am aflat că și unii stimabili colegi, când mă atacă, cum au făcut-o de curând doi preopinenți, o fac “pe sub mână”, ca să zic așa; doi foști amici, sub cupola Ateneului Român, scuzându-se că ei nu-mi copleșesc de fapt opera mea cu fel de fel de insanități și semicalomnii, adesea grosolane, ci doar “persoana”! Oare nu cumva o fac pentru că nu le dă mâna să se atingă de textele mele, unde le-ar trebui o altă cunoaștere literară, mai largă, mai profundă, o altă putere de analiză, o cu totul altă radicalitate ce ar ține de o minimă demnitate umană?! Dumnezeu și cu aceștia!

De ce românii nu se înțeleg între ei? De ce confrății noștri (unii dintre ei) consideră că spiritul național este un concept anacronic și că a vorbi azi de el, în plin europeism, reprezintă o expresie a conservatorismului, o fugă din postmodernitate, o dovadă de reacționarism ideologic și moral?! Când, după 1990, am încercat să apăr ideea de autonomie a esteticului (pe urmele lui Maiorescu și E. Lovinescu), am fost insultat și marginalizat. În locul autonomiei esteticului, Monica Lovinescu a propus conceptul de est-estetică, necesar, după ea, într-o epocă de tranziție. Ce părere ai despre aceste schimbări de optică și de concepte?

Cu o variantă a autonomiei esteticului noi am luptat, aruncând totul în joc, generația noastră, care a fost, în fapt, o amplă mișcare națională, dezorientând politicul, și a creat, sunt convins, un curent puternic de cultură, dar și de idee, prinzând câteva promoții de scriitori și o multitudine de opere și de personalități ce vor rămâne, sunt convins, neegalate nici pe departe și azi, după decenii și în deplină libertate socială. Dar o anume, așa zice, eternă “autonomie a esteticului”, adică un refuz ferm al ingerinței oricărei morale în opera de creație literară, artistică și chiar științifică îmi rămâne un reper, un criteriu inflexibil în fața nu importanței căror presiuni politice sau mode, ca și în fața altor și atâtor mentalități mai mult sau mai puțin opresive care se abat asupra noastră, a creatorilor reali, din varii orizonturi sau din profundul nebulos al firii umane.

“De te-ating, să feri în laturi,
De hulesc, să taci din gură;
Ce mai vrei cu-a-tale sfaturi,
De cunoști a lor măsură?”

Ai reputația unui om dificil, Nicolae Breban. Spune-mi, cât de dificil ești? Ce crezi despre prietenie? Barthes scrie undeva că i-au reușit în viață mai bine prietenii decât ideile? Ție ce ți-a reușit mai mult? Cum vezi și cum judeci, la 80 de ani, destinul tău scriitoricesc și existențial? Că toți dorim, cum zice Malraux, parafrazându-l pe Rabelais, să dăm existenței noastre un destin. Sau, mai exact, să facem din ea un destin și din experiență o conștiință... Cum vezi din interior aceste determinări în care intră, vrem, nu vrem, și noțiunea de nenoroc? Nenorocul nostru de care vorbesc cu obstinație memorialiștii noștri, de la Miron Costin la Cioran. Cum stai cu aceste fatalități metafizice?

De amicitia...mă întrebi? Vaste sujet!

Da, continui să cred în “prietenia bărbătească”, moștenită, pare-mi-se, de la greci, “din epoca loc tragică”, cum ar spune Nietzsche. Dar, în ce mă privește, molipsindu-mă în tinerețile mele studioase, înecat în cărți, și de la nemții romantici, poeți, prozatori, filosofi și muzicanți de geniu, creând după anticii greci poate cea mai mare școală de gândire și de creație postrenascentistă. Prietenia m-a și salvat, în anii labirintici și cam dezorientați ai deceniului al treilea al existenței mele, când “credeam și nu credeam”, speriat și aproape zăpăcit eu însumi de impetuoșitatea orgolioasă a temelor și modelelor ce mi le propuneam. Prietenia oarecum salvatoare cu cei câțiva excelenți poeți ce m-au primit atunci în intimitatea ideilor și pasiunilor lor, un Florin Mugur, Cezar Baltag sau Nichita Stănescu. Dar moralistul care am devenit vrând-nevrând, uzând cam prea insistent de recuzita amplă a instrumentarului marii proze, trebuie să constat că de prietenie, cu marile și indiscutabilele ei atuuri, se leagă și trădarea. Clipa teribilă, ceasul sau anul când un prieten te părăsește și rareori o face discret; adeseori, bietul de el se împiedecă în bandajele invizibile și scrâșninde ale resentimentului și,

pentru că o adâncă insatisfacție sau furie existențială îl atinge, el își varsă năduful... o, nu, nu pe tine, ci pe umbra ta și a legăturii pe care ați avut-o, încercând, dacă nu să o distrugă, s-o maculeze. Aproape re-inventându-te, atârând de umbra ta brelocul nu puținelor bănuieli murdare și poftes, altădată nemărturisite. Și pentru prima oară în istoria frăției voastre splendide, privindu-te nu în față și în ochi, ci prin gaura cheii! Și vrând sârmanul să te coboare în ochii celorlalți și ai timpului, coboară el însuși, cam de-a-ndăratelea și nițeluș bezmetic, uitând uneori să-și șteargă de la gură un fel de zeamă roz-bombon, fals sângerândă, a neputinței sale momentane și acaparatoare sau, mai știi, efect al unei invidii ciudate. Sau al unei revolte morale, zice el. Poate singura revoltă a propriei sale existențe.

Oricum, te asigur, nu voi cădea în capcana nu știu cărui moralist francez care ne avertiza să întâmpinăm cu o anume prudență orice fel de prietenie, ea putând cu ușurință ascunde un viitor inamic. Nu, vitalitatea mea, puțin cam debordantă, conced, se exprimă, cu siguranță, și într-o anume naivitate tonică ce așteaptă încă și e cu siguranță pregătită să întâmpine un viitor prieten sau, ceea ce e mai dificil, să susțină, să întrețină flacăra unei rare prietenii existente și care durează. În ciuda timpului și așa zice, nu rareori, în ciuda noastră.

Scopul este să afle lumea cine suntem în realitate și ce să aștepte, dacă mai au răbdare să aștepte, de la noi, generația '60. Dacă nu, vorba cunoscutei anecdote, nu... Așadar: te-am auzit de multe ori vorbind și ai scris, tot de multe ori, despre rădăcina ta nemțească. Cu insistență chiar, cu orgoliu (a nu se confunda orgoliul cu vanitatea), cu o notă polemică, dacă pot zice. Parcă vrei să te detașezi de Miticii valahi, care, știm din I.L. Caragiale, vorbesc mult, trângănesc, sunt oameni de vorbe, le place să petreacă și să nu facă nimic. Cel puțin aceasta este optica unora (mulți transilvăneni) despre Mitică valahul, care – trebuie să spun – mie îmi place și, nu vreau pentru ca să zic, găsesc că este nedreptățit, mă înțelege... Te chestionez, dar, acum, la sfârșit, pe tine, mare prozator

român, ce crezi despre românitatea din care totuși faci parte (dovadă este că scrii în limba română și, după cum bine știi, literatura este o creație a limbii!) și ce șanse dai nației noastre în istorie și, evident, în cultura europeană? Unii colegi de-ai noștri sugerează că este mai bine să ne mutăm în altă limbă. După ei, româna închide, nu deschide spiritul. Când scriu aceste rânduri, te afli la Paris. Cum se vede de acolo această dilemă a scriitorului român internaționalist, globalist enragé, dornic de recunoașterea umanității, complexat – vizibil – de condiția lui de român? La mulți ani, Nicolae Breban!

Șansa pe care o dau culturii noastre naționale? Enormă. Splendidă, iscată din matricea unui popor clocotind de energia atâtor etnii care-l compun, sub hlamida unui singur idiom, unul dintre cele mai vechi și mai nobile ale continentului. Dar și animat, sunt convinși, de "dreptatea" sa, cea de ființă și de istorie. Nu, nu vrem să ne răzbunăm de uluitoarele umilințe și nedreptăți pe care le-au suferit antecesorii noștri din toate cele trei sau patru mari provincii românești, includem și Basarbia aici, se înțelege, țara lui Ștefan! Nu, noi, împreună cu heraldul nostru, poetul național Mihai Eminescu, să-i fie numele alduit, binecuvântat, cum zicem noi nord-ardelenii, noi vrem să fim în sfârșit împreună și respectați în rând cu națiile europene. Să împlinim cu adevărat și plenar, harnici și mândri ceea ce am năzuit prin secole și prin gura atâtor cărturari, unii mari boieri și nu puțini visători. Ca și a atâtor țărani demni și lucizi moșneni sau răzeși ce au ridicat și apărât ceea ce s-a numit la începutul secolului trecut "satul românesc", pe care un Goga, Nichifor Crainic sau Blaga l-au sanctificat aproape.

Da, să ne mutăm, cum ar fi zis iubitul nostru Nichita, dar în limba noastră latină, viguros țărănească și veche cum o vedem la Argezi, melancolică și misterioasă la Blaga, tristă și nobilă la Eminescu, sunândă ca o muzică de-o ciudată monotonie și cadență nesfârșită ca la Bacovia. Să ne mutăm la modul desăvârșit, adică pătrunzând cu pricepere și cu sfială în interstițiile adânci, în cutele de geniu ale neamului nos-

tru și ale firii sale, un neam atât de răbdător și de iluminat prin timp, apt deci de o răbdare iluminată pe care mulți nepricepuți și pripiți s-au grăbit s-o taxeze drept o deriziune sau chiar o lașitate. Dar din pasivitate sau din lașitate nu se va naște nicicând un popor lucid de sine, apt de creația cea mai înaltă în istorie, arte și științe.

Ce ne lipsește azi? Știu eu, poate îndrăzneala! O anume violență pe care psihologul Drăghicescu crede că am cam pierdut-o din armele luptătorului roman, adică cutezanța și tenacitatea de a ne apăra fruntariile. Locul pe care viețuim de milenii. Să fim deci deplin conservatori cu ce am primit, cu ce am moștenit și necruțatori în aceasta! Iar dacă vrem să fim expansioniști cum au fost imperiile care ne-au lins teritoriile și care ne-au năpădit nu arareori și până nu demult, s-o facem prin spirit. Prin creație culturală, neuitând că limba noastră, cea pe care se sprijină memoria strămoșilor noștri, dar și primele sunete ale eternei noastre copilării, limba română va fi scutul și semnul biruinței. Și nu alta!

Paris, 1 februarie 2014

*

E.S.: Discuția noastră se oprește deocamdată aici. Sper s-o putem relua într-o zi. Ți-am pus câteva întrebări și am multe altele să-ți pun despre romanul românesc, despre noile generații de scriitori, despre conflictul dintre *bătrâni* și *tineri*, în fine, sunt atâtea subiecte care agită viața unor scriitori care, iată, ating o vârstă venerabilă... Cioran scrie undeva că bătrânețea este o rușine și, în stilul lui, insultă nenorocul de a se naște. Și, în această logică a eșecului, consideră că *scrisul* este o sinucidere amânată. Paradoxul este că moralistul Cioran și-a amânat de atâtea ori moartea voluntară încât a reușit să scrie peste 3000 de pagini în limba română și zece cărți în limba pe care a adoptat-o în 1947 (franceza). Nu mai pun la socoteală corespondența lui care este enormă și, de multe ori, esențială pentru moralismul său filosofic. Cioran este un mare epistolier. Un strălucit epistolier (vocația spiritelor singuratic). Să observăm că nihilismul și solitu-

dinea se dovedesc a fi, în cazul Cioran, foarte productive...

Îi reproșează prietenului său Mircea Eliade că scrie prea mult și are un spirit enciclopedic, ceea ce înseamnă că are superstiția amplitudinii. Observăm azi că nici Cioran, care are *superstiția conciziei*, n-a stat degeaba... Amintesc de cazul lui pentru că, mai înainte, ai vorbit de ambiția ta de a face o *operă* și de faptul că nu ai reveria *capodoperei* (reveria spiritelor sterile). Accept ideea că un prozator trebuie să-și ducă la capăt *opera*. Ceea ce nu înseamnă că el nu poate să lase în urma lui o capodoperă sau chiar mai multe. Dar, încă o dată, sunt de partea ta atunci când spui că rostul pe lume al unui bun prozator este să-și urmărească *tema* și să-și impună ideile epice. Astfel spus, un prozator trebuie să tindă să creeze o țară imaginară (o lume și o tipologie specifică) al cărei proprietar unic este. Nu-ți plac sau, mă rog, nu-i urmezi pe fragmentariști, pe autorii de *schite*, *momente* etc. Aici ne despărțim... Într-o literatură, *nuvelistii*, *fragmentariștii*, *povestitorii* au locul și rolul lor. Și, desigur, farmecul lor care nu poate fi măsurat cu acela al romancierului... Fiecare cu *darurile* lui... Când îi citesc povestirile lui Cehov, nu mă gândesc la Dostoievski, iar când citesc *Moartea lui Ivan Ilici* (o capodoperă!), n-o compar niciun moment cu *Război și pace*... Să cădem de acord, împreună cu Voltaire, că orice gen literar este bun, afară de cel plicticos... Printre genurile literare includ și *genul diaristic*, fără să-i dau însă dreptate lui Eugen Ionescu care, prin anii '30, zicea că *jurnalul intim* poate înlocui romanul și că, în genere, este superior romanului sau oricărui alt gen literar.

Revin la generația '60 (generația noastră) care s-a rărit considerabil și este considerată de unii contemporani o generație expirată. S-au făcut liste în acest sens. Am scris, îmi amintesc, mai demult un articol despre acest subiect cu titlul următor: *Pleacă dinozaurii, sosesc tinerii rinoceri*, cu ideea că, dacă sunt alungați, exterminați dinozaurii și, în locul lor, apar năvalnic răzbnătorii rinoceri, jungla vieții literare nu va deveni, fatal, mai atractivă. Nu știu ce efect a avut

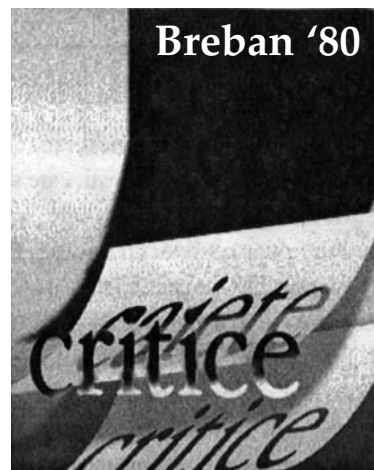
intervenția mea, dar ideea că trebuie alungați de pe scena culturii „bătrânii” pentru că sunt bătrâni mi se pare și azi cu totul primitivă, ca să nu spun altfel... Și chiar dacă n-au trecut la purificarea biologică, mai tinerii noștri confrăți (mă gândesc la „opzeciști”) s-au năpustit pe „generația '60”... Și nu numai ei. Nichita Stănescu și Marin Sorescu – ca să mă refer numai la ei – le barează calea spre glorie. Din fericire, opera lor rezistă. Mă bucur că nu ți-ai pierdut speranța și nu intri în corul celor care cred că literatura română nu are nicio șansă, decât aceea de a-și plânge nefericirea, complexe, resentimentele, marginalitatea etc.... Cred și eu, ca și tine, că literatura poate fi, în continuare, capabilă de surprize. Ideea că nu suntem cunoscuți în lume – și, dacă nu suntem cunoscuți, trebuie ori să ne sinucidem ori să încetăm să scriem în limba română – este inutilă și oțioasă. Ea exprimă un complex pe care nu-l găsim la marii scriitori. Cioran, care neagă orice există și se plânge mereu de „fanatismul valah” și de „neantul valah” din motive metafizice, laudă, cum știi, limba română... Biblia și Shakespeare, zice el, sună bine în această limbă de ciobani și de călugări...

Cum vezi, Nicolae Breban, trăim printre fenomene. Spor la lucru! Scriitura nu-i numai o sinucidere amânată, poate fi și o bucurie a spiritului... Când este substanțială, poate fi expresia forței spirituale a unei națiuni. Cred cu tărie că literatura română va exista cât timp va exista limba română și un scriitor își poate da măsura talentului (inclusiv măsura și profunzimea universalității sale) în această limbă. Cât despre România, pe care scepticii autohtoni o cred falimentară, le-aș răspunde cu vorbele lui Victor Hugo despre Franța: *de este să dispară, ea trebuie să dispară precum zeii, prin transfigurare*. Și tot cu vorbele lui Victor-Hugo, adaptate la circumstanțele și necazurile timpului nostru: *Viitorul României nu poate fi decât Europa*. O Europă, bineînțeles, a limbilor, culturilor, națiunilor.

București, 15 februarie 2014

Paul CERNAT*

Capcanele dosarelor și etica demistificării**

Abstract

Eseul de față analizează, pornind de la mai multe studii de arhivă ale lui Gabriel Andreescu din volumul *Cărturari, opozanți și documente*, Iași, 2013, diferite modalități prin care dosarele de Securitate ale unor importanți scriitori și intelectuali publici din România comunistă au fost manipulate după 1989 în beneficiul unor agende ideologice partizane și în vederea stigmatizării publice a adversarilor. Din acest punct de vedere, demersul lui Andreescu poate servi atât ca model de analiză instituțională, cât și ca posibil reper de atitudine etică.

Cuvinte-cheie: intelectuali, etică, arhive, documente, poliție politică

The present essay analyzes the different modalities of manipulation observed in the case of the Security deeds belonging to some important writers and public intellectual personalities in Romania, that was done for the benefit of few strong ideological agendas and aiming the public stigmatization of the rivals after 1989. The commentaries have as a starting point the volume that include many archive studies written by Gabriel Andreescu, *Cărturari, opozanți și documente* [Scholars, Opponents and Documents], published at Iassy, 2013. From this point of view, Andreescu's work may serve both as an institutional analysis model, and as a possible landmark of an ethical attitude..

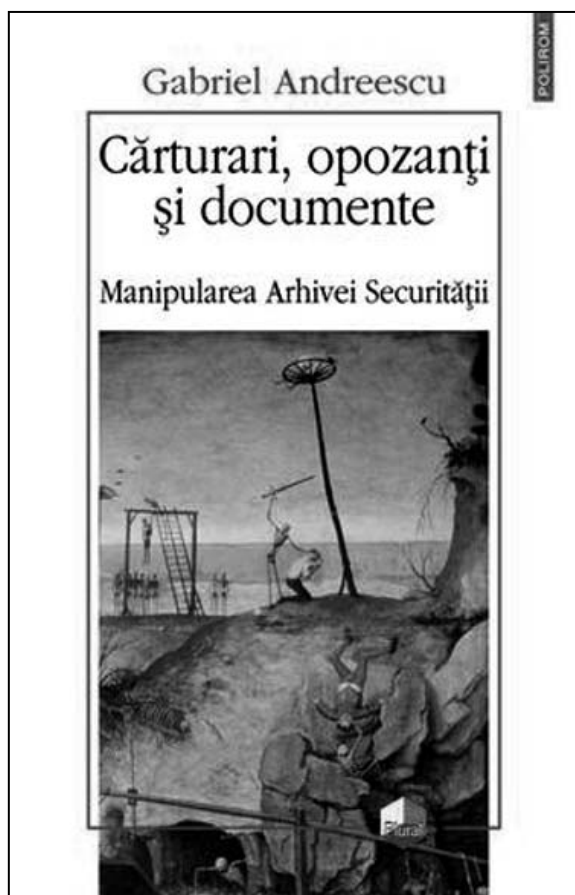
Keywords: intellectuals, ethics, archives, documents, political police

Primul lucru care m-a derutat în volumul lui Gabriel Andreescu despre „manipularea Arhivei Securității” în România anilor 2000 este chiar titlul. De ce „cărturari, opozanți și documente” și nu, să zicem, „cărturari, informatori și documente”? Mai ales că, nu-i așa?, ceea ce-și propune fostul disident și actualul intelectual critic este să demonteze, pe baza unor laborioase cercetări de arhivă, abuzurile și mistificările intelighenției anticomunist-postcomuniste în judecarea realilor sau presupușilor colaboratori ai Securității din rândurile sale și ale adevăraților opozanți. Chestiunea mă preocupă. În ultimul deceniu am putut asista, cu

un amestec de stupeoare și revoltă, la numeroase campanii de „lustrare” a unor intelectuali publici neafiliați grupurilor de prestigiu ce fac legea în *mainstream*-ul nostru politic. Problema e că nici acuzatorii nu erau, de multe ori, în măsură să dea lecții de conduită, nici metodele lor nu inspirau încredere, nici acuzații nu-și meritau, în destule cazuri, blamul și stigmatul. Or, Gabriel Andreescu este unul dintre cei mai în măsură, prin competența profesională și prin baza morală, să contracareze cât de cât amintitul fenomen. Iar volumul de față o dovedește din plin. Ne putem întreba, alături de autor, de ce în rolul monștrilor de

* Universitatea din București, Facultatea de Litere, e-mail: cernatpaul@gmail.com.

** Gabriel Andreescu - *Cărturari, opozanți și documente. Manipularea Arhivei Securității*, Editura Polirom, Iași, 2013, 304 p.

serviciu ai regimului totalitar, „ilegitim și criminal” au fost distribuiți în primul rând colaboratorii poliției politice, cu precădere cei din elita intelectuală, nu ofițerii de Securitate sau liderii aparatului de partid. Înțeleg foarte bine de ce: pentru că acești intelectuali și-au ascuns colaborarea, erijându-se, retrospectiv, în standarde de integritate morală și extrăgându-și din asta capitalul de autoritate și influență publică. De la ceilalți, firește, nu era nimic „măreț” de așteptat...

Cazurile de care se ocupă Andreescu în *Cărturari, opozanți și documente...* sunt, în ordine, Adrian Marino, Constantin Noica, Nicolae Balotă, Alexandru Paleologu, Vasile Vetășanu, Mihnea Berindei, Mihai Botez și, *last but not least*, Nicolae Breban, plus câteva analize de sistem privind (ne)funcționarea CNSAS și hibeleg legislației în domeniu. S-ar fi putut adăuga oricând pe listă și o altă victimă a lustrărilor de serviciu, Mircea Iorgulescu, despre care același Andreescu a

publicat de curând o apărare persuasivă, deplin relevantă. Remarcabilă nu e atât expertiza analitică a autorului, evidentă pentru orice cititor onest, cât buna sa credință, obligatorie în cazul oricărui demers de etică a memoriei. Această bună-credință îl face ca, deși liberal militant, să nu lanseze incriminări la adresa celor situați pe alinamente ideologice opuse. Faptul că un vechi țărănist condamnat politic precum Vasile Vetășanu a fost apropiat al protocronismului nu-l determină pe Andreescu să-l plaseze în rândul informatorilor benevoli ai Securității, de vreme ce faptele o infirmă. Exemple la fel de concludente sunt poziția față de adeziunea lui Noica la Mișcarea Legionară (interpretată ca „gest de frondă-prin-solidarizare cu victimele represiunii sângeroase” din 1938) sau felul în care contracarează „operațiunea de stigmatizare” a lui Mihai Botez instrumentată de un profesionist ca Radu Ioanid, director la Muzeul Holocaustului din Washington. E adevărat, pe de altă parte, că Andreescu pare uneori prizonierul unei logici de „război rece”, îndeosebi cu privire la cuplul Monica Lovinescu-Virgil Ierunca. Dar oare statutul de „agent de influență” al lui Noica (unde probele sunt, vai, incontestabile) discreditează *de plano* îndreptățirea opiniilor sale despre exilul anticomunist militant? Nici măcar Gabriel Andreescu nu o afirmă – sau cel puțin nu o face explicit. Un lucru e cert: opțiunile ideologice nu-l împiedică să judece drept și nu-l fac să ajusteze adevărul uman în diverse paturi procustiene. Interpretarea psihologică prin prisma „sindromului Stockholm” a pactizării filosofului – fără îndoială, o victimă a regimului – cu poliția politică se susține totuși doar în parte. O judecată globală a pozițiilor sale nu poate fi separată, mă tem, de felul în care judecăm sistemul comunist în ansamblu și naționalismul ceaușist (cultural și politic) în mod special. Nu putem pune, de pildă, pe același plan „umanizarea” comunismului de după 1964 cu represiunea anterioară, chiar dacă nu acceptăm ideea unui comunism care a avut nu doar costuri, ci și beneficii semnificative sau „părți bune”. Prin urmare, nu cred că avem dreptul să mini-

malizăm speranțele lui Noica în a profita de „închiderea care se deschide” a întâlnirii dintre umanismul tradițional și noul naționalism pentru a-și publica și promova opera. Cu atât mai mult cu cât scrierile sale filosofice din anii '60-'80 sunt superioare celor precomuniste, iar statutul său public „îngăduit” – cu prețul cunoscut – a fost unul pe măsură. Chiar dacă neinstituționalizat oficial (dar Universitatea era dominată de marxism-leninism!), pedagogia nicasiană, nemarxistă, cadra cu utopia „școlii de înțelepciune” pe care-o schițase încă din anii '40. Sunt, altfel, de acord cu Gabriel Andreescu atunci când conchide că „Felul în care oamenii s-au comportat în situațiile-limită ale totalitarismului nu a ținut atât de simpatia-antipatia lor față de instituții, iar de multe ori nici de evaluarea rațională a unor interese personale, culturale și de alt gen, ci de nenumăratele unghere ale ființei fiecăruia”. Și încă: „Înțelegerea complexității raporturilor dintre populație și gardienii regimurilor criminale cere multă (mult mai multă) empatie pentru situația ființelor supuse unui regim înzestrat cu puterea de a hotărî asupra vieții fiecăruia dintre ele”.

Deși autorul nu-și ascunde simpatia ideologică față de „modelul” Marino, apărarea acestuia e convingătoare, dincolo de orice partizanat. Felul în care incomodul cărturar a fost linsat în efigie ca informator după apariția postumă a memoriilor sale nu poate fi comparat decât cu imprecățiile celor care l-au „apărat” de criticile lui pe tabuizatul angelolog Andrei Pleșu, în 2004. (*Remember* ultimele premii ASPRO.) Câte invective murdare n-au fost aruncate atunci de floarea intelighenției „dilematice” în obrazul bătrânului savant: „talentul de a da cu mucii-n fasole”, „o flegmă”, „prostie biologică”. Din păcate (știu bine ce spun!), acest tratament i-a provocat sfârșitul, iar prezentul capitol arată amploarea și diversitatea operațiunii de compromitere din ultimul deceniu. Sunt demontate, imparabil, pseudodocumentările de arhivă ale unor juni detractori (Iulia Vladimirov), campaniile diversioniste (orchestrate pe traseul CNSAS - Mirela Corlățean - *Evenimentul zilei*), solidarizările calomnioase ale intelec-

tualilor „de dreapta” (Vladimir Tismăneanu, Gabriel Liiceanu & Co.), colportajele din lumea jurnaliștilor culturali aferenți (Cristian Pătrășconiu, Cristian Ghinea, Ioan T. Morar), probele false vizând calitatea de „agent de influență”, dezinformările flagrante sau insidioase. În ceea ce-l privește pe Nicolae Balotă – alt cărturar clujean stigmatizat public, cu contribuția lui N.C. Munteanu și a altora –, concluziile sunt substanțial diferite de ale procurorilor de serviciu: potrivit documentelor disponibile, acuzatul a fost cel mult un informator benign și sporadic, iar „grozăviile” sale „scârboase” nu se confirmă defel. Lucrurile stau diferit în cazul unui informator eficient și bine plătit precum Alexandru Paleologu, și el inițial o victimă, dar menajat de „lumea bună”, cu „circumstanțe” livrate chiar de el însuși;

imaginarul etic al societății civile îl reține și azi ca pe un „boier de viță veche” și ca pe un șarmant *homo aestheticus*. Sau, în termenii lui Bedros Horasangian, ca pe un om care „a știut să trăiască frumos și elegant în vremuri urâte și neelegante”. Undeva între Marino și Paleologu se situează, ca tip de colaborare, Constantin Noica, în cazul căruia „marea surpriză a dosarelor de Securitate” este de a-l dezvălui drept „unul dintre cei mai harnici agenți de influență care a emis enormități în favoarea regimului și a asumat un discurs al docilității depline; și, simultan, drept un om de o corectitudine și de o blândețe covârșitoare”. Aici, ținta deconstrucției o reprezintă însă felul în care discipolii pâl-tinișeni au încercat să-și inocenteze maestrul nu pentru a-i înțelege drama, ci pentru a se pune pe ei înșiși în valoare; cu atât mai mult cu cât parte din compromisurile lui Noica au fost comise și pentru a le înlesni afirmarea și bursele de studii în străinătate...

Dacă secvențe precum *Eșecul instituțional al deconspirării. Explicare și semnificare* sau *Lumea informatorilor* oferă câteva modele de analiză (critică) instituțională aplicată, cu precădere, (ne)funcționării și disfuncționalităților CNSAS sub guvernările ultimului deceniu și jumătate, în capitolele despre Mihnea Berindei și, respectiv, Mihai Botez, Gabriel Andreescu face dreptate unor opozanți de prim-plan ai regimului comunist, victime ale dezinformărilor și compromiterilor; în primul caz, sunt contrate abundențele acuze online ale unor simpatizanți ai Securității ceaușiste, de la Victor Roncea și diverși diversioniști ai discursului de extremă dreapta la valorificatorii datelor operațiunii *Melița și eterul*, dar și „combinația” vicioasă dintre argumentele lor și cele ale unui anticomunist din exil precum Ion Varlaam, antrenat în război din tot felul de resentimente sulfuroase. În cel de-al doilea, sunt dezactivate, punct cu punct, intoxicările ce au dus la crearea unei imagini de suspect (inclusiv în ochii unor foști apropiați ca Dorin Tudoran). Pe traseu sunt devoalați, *en passant*, câțiva informatori autentici, în frunte cu istoricul militar Alex. Mihai Stoenescu. Deloc gratuit de altfel, întrucât traseul lor

postdecembrist rămâne emblematic pentru mecanismul „selecției cadrelor” în noul tip de societate. Felul în care Mihai Botez e scos de sub incidența suspiciunilor mai vechi sau mai noi merită salutat: avem de-a face cu o veritabilă performanță reconstitutivă, ca într-un bun *policier* intelectual. Însă, cu toate precauțiile și justificările lui Andreescu, interogații de genul „Cum să înțelegem apropierea lui Mihai Botez de regimul Ion Iliescu”? puteau să lipsească: era oare obligatoriu ca „oamenii onești”, *i.e.* nesuspectabili, să aibă o altă opțiune după 1990? Nu riscăm, în această logică, să reactivăm vechi slogane stupide ale anticomunismului postcomunist, gen „Cine este fesenist ori e prost ori securist?” Le-aș înțelege rostul dacă le-aș pune strict pe seama unei strategii de persuadare a incredulilor.

Pentru a putea contracara rezonabil strategiile de compromitere, etica cercetătorului trebuie, deducem, să se subordoneze unei hermeneutici a suspiciunii active; ceea ce înseamnă, printre altele, a nu crede fără a cerceta până la capăt, a nu da necondiționat crezare ideilor primite de-a gata și afirmațiilor unor prezumate „autorități morale”, a identifica tehnicile de intoxicare și camuflare ale organelor represive, dar și punctele unde supraveghetorii se trădează, a nu acuza aprioric persoane catalogate, în opinia publică, drept „suspecte” etc. Un veritabil tur de forță în acest sens îl constituie rezolvarea ultimului „dosar” din volum – cel al lui Nicolae Breban. Gabriel Andreescu demontează aici câteva acuze majore și foarte rezistente cu privire la acțiunile redutabilului romancier, după demisia sa intempestivă din CC al PCR după Tezele din iulie. În primul rând, ideea – alimentată inclusiv printr-un document trimis la CIA de Emil Hurezeanu, ca angajat al „Europei libere” – cu privire la statutul privilegiat de rezident în RFG sau la Paris, liber să revină în țară și să-și publice cărțile. Nimeni n-a contestat, desigur, jocul dublu al scriitorului, abil condus „pe muchie de cuțit”. Numai că documentele arată că, departe de a fi un agent stipendiat din surse oculte, Breban s-a supus în străinătate unei existențe „aproape mizere”, trăind literalmente pe spezele

soției. Compromisurile relației cu generalul Pleșiță l-au ajutat să-și salveze, într-o situație-limită, apariția romanului *Bunavestire*, dar nimic nu probează vreo informație verbală sau scrisă menită să creeze probleme prietenilor (Matei Călinescu) sau opozanților momentului (Paul Goma). Din contră, chiar. Din nou, *Evenimentul zilei* servește cercetătorului un exemplu de malpraxis detestabil: „În *Evenimentul zilei*, un jurnalist sublinia ca probă acuzatoare cuvintele adresate de generalul Pleșiță lui Nicolae Breban, exhibate cu subtitlu cu litere îngroșate: Nicolae Pleșiță: «Era vorba să-mi dai un nume». A cere și a oferi un nume pare la prima vedere o afacere polițienească. Doar că, în cazul dat, numele era al mamei criticului literar Matei Călinescu, aflat în Statele Unite, și fusese cerut pentru a se acorda doamnei Călinescu o viză. În gândirea ziaristului de la *Evenimentul zilei*, intervenția în favoarea eliberării unui pașaport reprezenta un act de poliție politică”. S-ar putea totuși ca „malpraxis” să fie un cuvânt prea blând și, prin aceasta, inexact. „Securitatea a fost implicată în crearea sau cel puțin stimularea disputei între Dorin Tudoran și Nicolae Breban”, avertizează, suplimentar, Andreescu, reconstituind pas cu pas „amplă acțiune de compromitere” căreia i-a căzut victimă prozatorul. Explicația psihologică nu poate fi negată, cred, de nimeni: „Ansamblul documentelor sugerează altceva decât preluarea de către Breban a sfaturilor de acasă. Romancierul era invidios pe notorietatea căpătată de scriitori precum Paul Goma și Dorin Tudoran sau de exilații Monica Lovinescu și Virgil Ierunca. Era sincer când se declara mult superior literar acestora (...). Din perspectiva lui, colegii își construiau o faimă literară abuzând de acțiunea politică”. În totului tot, apărarea e pe cât de dreaptă, pe atât de exactă, culminând cu un excelent diagnostic de personalitate: „Devotamentul lui Breban pentru literatura autentică rămâne constant viu, de necontestat. Este linia majoră a acestei personalități ireductibile, apolitică și amorală. Fără ideologia statutului de creator pe care și-l asumă, nu i se pot înțelege contradicțiile comportamentului. Autoritățile încearcă să

„salveze ce se poate salva” în relațiile cu Breban, scriitor dificil, dar nu ostil regimului, atât timp cât oamenii partidului-stat nu se ating de proiectul său personal. Da, Securitatea l-a „neutralizat” politic pe Breban, dar n-a reușit să-l împiedice să-și publice romanele „cu probleme”: literatura sa de vârf a fost salvată cu fruntea sus.

Recunosc: nu am avut acces la arhivele investigate de Gabriel Andreescu și nu am (cu atât mai puțin) expertiză suplimentară în materie. Ceea ce pot să constat însă la lectură, pe baza unei relative cunoașteri a lumii noastre politico-intelectuale, este că argumentele investigatorului se susțin pe tot parcursul volumului de față. Ca și tehnicile de lucru prin care autorul, prin labirintul interpretărilor, evită capcane de tot felul. Eu însumi, mărturisesc, am căzut acum câțiva ani într-o cursă, comentând imprudent volumul *Eu, fiul lor* al lui Dorin Tudoran și plasându-l naiv pe Mihai Botez în rând cu alți turnători ai poetului-disident. Gabriel Andreescu nu mi-a făcut din asta un reproș, remarcând într-o notă de subsol că, „în mod evident”, nu am „niciun fel de agendă ascunsă”. Aviz amatorilor de acuze grăbite și gratuite: în absența cunoașterii avizate, reținerea ar trebui să fie obligatorie. În fond, cele mai eficiente arme ale Securității s-au dovedit a fi suspiciunile generate și întreținute, pe multiple filiere, între opozanți de Securitatea însăși. Ca și linșajele morale orchestrate, din motive politico-ideologice, în opinia publică, inclusiv prin angrenarea unor naivi de bună credință. Scrie Gabriel Andreescu: „Oamenii de cultură – desigur, nu doar ei – au fost prea simplu manipulați, au căzut prea ușor pradă intoxicărilor. Amprenta lăsată de Securitate îi manipulează și astăzi. Unii dintre ei au împrumutat chiar tehnicile toxice ale organelor de altădată. De ani de zile vânează cu prezumția colaboraționismului fost victime ale regimului, lansează zvonuri împotriva unor oameni ale căror vieți ar fi meritat empatie sau măcar curiozitate și distrug fundamentul de fairplay al relațiilor umane. Și victimele, și ei, și noi, ceilalți, merităm mai mult”. Merităm și avem, în orice caz, stringentă nevoie de asemenea studii-antidot.

Breban după Breban

Abstract

Cărțile publicate în ultimii douăzeci și ceva de ani pierd mult dacă sunt citite „în sine”, fără a fi raportate la întregul operei brebaniene. Mai mult decât înainte, scriitorul a început să se întoarcă din ce în ce mai des la propriile creații, să le lege într-un silogism epic nu întotdeauna facil de sesizat. Cel mai recent roman al său, *Singura cale*, reprezintă o importantă tentativă de a ataca un subiect încă sensibil, tratându-l nu în alb și negru, ci nuanțat: e vorba de epoca de teroare a instaurării comunismului în România. Una dintre mărcile scrisului lui Nicolae Breban este tocmai plasarea problemei într-o zonă neutră ideologic și moral; altfel spus, romancierul nu mai ține cont de valorile tradiționale, de prejudecățile obișnuite și regândește lucrurile pe cont propriu. Totul se înscrie într-o dinamică a jocurilor de putere, de influențe. Nu există doar bine și rău, moral și imoral, adevărat sau fals. Categoriile se amestecă fără a stârni confuzie, dând naștere unei imagini de o complexitate și diversitate fidele vieții, istoriei, cu toate nișele lor altfel invizibile.

Cuvinte-cheie: Nicolae Breban, comunism, putere, destin

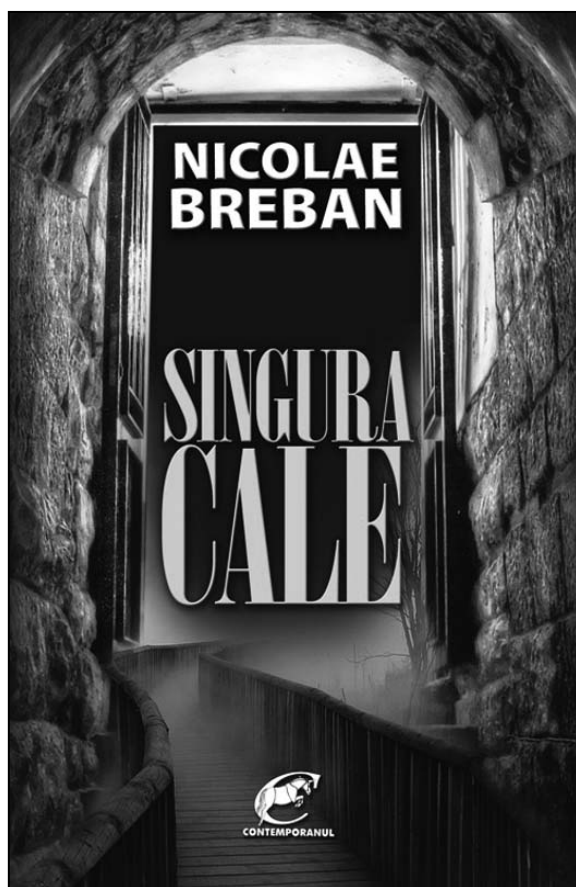
*Books published in the last two decades cannot be read per se, but connected to Breban's entire work. The writer refers more often to his own creations than before, gathering them in an epic syllogism that is not always easy to identify. His latest novel, *Singura cale* (The Only Way), appears like an attempt to approach a sensitive subject shown not just in black or white, but meticulously rendered: the dreadful period of installing communism in Romania. One of Nicolae Breban's writing features is placing the issue in an area that is ideological and moral neuter; in other words, the novelist dismisses traditional values and usual prejudices and reinterprets facts in his own manner. Everything leads to a certain dynamic of power games and influence. There is no such thing as good or bad, moral or immoral, real or fake.*

Keywords: Nicolae Breban, communism, power, destiny

Nu cred că poate contesta cineva cu argumente solide, demne de luat în seamă, faptul că Nicolae Breban este unul dintre cei mai importanți romancieri ai literaturii române din ultima jumătate de secol. În plus, este singurul autor din generația '60 care nu doar că n-a suferit, în ultimele două decenii, de pe urma unor blocaje de inspirație (termen care, de altfel, nu îi este pe plac), dar și-a întărit ritmul scrisului. Breban reprezintă cazul, atipic în literatura română, al scriitorului obsedat de propria operă, al celui care are ambiția de a-și construi opera ca un tot unitar, ca un templu. De aceea, cărțile sale comunică între ele, reiau aceleași

mari teme: relația dintre ucenic și maestru, dintre călău și victimă, voința de putere, amoralitatea pe filieră dostoievșchiană. Prin urmare, fiecare nou roman pretinde o lectură atentă și un efort comprehensiv ceva mai special; încadrarea sa în *corpus*-ul întregii opere a lui Breban devine aproape obligatorie, întrucât există o anumită gradare semantică, o dispunere silogistică a cărților. Este acesta un motiv pentru care, în ultimii ani, autorul *Bunevestiri* pare a-și fi pierdut nu doar cititorii (dar ce scriitor nu și i-a pierdut?), ci și comentatorii. Critica nu a mai ținut pasul cu debitul marelui scriitor, s-a consolat să se refere la capodoperele mai

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Facultatea de Litere, e-mail: bogdancretu@yahoo.com

vechi (În absența stăpânilor, *Animale bolnave*, *Îngerul de gips*, *Bunavestire*, *Drumul la zid*, *Don Juan* rămân mereu titluri de referință) sau, și mai grav, a mimat lectura, oferind verdicte superficiale și leneșe. Ilustrative sunt sintezele din ultimii ani, realizate de Alex Ștefănescu sau Nicolae Manolescu, care nu au mai ținut pasul cu scrisul autorului și au preferat să expedieze facil cărți importante în câteva fraze încropite fugitiv. Pe de altă parte, criticii de întâmpinare din noua generație au avut rareori răbdarea de a parcurge cu creionul în mână romanele brebaniene, plecând urechea la opiniile pripite ale celor din vechea gardă; a luat astfel naștere, la nivel de zvon, teoria unei drastice scăderi a valorii scrisului lui Nicolae Breban (asemănată de Manolescu, principalul său susținător în momentele dificile dinainte de 1989, cu Niagara).

Adevărul este că romanele lui Breban se articulează diferit față de cele din anii '70-'80, că epicul suferă de o anumită inconsistență, că divagațiile ocupă un spațiu amplu,

că există o anumită incontinență digresivă, dar toate acestea nu trebuie etichetate drept neajunsuri, căci ele țin de o poetică explicită, de o opțiune estetică într-un tot justificată de cazurile atipice, de conflictele de idei pe care romanele le pun în pagină; pur și simplu acestea nu permit, cel mai adesea, o rezolvare preponderent epică. În fine, înainte de a trece la analiza celui mai recent roman al autorului, mai adaug un singur lucru: există, în literatura română, o anumită reticență sau măcar o reținere prudentă față de scriitorul care publică foarte mult. Ceva e în neregulă, grafomania stârnește suspiciuni; criticul autohton apreciază doar capodoperele, iar acestea sunt rare. El nu are deschidere față de ideea de operă unitară, judecă piesele izolate și acordă verdicte „estetice”, ignorând coerența ansamblului. Se uită că marii scriitori, de la Balzac la Tolstoi, Dostoievski, Proust ori Thomas Mann, au fost creatorii unor opere omogene și că această omogenitate se poate obține doar pe spații largi. Romanul care are ambiția de a săpa adânc în psihologia umană, de a nu schematiza viața, încadrând-o în rame gata confecționate, depinde de întinderi digresive poate antipatice sub raport epic, dar mereu câștigătoare în ceea ce privește profunzimea. Asta, în cazul în care romanul este conceput, așa cum o face Milan Kundera (după mine, un eseist cu intuiții extraordinare, fine, dar un foarte bun romancier de raftul al doilea), ca instrument de cunoaștere a omenescului, în straturile sale de adâncime insondabile prin alte metode consacrate (filosofice, psihologice, psihanalitice etc.)

Un roman precum *Singura cale*, apărut la finele lui 2011 la Editura Contemporanul, era cumva de așteptat. Problematika operei brebaniene legată de tensionatele meandre ale puterii și de manifestarea acesteia în plan politic îl predispucea pe autor la atacarea unei teme dificile, cum este cea a primului deceniu de comunism. Mai ales că, de regulă, prozatorii mai tineri au ocolit să atace tranșant această perioadă, cu câteva excepții (recent, a făcut-o Lucian Dan Teodorovici). Puține dintre romanele apărute înainte de 1989 au putut privi obiectiv

către această perioadă de teroare (în primul rând, Marin Preda, cu *Cel mai iubit dintre pământeni*, dar și Petru Dumitriu, în excelențul *Incognito*, rămas, din păcate, doar în versiune franceză, ori Constantin Țoiu, cu a sa *Galerie cu viță sălbatică*). De regulă, perspectiva, chiar și cea narativă, este una acuzatoare, care înfățișează lucrurile în alb și negru. Atitudinea narativă este mai mereu justițiară, iar acest lucru periclitează reușita estetică. Comunismul transpus literar iese astfel schematizat, lipsit de nuanțe, cu toate că și răul sau mai ales răul este plin de nuanțe. Or, una dintre mărcile scrisului lui Nicolae Breban este tocmai plasarea problemei într-o zonă neutră ideologic și moral; altfel spus, romancierul nu mai ține cont de valorile tradiționale, de prejudecățile obișnuite și regândește lucrurile pe cont propriu. Totul se înscrie într-o dinamică a jocurilor de putere, de influențe; în plus, discursul brebanian profită de o perspectivă dialectică (în sensul original, de cercetare a contradicțiilor, în căutarea adevărului) care face ca realitatea să nu aibă doar o față. Nu există doar bine și rău, moral și imoral, adevărat sau fals. Categoriile se amestecă fără a stârni confuzie, dând naștere unei imagini de o complexitate și diversitate fidele vieții, istoriei, cu toate nișele lor altfel invizibile. Există în romanele lui Breban o gândire mereu vie, care se manifestă acut și sucește lucrurile pe toate fețele, până stoarce tot mustul din ele. Nimic nu rămâne virgin, anchilozat în tiparele clasice. Iată de ce o atare metodă aplicată în „studierea” unui caz al unui tânăr ambițios, care își caută propria cale (către sine) într-o perioadă de degingoladă istorică, cum este așa-numitul „obsedant deceniu”, nu are cum să nu conțină un potențial epic dificil, dar pe măsura forței lui Breban de a forța adânc („abisal”, s-a spus încă de la prima carte) în conștiințele personajelor sale.

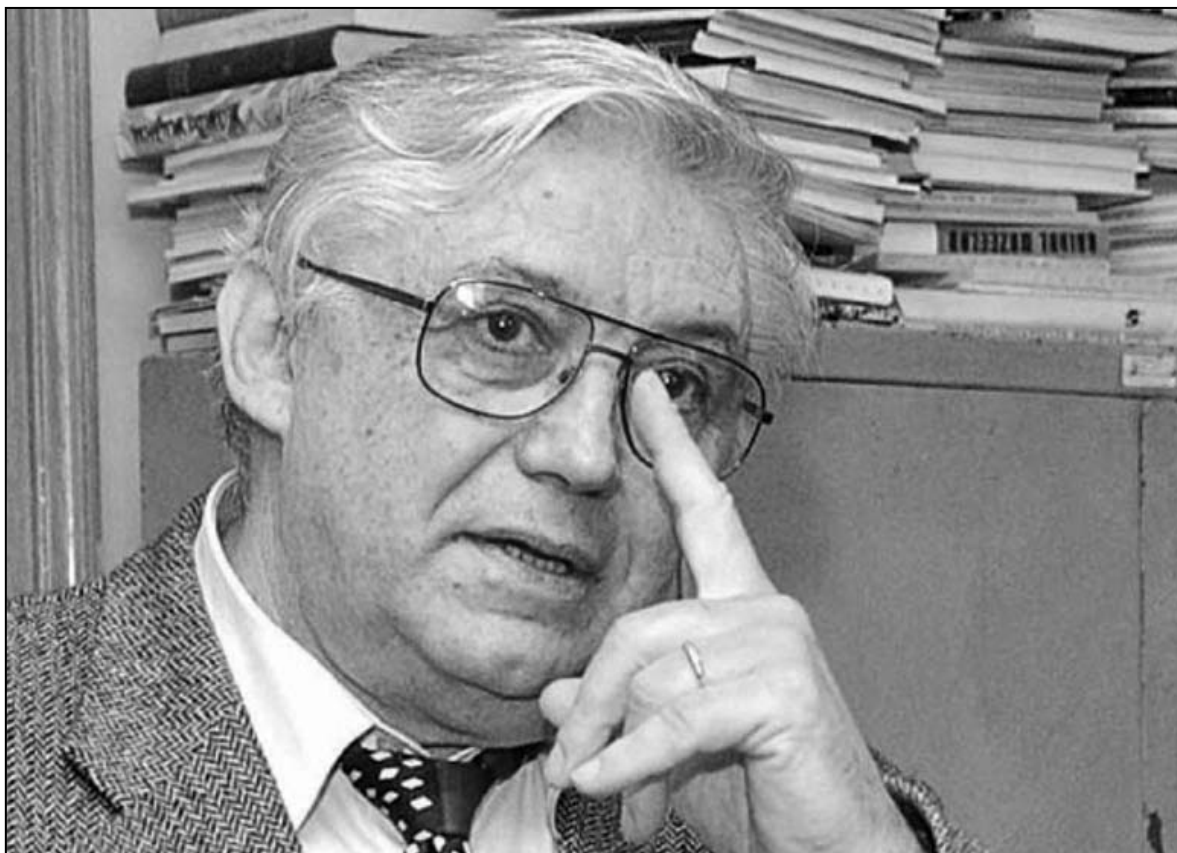
Ceea ce se observă încă de la primele rânduri ale romanului este că *Singura cale* este un roman scris la persoana I. Aspect important, întrucât titluri de referință precum *Bunavestire* sau *Don Juan* mizau pe efectele unui permanent joc ironic, intertextual, întreținut de vocea naratorului, ba uneori

chiar a autorului, care se raporta oricum, doar neutru nu la personaje. De data aceasta, un tânăr ambițios, sigur de calitățile sale încă netestate este pus în fața propriei conștiințe. Romanul începe *ex abrupto*, cu o rememorare a maturului din prezentul povestirii, care nu ține să falsifice nimic din dilemele, certitudinile, ipostazele arogante ori nesiguranțele tânărului din trecut: „Lumea se învărtea încet în jurul meu. Uneori, părea că nu se învărtea deloc. Alteori, ceva mai repede. Încât părea că ameteșc, dar... foarte puțin. Dar, totuși, ea se învărtea mereu și-mi dădea un soi de amețală. Era o părere de-a mea și eu țin la păreriile mele; e tot ce am. Sunt ale mele și, dacă e adevărat că omul are un adevărat instinct al posesiunii, ei bine, eu îl aveam pe acesta: al opiniilor, al... prejudecăților mele. Ale mele și ale nimănui altuia.” Nu îmi scapă nici faptul, inedit și el, că fraza amplă, nemțească, specifică romancierului lasă aici locul uneia ținute sub control, sincopate. Și totuși tonul vocii trădează o siguranță de sine specifică unor personaje ale autorului, după cum nu lipsește nici o anumită „aroganță” a celui care are certitudinea propriei valori și, mai ales, a dreptului său de a se manifesta pe măsura calităților de care nu se îndoiește. Totul este semnul unei personalități accentuate, ceea ce, mutat în contextul politic și istoric amintit, predispune la un traseu al devenirii complicat. Pentru ca întregul caz să capete proporții labirintice, acest june genialoid ocupă o funcție modestă de funcționar într-o mărunță întreprindere („Indaliment”) și este nevoit să accepte umilințele diverșilor mici ștabi comuniști. Ceea ce nu îl face să renunțe la marile sale ambiții. Valorile pe care le vântură par rupte dintr-o cu totul altă lume: el vrea să își caute propriul drum, într-o epocă dură, care cultivă valorile colective, vrea (nu doar că vrea, dar este sigur că e și capabil) să... salveze lumea. Deocamdată cultivă o aparentă timiditate, amuzându-se, superior și cinic, pe seama impresiei pe care o lasă: „Și această stângăcie, care lui, noului meu șef, îi apărea poate ca jucată sau doar ca o formă a politenității, l-ar fi speriat de-a binelea dacă și-ar fi dat seama de adâncimea ei teribilă.”

Personajul lui Breban, Calistrat (numele îl aflăm târziu, pe la pagina 50), gândește și se comportă de parcă ar avea, de la bun început, viziunea propriului destin. De aceea afișează un calm imperturbabil, ba chiar o anumită indiferență față de tot ceea ce ține de reușita socială. Acest aspect îl face să nu devină un arivist, chiar dacă urcă rapid pe scara socială. Adolescentul inabil, ridicol chiar, ascunde o mare ambiție, dar nu una pragmatică, superficială. El nu vrea să parvină, ci să devină. Are siguranța de nezdruncinat că undeva se va întâlni cu propriul destin, că își va afla *propria cale*, bazându-se pe „cei doi stâlpi ai existenței” sale: stângăcia și forța interioară. Ambiția sa nu e de colo: „Deoarece, da, e adevărat, eu voiam să salvez umanitatea. Și, la urma urmelor, de ce nu? Au mai făcut-o și alții!...” Atenție, nu pretinde că ar putea salva lumea, ci *umanitatea*. Și nu în sensul de masă atotcuprinzătoare, ci ca rezervor de valori. Doar că nu e vorba aici de valorile clasice, căci junele anarhist își propune să dinamiteze tot acest set de prejudecăți: „am observat că lumea, lumea din jurul meu, dar și așa, lumea, societatea în general, se baza pe o idee greșită: cea a căutării adevărului.” Prin urmare, tânărul Calistrat manifestă, de la bun început, o imensă voință de putere, ceea ce îi acordă o mare încredere în propriile posibilități. Nu are niciun dubiu, deși nu pare a avea nici calități vizibile, în afara încrederii în propriul destin. Este, sunt tentat să spun, un Grobei cu o mai mare capacitate de autoanaliză, unul care nu are nevoie de o revelație pentru a se descoperi pe sine, ci doar de prilejul potrivit pentru a-și manifesta întreaga personalitate.

Nu m-am referit, deocamdată, decât la primul subcapitol; iată, în doar câteva pagini, configurat cadrul ideatic al romanului *Singura cale*. Cine mai poate spune că Breban nu poate fi și concis, când este cazul? Dar doar când este cazul. Or, cel mai adesea, nu este. Sigur, un astfel de personaj se coace atunci când are norocul unor întâlniri esențiale, care descoperă în el însuși grăuntele de aur. Calistrat se află, de la bun început, în căutarea premeditată a unui maestru.

Și astfel romanul se așază pe linia consacrată a întregii opere a lui Nicolae Breban: relația dintre maestru și ucenic. Fiind, aparent, un tânăr propulsat doar de „voința de putere”, de o ambiție energică, lipsit, la o privire superficială, de calități evidente, Calistrat B. Dumitrescu posedă însă un acut simț al nuanțelor: știe că, într-o asemenea perioadă, a reuși înseamnă a supraviețui și mai ales știe că are nevoie să-și acorde timp și să fie capabil de „supunere” pentru a-și definitiva propria formare. E un adolescent genialoid a cărui majoră calitate o constituie răbdarea cu sine. Primul maestru de care se simte dominat este iezuitul Tempfli, un personaj rafinat, care acumulează experiența unei imense tradiții și care reprezintă, de fapt, imaginea unei lumi a spiritului definitiv îngenunchiate de comunism. Față de acesta, Calistrat simte o atracție irezistibilă, o fascinație pe care o califică, orgolios, drept slăbiciune. Și totuși reușește să deprindă de la el o lecție de viață, un unghi potrivit de a se plasa în lume, care îi permite o privire care decupează esența; iezuitul îi consolidează ideea că adevărul cel mare, unicul, singurul important nu ține de criteriile obișnuite, de logică, de morală, de bun-simț; „adevărul nu înseamnă altceva decât Calea”, îi spune canonicul catolic, sugerându-i că singura datorie o are față de potențialul său, față de marele său destin. Ceea ce presupune o ignorare a moralei comune și situarea pe o poziție care este cea a *amoralității*. Iată atinsă o mare temă, care este și cea a lui Nietzsche, și a lui Dostoievski, autori care încep să fie frecvențați de tânărul și ambițiosul funcționar, alături de alții, precum Igantiu de Loyola, Jacques Maritain, Drieu la Rochelle, dar și Merejkovski și Keyserling. Cu alte cuvinte, Calistrat își antrenează, sub influența acestui veritabil maestru, o anumită tărie de caracter care frizează, în anumite momente, cinismul. El contemplant istoria de la înălțime, o extrage din grila moralității consacrate, fiind interesat doar de marile energii care fac lumea să se miște. Din această perspectivă, devine un admirator al lui Stalin și al Uniunii Sovietice, acceptând că politica nu ține cont de valorile comune, că puterea anulează inven-

tarul de valori funcționabile în contexte normale.

Sigur, calea lui Calistrat nu este lipsită de asperități, de ezitări, de stângăcii. Până să atingă calmul și înțelepciunea care i se revelează către final, dă rateuri, caută, experimentează. Se inventează, de fapt, pe sine însuși, cel „adevărat”, plasându-se în ipostaze dificile și paradoxale. Se joacă, într-un rând, de-a maestrul, descoperind responsabilitatea acestei posturi: îi cere unei femei care îl iubea un fel de sacrificiu, o *jertfă* aptă să o purifice. Planul purificării, de care Calistrat este mândru nevoie-mare, constă în atragerea într-o capcană erotică a neștiutorului și purului Andrei. Personajul nu are însă suficientă experiență pentru a prevedea riscurile unei astfel de înscenări, pe care inițial nici nu o ia cu totul în serios; pus în fața faptului împlinit, dă înapoi: „Era pentru prima oară că această femeie, ce, în aparență și dincolo de ea chiar, îmi era atât de devotată, îmi făcea cumva silă. Silă și de propria mea *idee*, bineînțeles, silă și un fel de panică față de o realitate când *ea* se îmbibă,

atât de rar, în forme mereu neașteptate, aproape brutale, de așa-zisul eu al nostru, de fantasmagoriile noastre afirmate cu atâta patos; idei pentru care, în clipa când le amintim, am fi capabili de a uciide și de care ne jenăm apoi, după un timp, auzite în gura altora sau, culmea, puse chiar în aplicare de un altul.” Marea reușită a romanului lui Breban constă în radiografierea permanentă a conștiinței personajului; confruntat cu efectul dezastruos, tragic al experimentului său, acesta găsește resurse să meargă mai departe, în numele obligației față de propriul destin, față de propria cale. Cinism? Indiferență? Modelul Raskolnikov? Calistrat nu ezită să privească exigent către sine și să se autoanalizeze. Acel tinerel ingenuu, sacrificat dintr-un moft, este o victimă a Elvirei-Luiza sau a celui care a ticluit totul? „Dar când și în ce ore teribile, de noapte sau de zi, aș fi putut eu să accept acest lucru, această responsabilitate enormă, această vină? Nu, recunosc că nu am avut această putere și se pare că noua situație, ieșită absolut din comun, mi-a arătat

încă o dată că nu sunt încă ceea ce se cheamă un adult. Un ins responsabil de actele sale, chiar și de cele doar sugerate, incitate, într-un mod sau altul, de el însuși." Calistrat nu are, deocamdată, forța de a controla acest joc periculos cu viețile celorlalți, trăiește încă în pură teorie, crede în valori pe care nu le-a testat asupra propriei vieți sau asupra vieții altora. Dar nici nu este dispus să renunțe la ideea marelui să destin doar din cauza acestor victime... colaterale. Acumulează experiență, se formează, indiferent de prețul plătit. Se simte obligat doar față de posibilitățile sale, nu și față de cei din jur.

Interesant este faptul că, deși este romanul unei deveniri, tocmai personajul-cheie este cel care stă mai mereu în umbra altor personaje; el adoptă o atitudine contemplativă, filtrează faptele celorlalți. Adesea, pare un simplu observator al propriilor gesturi și fapte. Manifestă, după cum singur acceptă, o anumită „lene de destin”, ceea ce se traduce, de fapt, prin răbdare cu sine însuși. Situația sa este una delicată, dificilă: nu este, după cum spuneam, un oportunist, cu atât mai puțin un arivist pursânge. Are marele avantaj de a rămâne indiferent la beneficiile pe care le-ar putea obține grație inteligenței și lejerității de a folosi și chiar de a înnoi limbajul de lemn al epocii. Are astuția de a înțelege că acesta nu este semnul unei gândiri rudimentare, ci un instrument de manipulare care înăbușă gândirea liberă și, în timp, împiedică puseurile de autocefalie să se manifeste. Dar cel mai periculos aspect al atitudinii sale rămâne faptul că, spre deosebire de majoritatea celorlalți, el chiar crede în comunism. De aceea, nu vede anii '50 ca pe o „eră a ticăloșilor”, ci ca pe o perioadă de tranziție, în care caracterele puternice au posibilitatea și chiar datoria de a ieși la suprafață. Ba chiar, într-un asemenea context, vocația se poate manifesta mai bine. Prin urmare, Calistrat cel abia ieșit din adolescență judecă istoria de deasupra, are viziunea unei ciclicități a acesteia și vânează permanent acele întâlniri esențiale care l-ar putea modela în direcția pe care o presimte. Nu își dorește funcții, nu dorește să facă o carieră de activist, deși la un moment dat

toate ușile i se deschid. Dimpotrivă, savurează marginalitatea în care sistemul îl exilează pentru o vreme și percepe mereu palimpsestul propriului destin chiar și în ipostazele aparent anodine în care este aruncat; știe, altfel spus, să asimileze, cu un orgoliu nelezat, lecția umilinței. Și mai are luciditatea de a nu se lăsa sedus de modelele sclipitoare, dar sterpe.

Momentul-cheie, cel al deplinei maturizări, îl găsește pe stângaciul, timidul Calistrat B. Dumitrescu pregătit, în așteptare. În ciuda ambientului și a anturajului, tânărul funcționar, când pedepsit, când reabilitat de partid, cu șanse reale de a ajunge „sus” (în accepția comună, adică în vârful ierarhiei – ceea ce, spre lauda sa, nu îl interesează), nu își pierde umanitatea. Ba chiar și-o șlefuește, observând lumea din jur și observându-și reacțiile cu o curiozitate parcă de romancier. Adevărul este că epoca stalinismului îi oferă cu nemiluita lecții de viață. Unele dintre ele de-a dreptul monstruoase, altele absolut firești. Există, ca în orice altă epocă, iubiri care se sfârșesc tragic, trădări, dezamăgiri, dar și bucurii simple. Nu totul este politizat în „obsedantul deceniu”; teroarea, pe care protagonistul nu o ignoră, nu șterge memoria afectivă a oamenilor, disponibilitatea lor de a înscena normalitatea sau de a căuta firescul. Calistrat învață răbdător de la toți așa-ziii „maestri”, de la grobianul ștab Dobrinescu, cu momentele sale de slăbiciune afectivă, de la naționalistul Ștefan sau de la evreul Michael Steiner Sebastian, dar și de la femeia-„operă de artă” Medeea. Dar mai ales se formează definitiv atunci când are de ales între rafinatul Fritz Buzilă, cu teorii sclipitoare, care ascunde în trecutul său fapte crâncene și grotescul Const Buzilă, un bețiv cu efuziuni sentimentaloide, dar care ascunde o umanitate salvatoare. Calistrat deprinde de la toți maestrii săi certitudinea că politica impune o nouă morală, care include, ca instrument de convingere, și crima. Cade pe gânduri atunci când pricepe că această „nouă morală”, care e, de fapt, amoralitatea, presupune un program gândit până la amănunt de acești „profesioniști ai fricii” care sunt comuniștii, de a-l smulge pe om din

sine însuși. Romanul nu marchează ostentativ acest moment, ba dimpotrivă, îl drapează în volute retorice, eseistice. Absolut firesc, căci tânărul Calistrat nu suferă o metamorfoză explicită, ci o rotunjire logică, treptată a propriului destin. Iar destinul său, marele său destin constă în a salva umanitatea. Reiau precizarea de la începutul acestui comentariu: nu omenirea, așa ceva ar fi prea vag, ci umanitatea. Adică acel set de valori tari, fără de care totul s-ar prăbuși. Lecția esențială este cea pe care i-o oferă, involuntar, necizelatul Const Buzilă, cel care își înscenează o uriașă farsă: își ia un nume fals și intră în pușcărie în locul unui deținut politic. Vrea să cunoască, altfel spus, și cealaltă față a realității. Gustă savoirea de a ajunge jos, cât mai jos. Eșecul devine astfel semnul cert al reușitei. „Singura cale”, unica soluție de a-și salva sufletul. Gestul acestuia are darul de a-l trezi la realitate, de a-i deschide ochii inteligentului, stângaciului, orgoliosului Calistrat Dumitrescu. Judecând peste ani lucrurile, pricepe că pilda adevăratului său maestru l-a „împins încă o dată în viață”. Ceea ce îi lipsea pentru ca destinul său să se împlinească era marea lecție a suferinței. „Adevărul se află la pușcărie!”, realizează acesta, amuzându-se parcă de această idee, pe care însă nu ezită să o ia în serios.

Experimentând, având curajul de a nu ocoli traiectoria logică a propriei vieți, coborând jos, cât mai jos posibil, Calistrat are revelația faptului că adevărul, binele, fericirea există, oricât de mult și-ar fi dorit să le ignore în numele unei morale a puterii, a politicii. Fericirea este banală, descoperă deja maturul Calistrat, care renunță la mărețele sale planuri de destin, la romantismul lor puțin caraghios, realizând că împlinirea sa este, de fapt, ceea ce alții ar putea numi eșec, ratare.

În acest mod, asimilând lecția zurbagiului și chefliului Const Buzilă, Calistrat ia marea hotărâre de a-și căuta împlinirea destinului prin suferință. „Singura cale” de a-și salva umanitatea este dură, dar o acceptă cu maximă liniște: „să te transformi într-un fel de sfânt, da, ăsta-i cuvântul?!” Deznodământul romanului pare precipitat, dar

aceasta este cea mai potrivită soluție epică: ingerând lecția, Calistrat renunță la orice avantaj și se complăce în eșec; își planifică minuțios ratarea. Își spulberă, cu bucurie, cu înțelepciune, toate punțile care îl legau de realitate, de istorie. Începe, altfel spus, să ducă viața modelului său. De ce? Pentru că acestuia îi datorează cea mai mare lecție a vieții sale: esențialul este să rămâi viu în spirit. Or, în comunism, acest lucru presupune acceptarea degradării sociale, marginalizarea benevolă. Remarc în treacăt că exact aceeași cale o alege și personajul lui Petru Dumitriu din *Incognito*, Sebastian Ionescu. Nu e o coincidență, ci o confirmare a faptului că, de fapt, pentru a rămâne curat în vremuri crâncene, aceasta este „singura cale”. Calistrat dorește să rămână „viu”, ceea ce presupune „ratarea”. Una de fațadă, dar care are darul de a-l salva în planul adâncimii. Aceasta este „singura cale de a-mi înțelege destinul, lumea, ființa, dacă, ha, ha, toate acestea existau și dacă nu erau și ele la urma urmei niște grosolane clișee ale minții umane dintotdeauna”. Oricum, personajul, odată înșurubat în marginalitate, câștigă poziția optimă din care poate observa modul cum se derulează istoria și, odată cu ea, propria existență. Or, această înțelegere este, de fapt, destinul său. Unul pe care l-a câștigat cu prețul unor experiențe deloc mătăsoase, în urma cărora a avut curajul de a decide. De aceea, finalul cărții poartă și morala sa: „Cine întârzie, vine la timp,/ Iar cine nu vine deloc – întârzie!”

Singura cale nu este un roman care să cucerească un succes de public și nici măcar unul de critică. Nu e o carte care să se citească lejer, „cu plăcere”, ci cu încordarea la care te obligă puțini scriitori. Așa îmi explic că cele două-trei cronici care au apărut până acum mi se par superficiale (nu neg că nu ar fi și cazul celei de față). Nicolae Breban rămâne același scriitor de mare forță, capabil să sape adânc în materia dificilă, paradoxală a omenescului. Astfel de cazuri de conștiință fac ca marile sale teme să nu rămână simple abstracțiuni rezolvate tezig, ci să se transforme în tipare epice din care viața dă pe dinafară.

Singurătatea prozatorului de cursă lungă

Abstract

Împlinirea vârstei de 80 de ani de către Nicolae Breban, unul dintre cei mai importanți prozatori români din toate timpurile, este un prilej de sărbătoare în cultura română și în rândul cititorilor săi. Autorul textului se oprește asupra unor momente din viața și creația sărbătoritului, insistând asupra faptului că Nicolae Breban a fost și este un scriitor orgolios, care și-a luat propriul destin artistic în mâini, sacrificându-și – s-ar putea spune – cariera socială și politică pentru a se împlini prin creație. Reprezentant al realismului psihologic, autor de largă respirație, Nicolae Breban a creat o tematică și o galerie de personaje puternic marcate de stilul său inconfundabil, caracterizat de o mare forță analitică și adesea însoțită de eseuri digresive. Romanele sale sunt de mari dimensiuni și se constituie într-un ansamblu de opere contigue, scrise în consonanță cu evoluția romanului modern european și cu adânc respect arătat unor maeștri precum Dostoievski, Thomas Mann, Marcel Proust, James Joyce, Friedrich Nietzsche. Grație întinsei sale opere, din care amintim în absența stăpânilor, Francisca, Animale bolnave, Îngerul de gips, Bunavestire, Don Juan, Drumul la zid, Pândă și seducție, Amfitrion, Ziua și noaptea, Singura cale, Nicolae Breban și-a binemeritat un loc al său, distinct, în literatura română..

Cuvinte-cheie: Nicolae Breban, biografie, roman, analiză, psihologie, construcție

Reaching the age of 80 years old, Nicolae Breban, one of the most important Romanian novelist of all times, is celebrated in Romanian culture and among his readers. The author of the article dwells on some elements belonging to the life and works of Nicolae Breban, insisting on the fact that he is a vainglorious writer who took his artistic destiny in his own hands sacrificing, we may say, his social and political career in favour to his fulfilment through creation. As a representative of the psychological realism and as a writer of large respiration, Nicolae Breban created a thematic and a characters gallery strongly marked by his style, characterized of a great analytical force and often accompanied by digressive essays. Breban's novels have ample dimensions and constitute themselves in an aggregate of contiguous works written in accord with the European modern novel evolution and with devout respect for few great masters, such as Dostoyevsky, Thomas Mann, Marcel Proust, James Joyce, Friedrich Nietzsche. Due to his vast creation, Nicolae Breban won a well deserved and distinguished place in Romanian literature.

Keywords: Nicolae Breban, biography, novel, analysis, psychology, construction.

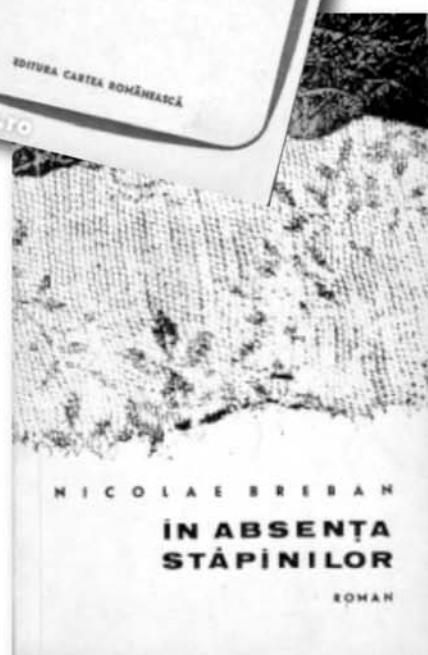
Unul dintre cei mai importanți și consecvenți – cu sine, dar și cu ceilalți – prozatori români, Nicolae Breban împlinește 80 de ani. Chiar dacă viața noastră literară nu mai este o Arcadie, prilejurile sărbătorești fiind tot mai puține, comunitatea culturală

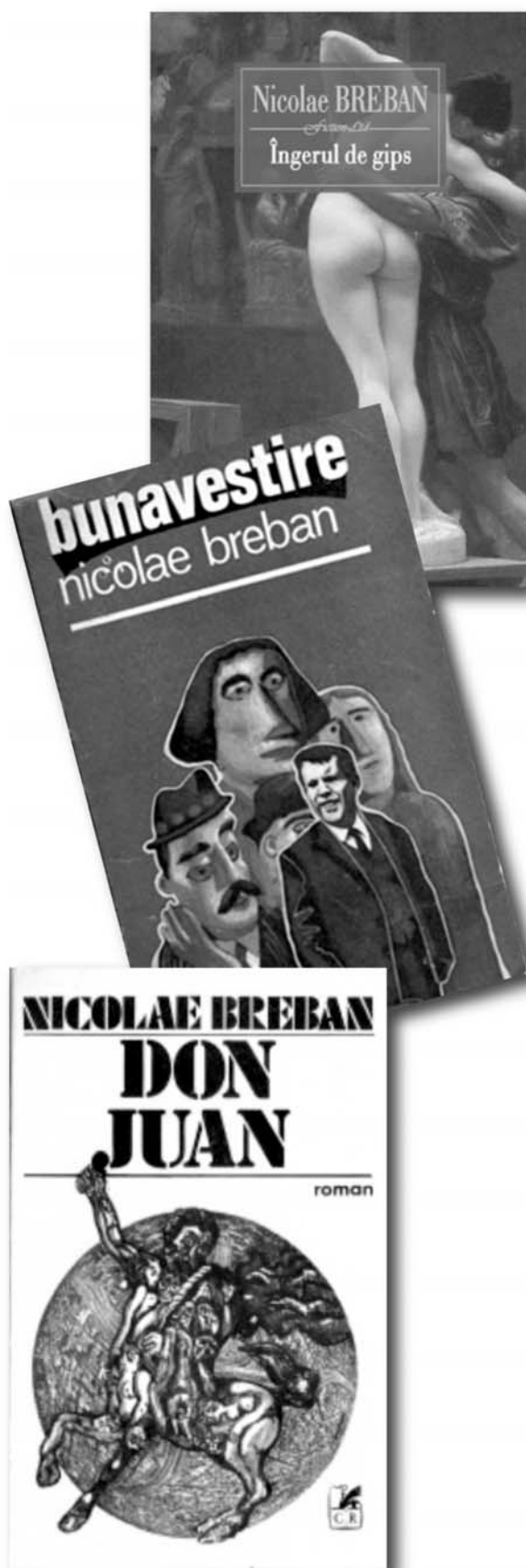
românească are de ce să se bucure, mai ales atunci când marii ei artiști ating vârsta tuturor împlinirilor, inclusiv prin scris. Pe de altă parte, momentul auroral este un prilej de satisfacție în rândul cititorilor săi, iar pentru Nicolae Breban, unul de retros-

* Prof. univ. dr., Universitatea "Spiru Haret", e-mail: lucianchisu@gmail.com.

pecție, având în vedere deceniile scurse de când scriitorul pornise, ca membru al unei generații de excepție, să-și cucerească „locul său” în literatură. Format în climatul cultural atât de controversat al primilor cincisprezece ani de dictatură a proletarietului, dar mai ales ca autodidact, aparținând grupului din jurul revistei „România literară” (Nicolae Breban nu crede în generații, ci în grupări literare, a spus-o într-o carte relativ recent tipărită), romancierul a făcut mereu figură aparte, ambiția de a-și lua soarta în propriile mâini însoțindu-i cu obstinată perseverență parcursul biografic. Nicolae Breban a fost și este integrabil sferei celor foarte puțini, atât de diferiți caracterologic de ceilalți profesioniști ai scrisului, încât aceștia nu constituie o categorie distinctă, dar o prefigurează, ilustrând perfect excepția. Mulți dintre contemporanii săi împărtășesc ideea că prozatorul și-a provocat destinul, riscând în nume personal, uneori chiar împotriva lui însuși. Inclusiv biografia lui Nicolae Breban pare a fi fost luată în stăpânire de romancier, care și-a constrâns existența și, odată cu ea, celelalte activități, politică, socială, internațională – acestea deloc comune –, subordonându-le opțiunii de a servi un singur crez, pe cel artistic. În toate aceste domenii, numele său este însoțit de surprize colosale. Primele romane, *În absența stăpânilor* (1966), *Francisca* (1967), *Animale bolnave* (1968), atrăgeau atenția asupra particularităților auctoriale cu totul neobișnuite, dominând cu o forță posesivă nemăiîntâlnită toate nivelurile lecturii, de la frazarea puternic individualizantă, imprevizibilă, până la planurile de adâncime, din al căror conținut dens, analitic, se degaja o atmosferă aparte, neconvențională, surprinzătoare.

Succesele i-au fost recunoscute în jurul vârstei de 30 de ani, aducându-i, odată cu meritele evidențiate de critică, introducerea operei în manuale școlare și, de timpuriu, clasicizarea. Înainte ca Nicolae Breban să fi pronunțat celebrul enunț despre Nichita Stănescu („Ce greu este să vorbești despre un prieten care a devenit statuie”), în mediul literar se oficializase faptul că prozatorul devenise un om cu „greutate”, că își

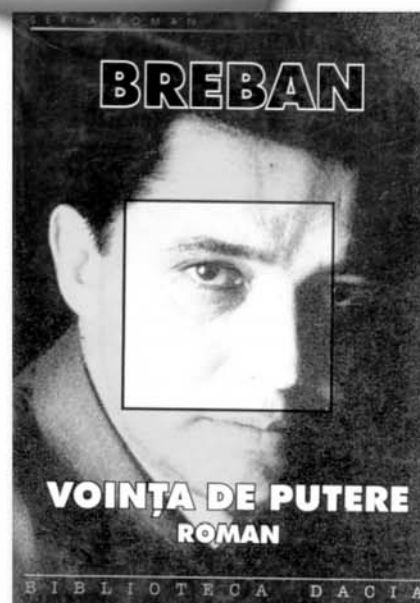
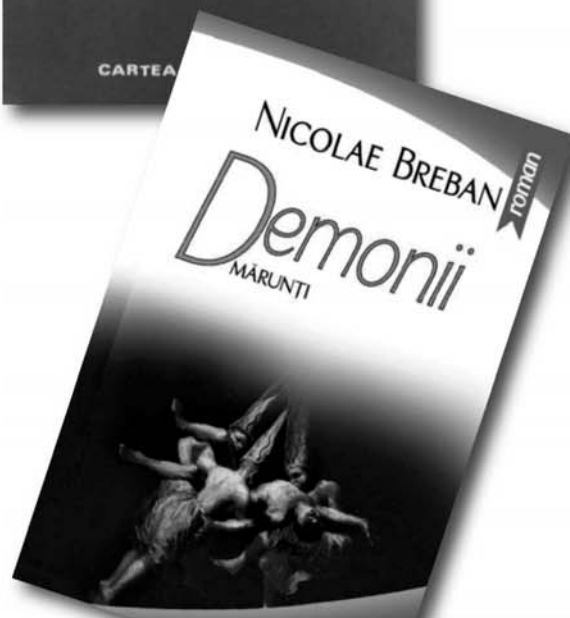
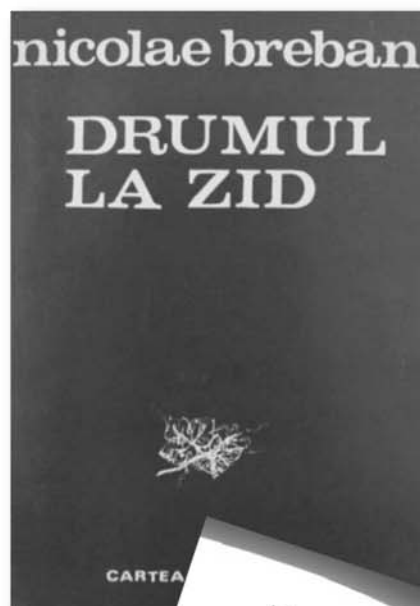

împlinise, la vârsta primei maturități, toate dorințele. Și, poate, de aceea, a trecut, altfel decât Bacovia, la împlinirea profețiilor. Aflat, tot din acea perioadă, la conducerea celei mai importante reviste literare românești, devenit, atât de tânăr, membru supleant în CC al PCR, Nicolae Breban abandona în mod neașteptat, în 1971, o carieră netezită de multiple succese și prefigurată pe termen lung, dând multora sentimentul că, în ceea ce-l privește, paradoxul hamletian era o stare de spirit. Pentru gestul de atunci a curs multă și învolburată cerneală. Decizia sa de a părăsi România și de a se stabili în străinătate într-un moment când gloria îi devenise un însoțitor fidel, când investiția politică echivala cu puterile discreționare, nu poate fi egalată decât de cealaltă hotărâre, tot a sa, dorința de a-și publica noile scrieri la editurile din țară, deși, între timp, în mediile politice și culturale era considerat indezirabil. Folosindu-se de avantajele dublei cetățenii, după ce a locuit un timp în Germania, a rămas la Paris, unde și-a propus să-și (re)cucerească poziția de scriitor și de opozant politic. Stabilit în capitala tuturor intrigilor, dar și a celei mai intens active diplomații a literelor în ceea ce privește promovarea artiștilor străini – consacrată ca atare prin sintagma „ca să fi recunoscut pretutindeni, trebuie să reușești la Paris” –, Nicolae Breban a trăit, în toți acei ani, lucrând la cărțile sale, editate rând pe rând și cu mari eforturi în România, unele dintre ele și în țara și limba lui Racine. Prozator cu „cotă” în rândul autorilor din Est (i-au fost editate în franceză romanele *În absența stăpânilor*, *Bunavestire* și *Don Juan*), Nicolae Breban făcea dovada statorniciei și încrederii în forța literaturii, fapt care îl apropie nuanțat de grupul românilor din orașul-lumină, în care străluceau la acea vreme celebriți de talie mondială precum Ionescu, Cioran, Eliade. Disidența sa, deși fățișă, n-a fost recunoscută, academia de acest tip având toate locurile ...ocupate și reproșându-i-se, în plus, că „n-a mers până la capăt”. Nu a fost un integrat al cercului cultural românesc de la Paris, nu a făcut parte nici din cercurile cu aspirații eliseiste, pentru că viața și activitatea sa, cum se

spune cu un truism, corespundeau modelului asumat cu obstinație, acela al singurătății scriitorului de cursă lungă.

În tot acest răstimp, în țară i-au apărut mai multe romane, *Îngerul de gips* (1973), *Bunavestire* (1977), *Don Juan* (1981), *Drumul la zid* (1984), care au reprezentat tot atâtea succese. Prezența sa literară, impetuoasă și intempestivă, a creat mai degrabă breșe în orizontul de așteptare al cititorilor săi, fiind mai mult susținut de aceștia, care contribuiau la epuizarea tirajelor în câteva zile de la apariție. În schimb, critica literară a fost mai degrabă ezitantă și evazionistă cu fenomenul receptării romanelor lui Nicolae Breban în țară, păstrând distanța necesară față de statutul de rebel al autorului. În privința scrierilor sale, nu-i puteau fi ignorate „rătăcirile” față de o credință în care nu mai credea. Romanele sale au fost supuse unui tratament neadecvat, în care frazele de circumstanță și reticența analitică erau de o transparență vinovată. În aceste cărți groase, de dimensiuni tot mai mari, cu metabolism greoi, încetinit cu bună intenție, își făcea simțită prezența lecția zeilor săi protectori – Dostoievski, Thomas Mann, Nietzsche – proveniți din culturile la care Nicolae Breban avea acces direct. Despre aceste cărți, bântuite pe zeci, chiar sute de pagini, de demonul teoriei, se făceau nesărate glume pe seama dimensiunii lor, invocându-se raportul invers proporțional dintre mărime și apetitul pentru lectură al cititorului de ieri și de azi.

Întors după 1990 în țară, Nicolae Breban se confesa, în buna manieră a tipului caracterial căruia îi corespunde personalitatea sa: „La întrebarea dacă am avut sau nu succes, răspund mereu că succes nu am avut nici în România cu prea mare claritate, ceea ce e foarte bine, continuu să am denigratori sau și unii admiratori, e adevărat, însă, pe lângă atâtea reale suferințe și incomodități, ca să zicem așa, cum ar fi singurătatea sau faptul că nu-ți poți vorbi limba maternă, dar poți să înveți o limbă străină, să te exersezi în frumoasa și formidabila limbă franceză, în comoditatea de a nu mai fi un nume, de a nu mai fi un om cunoscut, renunțând deci la un lucru câștigat, la acea stimă exagerată

care se cheamă celebritate. Recazi în anonim. E o suferință asta, pentru un om care a cunoscut odată stima aceea de care vorbeam. Dar și asta e o nouă aventură și, după aceea, anonimatul la Paris e altceva decât un simplu anonim. Parisul e atât de mare, de copleșitor, de august, de populat de atât de mari, atât de mari stafii culturale încât aproape oricine, oricât de glorios, ar fi anonim acolo.” În aceeași mărturisire, prozatorul confirma că rămânea „un partener al romanului”, fapt probat, în continuitatea liniei tematice a începuturilor, de apariția volumelor *Pândă și seducție* (1991), a tetralogiei *Amfitrion* (1994), a trilogiei *Ziua și noaptea* (2001-2007), a romanului *Singura cale* (2011), care aduc în prim-plan aceeași strălucită proză de observație și analiză, dublu direcționată, adică asupra formelor de manifestare plurivalentă ale puterii, inclusiv în viața de cuplu, dar și în privința solului prozastic, proză îmbogățită cu experiențe narative noi în care aportul autorilor înainte amintiți, ca și cel al romanului european modern sunt evidente. Un rafinat al analizei eului, tentat de psiholo-

giile abisale, „pasionat de analiză – cum afirmă Eugen Simion – până la beția ei”, Nicolae Breban a scris excepționale pagini de introspecție și de finețe a observației. La rândul lor, eroii săi fac bună carieră de propovăduitori ai ideilor demiurgului de hârtie, ființa imaginară care prinde chip după înfățișarea ...psihică a lui Nicolae Breban, etalându-se când scăpărători și viguroși, când adepți ai unei morale insidioase, pătrunse de hedonismul pulsionilor secrete, cu descinderi în straturile insondabile care se extind monstruos, ades întretăiate de eseuri dense în idei, unele de o clasică și muzicală limpiditate, altele dându-și transparența pe Apa Sâmbetei sau a paradoxului formulat memorabil. Toate acestea sunt atuuri ale unui prozator devotat formulei romanului total, de amplă respirație și perpetuitate. Tema și eroul generic călătoresc mai departe, tot mai departe, în timp ce, printre trăiri, concepte și discursuri analitice, cele două constante reapar obsesional ca un alter ego, dar cu aceiași indici matriciali, în toate ipostazele lumii – reale, psihice, relaționale – din uni-

versul înconjurător. În plus, opera lui Nicolae Breban se manifestă printr-un fel de fascinație, de fapt autofascinație a scrisului, generatoare de logos până spre ultima Thule care, adăugată prezenței autorului în familia prozatorilor ardeleni reci și obiectivi, caracterizează cel mai fidel formula sa auctorială.

Cei 80 de ani de viață aventuroasă îl găsesc pe Nicolae Breban aproape neschimbat biologic și spiritual. Adică foarte activ, „în vână”, cum se mai spune, și îmbogățit, cu trecerea timpului, de experiențele și datoriile vieții, stând drept în fața timpului și a memoriei, ca un ultim reprezentant al seriei de nume ilustre exilate în lumea amintirilor. Părăsit de comilitonii și marii săi prieteni de odinioară (Nichita Stănescu, Matei Călinescu, Grigore Hagiu, Cezar Baltag, Ștefan Bănulescu, Gheorghe Tomozei, Leonid Dimov, I. Negoitescu), obligat să consemneze atât de alarmanta strângere a rândurilor, Nicolae Breban ni i-a readus în actualitate adeseori prin vocea sau scrisul său, evocându-le cu căldură și comprehensiune existența de ființe, de oameni vii, „pipăibili cu mâna”. Articolele și unele dintre volumele sale impregnate de fapte, întâmplări, situații și evenimente constituie texte de o autentică valoare memorialistică. La fel, digresiunile din ultimele sale apariții editoriale, tot mai încărcate de evocări și amintiri, readuc în prim-planul actualității pleiada de personalități ale anilor '60, acel grup de tineri frumoși și inteligenți, cum se văd în fotografii, alături de care și împreună cu ei, cu mulți alți Nicolae Breban puneau bazele unei noi modernități și reluau ștafeta adevăratelor valori literare naționale, despărțindu-se tranșant de ideologia literară proletcultistă.

De aceea, în încheiere, s-ar putea trage concluzia că existența și creația lui Nicolae Breban aparțin altui tipar decât cel augural care însoțește și prefățează orice naștere. Este, în plus, un adevăr că viața fiecăruia dintre semeni are, pe lângă propriul ei curs, o reprezentare socială, constituită din ceea ce cred și judecă alții despre ea, în conformitate cu atitudinile publice exemplare. Și arta își recrutează învingătorii și tot din

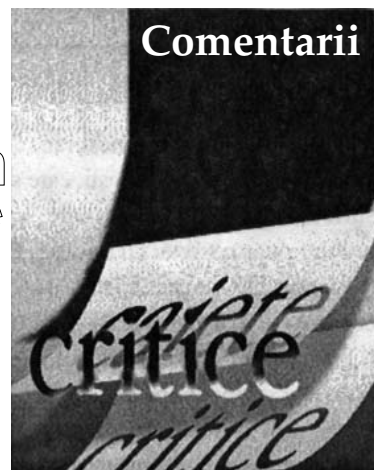
astfel de situații pe marii învinși ai vieții, dar cel mai important fapt este că și aceștia impun, în timp, mai mult respect decât, să zicem, au parte vânătorii de recompense ai/ale momentului, care își asociază, prin lobby, eficiența trecătoarei lor celebrități.

Nicolae Breban s-a abandonat unei aspirații pe care și-o vede împlinită, așa spune, datorită eroismului său, manifestat printr-un uriaș efort de creație, prin perseverența cu care și-a urmat vocația artistică. Cu o tenacitate ades greșit înțeleasă, cu o încredere nețărnută în propriile forțe și, de aceea, demnă de atenția generală, ambiționare pe care am numit-o eroică, Nicolae Breban a oficiat în templul său cultul scrisului cotidian. El este romancierul prin excelență, teoreticianul întors cu fața spre lumea lăuntrică, univers artistic din care vine spre contemporani cu o singură preocupare, aceea a demnității literaturii, devotat slujită și explicată teoretic până la sațietate. Printre cei care cultivă aceleași idealuri, s-a încetățenit aproape impresia că toate discursurile lui Nicolae Breban se întorc asupra propriei persoane, că orice subiect propus spre dezbatere ia turnura, în cazul lui Nicolae Breban, a unei pledoarii orgolioase despre sine. La o privire mai atentă, acest „defect” se referă la căutările perpetue ale prozatorului de a stabili strategiile scriiturii în raport cu marile modele pe care și le-a asumat și în preajma cărora reflectează. Discursurile sale conțin, în totalitatea lor, în subsidiar, dezbateră despre cum se scrie un roman, cu trimiteri la șantierul contemplațiilor și elaborațiilor prozastice însoțite de acel suflu faustic specific creatorilor operelor de mari dimensiuni, în a căror desfășurare panoramică riști să te pierzi dacă nu urmezi liniile trasate cu mult timp înainte, ale planului arhitectonic. Văd în această îndârjită pledoarie consacrată esenței artei literare, extinsă de-a lungul mai multor decenii, un gest apropiat de eroismul acelora dispuși să renunțe la confortul existențial moștenit ori dobândit și să-l recuze în favoarea unei alte cauze, alese de ei. Acestea fiind spuse, Nicolae Breban a câștigat, neîndoios, pariul cu sine.

Caius Traian
DRAGOMIR*

Reîntoarcerea la teologie

Un manifest (I) Presiunea științei

Abstract

Dezvoltarea științei a complicat infinit lumea concretului empiric. În această condiție, credința și viziunea teologică devin modalități obligatorii ale elaborării unei autentice înțelegeri a lumii.

Cuvinte-cheie: teologie, revoluția științifică, iluminism, religie, ateism

The development of the science has created an enormous complexity of the world of the immanent reality. In this condition the belief and the theological horizon become compulsory forms of the creation of a true understanding of the empirical physical nature.

Keywords: theology, scientific revolution, enlightenment, religion, atheism

Hegel scria că, dacă toți oamenii ar fi fost, fără excepție, buni sau poate, mai exact, perfecți, ei s-ar fi dovedit, în mod absolut, identici – nicio deosebire nu ar fi fost sesizabilă între ei. Lucrurile stau la fel în mai toate privințele; dacă toți apostolii ar fi fost credincioșii lui Iisus în același mod și la un nivel de aliniere invariant, prea puține lucruri ar fi fost de spus despre mărturiile lor privind caracterul divin al lui Iisus. Nerecunoștința lui Petru, istoria vieții de evanghelizare a popoarelor a lui Pavel, pornind de la o condiție aproape inacceptabilă în lumea oamenilor, necredința lui Toma, aspirația altora de a dobândi conducerea grupului ce a avut experiența și binecuvântarea apropierei de Maria, pentru a nu mai aminti de trădarea lui Iuda Îscarioteanul, pe când se întâlnesc în recunoașterea Învierii – inclusiv prin sinuciderea anticipată a lui Iuda –, confirmă actul divin suprem al credinței creștine și al aplecării către omul căruia i s-a promis salvarea de către Dumnezeu nostru "a lui Abraham, Isac și Iacob".

Dacă existența într-o conștiință a oamenilor s-ar fi redus la credința în textul biblic,

fără a se mai întrebuița în niciun alt domeniu și fără a-și extrage temele gândirii din nicio altă sursă, atunci teologia ar fi fost un nonsens – textele Vechiului și Noului Testament ar fi reprezentat întregul grup de elemente ale cunoașterii ființării celei mai înalte, de care omul avea nevoie și prin care avea atât semnificație, pe cât și valoare, în actul de a și-l face propriu. Existența umană înseamnă atât contactul cu credința ce ne parvine de la profeți și apostoli – în calitate de creștini vom spune: prin intermediul textului biblic, în calitate de mărturie și inspirație, datorate Duhului Sfânt –, cât și cunoașterea pornită din trăiri, învățăminte și îndreptări omenești, datorate percepției empirice a lumii, rațiunii ordonatoare a conceptului, intelectului și imaginației creatoare a spiritului. Punerea în corelație a credinței, venind prin îndrumarea și îndreptarea divină cu ansamblul conținutului mintal, dat de prezența în lumea creației – sau a naturii – a ființei umane a făcut necesară teologia. Apostolul Ioan, cel ce a așezat în scris, în Noul Testament, a patra Evanghelie, trei dintre Epistolele apostolice și

* Diplomat, fost ministru, fost ambasador al României în Franța, e-mail: ctdragomir@yahoo.com.

Apocalipsa, a fost supranumit Teologul, între altele, și spre a fi deosebit, în referirile curente, de Ioan Botezătorul. Teologia are nu doar un rol cognitiv, ci și unul normativ. Părinții Bisericii, în perioada de la început a creștinismului, mai exact, în primele secole care succed întrupării, învierii, precum și predicării lui Iisus, interpretează mărturiile evanghelice, le dau semnificația, valoarea lor etică și de cult. Iată dar că, în contactul credinței omenesti cu lumea umană, nu doar înțelegerea textului biblic are de parcurs experiența asocierii, dar și a confruntării ideilor, principiilor și conceptelor, ci și sistemul regulilor comportării, atitudinea etică, forma exprimării atitudinii omului în fața Divinității.

În cele ce urmează nu se va face nici apologia teologiei, precum nici critica acesteia – se va arăta doar că, la capătul unei evoluții lungi de milenii, epoca actuală este obligată la o reflecție teologică, din perspectivă creștină, din perspectivă monoteistă în general sau venind dinspre orice credință deistă ori, la limită, chiar și ateistă –, pentru că toate celelalte domenii ale cunoașterii prezintă,

tocmai printr-o creștere cantitativ enormă, dar deficitară ca bază a formei și capacității de a descoperi adevăruri, grave goluri în sistemul de ansamblu, pe care orice modalitate complexă de organizare intelectuală a conținutului cunoașterii trebuie să îl dețină și să îl utilizeze.

În anii în care Biserica catolică a avut, în calitate de papă, pe Benedict al XVI-lea, acesta a publicat un volum amplu, apărut inițial în italiană și franceză, apoi foarte mult tradus, intitulat "Iisus din Nazaret". Am simțit o reținere în a citi acel studiu, socotind că misiunea unui conducător al Bisericii creștine, nu neapărat doar catolică, nu este aceea de a face istorie, fie și istorie christică; ea constă în faptul de a-L mărturisi pe Iisus ca Fiu al lui Dumnezeu, așa cum ne parvine El, prin întruparea, predicarea, actele Sale, Sacrificiul Său pe Cruce și Învierea Sa. Am început totuși lectura cărții, care m-a convins, pe măsură ce am parcurs-o, încheind-o cu surpriza de a mă fi găsit în relație cu una dintre cele mai elevate, mai nobile, mai exacte lucrări de teologie din toate timpurile. Consider că de la scrierile

Sf. Augustin nu sunt multe realizări în teologie de nivelul operei lui Benedict al XVI-lea. Pătrunderea reflecției marelui papă în semnificațiile cuvintelor lui Iisus, așa cum ne apar acestea în Evanghelie, este incomparabilă – în plus însă, este corelată viața și predicarea lui Iisus Christos nu doar cu spusele și faptele profeților Vechiului Testament, ci și cu întreaga tradiție culturală a Orientului Antic – în această privință, Benedict al XVI-lea a mers pe un drum care putea fi extrem de periculos, permițând să pară întreaga glorie a lui Iisus doar simplă modelare a unei istorii personale după forma imaginară a unor simboluri generalizate în cultură; în realitate însă, Benedict al XVI-lea a arătat că Iisus a împlinit, prin misiunea Sa immanentă, terestră, nu numai cuvântul Duhului Sfânt, "care a vorbit prin proroci", ci și întregul aspirației omenești către Dumnezeu, cu voința și faptele Sale, repetat dezvăluite oamenilor și repetat neînțelese.

A face să avanseze teologia este, iată, o sarcină a marilor conducători religioși de care fiecare se achită așa cum reușește, în

funcție de condiția și charisma sa. Olivie Clement pune în evidență remarcabile contribuții la concepția teologică ortodoxă aparținând patriarhului român Iustinian Marina – iată deci cum Dumnezeu, când transmite oamenilor harul, nu ia în seamă spațiul politic în care se mișcă alesul său. Charisma patriarhului Teoctist, ca și deschiderea sa empatică în relația umană – am trăit aceasta prin propria mea experiență – a fost infinită. Patriarhul Daniel este un mare teolog, a cărui capacitate se constată în aproape fiecare cuvânt al predicilor și pastoralurilor sale. Papa Ioan-Paul al II-lea a reușit mai bine poate decât toți predecesorii săi din ultimele câteva secole să cupleze ideea teologică și principiul umanist, politic și istoric.

Cred totuși că, excepție făcând pentru fiinețea și pătrunderea, fabuloase, ale lui Benedict al XVI-lea, cel mai mare teolog al modernității, în sensul cel mai larg al acestui ultim termen, a fost, prin capacitatea sa creativă, Pierre Teilhard de Chardin; poți să fii sau să nu fii de acord cu tezele sale, dar nimeni nu a dispus, din unghi teologic, de o

integrare a întregii cunoașteri așa cum a făcut-o el.

Ce a însemnat însă teologia de-a lungul veacurilor? În textele părinților Bisericii, în "Filocalie" și în alte surse, în volumele Sfântului Augustin, ceea ce se constată este efortul de punere în acord cu Evangheliile a ideilor filosofiei etice elene și greco-latine. La Conciliul din Niceea, din 325, convocat la inițiativa și după dispoziția lui Constantin cel Mare, actul teologic este unul de așezare în deplină conexiune a divinului și umanului – Dumnezeu Tatăl și Dumnezeu Fiul, deci Dumnezeu întrupat ca om și Sfântul Duh sunt un singur Dumnezeu. Prin Toma d'Aquino și scolastici, până la un William Ockham, între principiile credinței creștine și cele ale filosofiei aristotelice se stabilește o punte. Aristotelismul – până la dezvoltarea în Renaștere și postrenaștere a științei, prin Copernic, Galilei, apoi prin filosofie carteziană, prin Francis Bacon – este considerat, și pe bună dreptate, știința însăși a vremii, așa cum putea fi aceasta. Filosofia este considerată servitoarea teologiei – în aparență, lucrurile stăteau astfel, dar, în realitate, ceea ce se încerca era tocmai efortul de a nu lăsa teologia, reflecția asupra Divinității realizată pe seama Bibliei, să fie, să fi fost depășită de filosofia și știința Antichității elene și greco-latine. Teologia se manifestă istoric prin protestantism – deci prin Martin Luther în prima jumătate a secolului XVI și Jean Calvin, în aceeași perioadă. Problemele protestantismului sunt în esență etice, dar tind să nu accepte alte fundamentări decât cele biblice. Într-o anumită măsură are loc o separare a gândirii teologice de toate celelalte resurse ale raționalismului. Acest proces este reluat în neoprotestantismul elaborat teologic și, astfel, doctrinar îndeosebi în secolul XIX.

Începând din perioada Iluminismului, din secolul XVIII și până în prima jumătate a secolului XX, științele fac progrese revoluționare. Tehnologiile noi evoluează încă mai rapid. Ce se întâmplă în această ambianță? Începând îndeosebi din perioada difuzării operei lui Charles Darwin și, totodată, a pozitivismului lui Auguste Comte, se ajunge a se crede că științele pot rezolva nu doar toate problemele practice ale omului, ci și

întregul mod al raportării conștiinței la lume. Se întâmplă însă că adevăratele probleme rămân fără soluție, în mult mai mare măsură decât putea fi imaginabil din epoca milesiană a lui Thales ori pitagorică, presocratică. Lumea văzută de filosofi greci, inclusiv de Aristotel, lumea lui Darwin, Galilei, Newton, Vesalius, în ultimă instanță, chiar lumea lui Pasteur sau Edison avea în vedere lumi simple; teoria științifică era ușor de elaborat și nimic nu împiedica imaginea unor determinisme deosebit de stricte. Ceea ce nu era totuși ușor de stabilit se dovedea a fi originea existentului, dar acest subiect era ocolit prin valul enorm de noutăți concrete privind natura. În prima jumătate a secolului XX apar două dezvoltări, ambele spectaculoase, în științe: în primul rând, datele experimentale mai sunt explicate doar pe seama unor teorii al căror aspect paradoxal și straniu este deosebit de pronunțat – apare teoria cuantică și relativitatea, inclusiv în forma generală, a relației materie-spațiu. În al doilea rând, complexitatea naturii și, implicit, a materiei este fabuloasă și nestăpânită. Pentru biologul sau medicul de astăzi, complexitatea unei singure celule hepatice sau a unui neuron ori fibră musculară depășește complexitatea pe care o percepea Darwin în întregul organism uman, așa cum putea fi acesta investigat cu mijloacele epocii sale. Rezultatul a fost că, dacă oamenii de știință deveneau ateii în mijlocul secolului XIX, în secolul XX, îndeosebi fizicienii au devenit credincioși, religioși. Nu orice formă de complexitate poate fi explicată prin întâmplare. Pe de altă parte totuși, în fizica teoretică, orice a devenit posibil – teoriile acestea au caracterul evident al unor deliruri voluntare. Știința pare să eșueze în inexplicabil, pe de o parte, și în fantasmagoric, pe de altă parte.

Suntem în fața obligației de a prelua abordarea lumii de către Teilhard de Chardin într-un mod nou, cu o mai profundă aplicație asupra fenomenului natural, în care însă ideea creatoare, fără să anuleze ceea ce s-a câștigat în știință, să nu fie neglijată, precum nici simplist, primitiv sau inabil utilizată. Teologia, filosofia și știința nu mai pot fi reciproc izolate.

Nicoleta SĂLCUDEANU*

Ideea protocronistă și avatarurile ei

Abstract

Protocronismul reprezintă un concept lansat de comparatistul și istoricul literar Edgar Papu, ce se înscrie în zona de idei și ideologii estetice autohtoniste, indigeniste, cu accent pe precursoratul cultural. Ideea protocronismului este lansat de Edgar Papu, în 1974, în revista "Secolul XX", printr-un articol intitulat Protocronismul românesc, iar apoi este crescut și nuanțat, în cartea sa, Din clasicii noștri. Contribuții la ideea unui protocronism românesc (1977). Conceptul demonstrat de Edgar Papu, în alt mod strălucit, susține că protocronismul ia substanță de la tensiunea dintre "forțele creative" ca "vectori de așteptări" și "forțele receptoare" ca vectori de "sincronizare prin imitație". Dacă prima idee este susținută de intelectuali autentici, din păcate, mai târziu, acesta este confiscat de propagandiști ai regimului comunist, care, în ultima sa poziție era de o colorație naționalistă. Deci, protocronismul va extinde scopurile sale inițiale care se încadrează în ridicol, transformarea de la un construct cultural într-o caricatură ideologică, utilizat din motive de propagandă de regimul Ceaușescu, a fost în continuă căutare de legitimitate națională.

Cuvinte-cheie: protocronism, Ceaușescu, comunism, propagandă

Protochronism represents a concept launched by the literary historian Edgar Papu, being part of the autochthonous, indigenist aesthetic ideas and ideologies, focusing on cultural forerunning events. The protochronist idea is launched by Edgar Papu, in 1974, in the "Secolul XX" magazine, through an article entitled Protocronismul românesc, and then it is augmented and nuanced in his book, Din clasicii noștri. Contribuții la ideea unui protocronism românesc (1977). The concept in otherwise brilliantly demonstrated by Edgar Papu, claiming that protochronism takes its substance from the tension between "creative forces" as "vectors of expectations" and "receivers forces" as vectors of "synchronization through imitation." If at first the idea is supported by genuine intellectuals, unfortunately later it is confiscated by propagandists of the Communist regime that in its last stance was of a nationalist coloration. So protochronism will expand its initial purposes falling into ridicule, turning from a cultural construct into an ideological caricature, used for propaganda reasons by the Ceausescu regime, which was in continuous search for national legitimacy.

Keywords: protochronism, Ceausescu, communism, propaganda

Protocronismul reprezintă un concept lansat de comparatistul și istoricul literar Edgar Papu, ce se înscrie în zona de idei și ideologii estetice autohtoniste, indigeniste, cu accent pe precursoratul cultural. Pe linie istorică, se trage din ideea specificului național promovată încă din epoca pașop-

tistă și se înrudește cu întreaga constelație tradiționalistă interbelică ce cuprinde poporanismul, sămănătorismul, gândirismul sau extrema dreaptă culturală interbelică. Instaurarea regimului comunist de tip sovietic va zădărnici, timp de mulți ani, orice referire la ideea națională, lucru ce va deveni posibil

* Institutul de Cercetări Socio-Umane "Gheorghe Șincai" din Târgu Mureș, Academia Română, e-mail: elite573@yahoo.com

doar în urma dezghețului ideologic, după cum remarcă Mircea Martin în substanțialul său studiu, *Cultura română între comunism și naționalism*. Acesta indică reluarea, din partea autorităților, a discursului de tip național, odată cu emanciparea statului român de sub tutela sovietică directă. Revenirea discursului național în intervalul aprilie 1964-iulie 1971 e înregistrată de critic ca „o detensionare, ca o slăbire a teribilei «vigilențe» revoluționare, ca o liberalizare și chiar ca un început de eliberare”, iar revenirea ideii naționale „a reprezentat o deschidere nesperată (...) a orizontului intelectual, cultural, social”. Un prim semnal pe linie protocronistă – după cum și-l arogă autorul său, consemnat ca atare în substanțialul său „dosar” dedicat fenomenului de către Alexandra Tomiță – îl reprezintă articolul lui Dan Zamfirescu, *Tradiția ca „durată” a istoriei și culturii naționale*, apărut în noiembrie 1967 în „Contemporanul”. La reeditarea articolului din 2003, autorul său pretinde că „a dat semnalul reintroducerii noțiunii și ideii de «tradiție», tratate cu adversitate implacabilă sub dictatura «realismului socialist»”. Un alt semnal identificat de Alexandra Tomiță ca „foarte aproape, cronologic, de anul de naștere al protocronismului” a fost articolul din „România literară” (1973), *Pe când ora literaturii române?*, publicat de Paul Anghel, în care se „prefigurează câteva accente pe care le vom regăsi în retorica protocronistă”. Ideea protocronistă în sine este lansată de Edgar Papu prin articolul *Protocronismul românesc* din revista „Secolul XX” (1974), reluat și nuanțat prin studii de caz, nu întotdeauna convingătoare, în volumul *Din clasicii noștri. Contribuții la ideea unui protocronism românesc* (1977). Conceptul, în demonstrația altfel strălucită a lui Edgar Papu, își edifică substanța pe tensiunea dintre „forțele creatoare” ca „vectori ai anticipărilor” și „forțele receptoare” ca vectori ai „sincronizării prin imitație”. Fără să se opună până la urmă sincronismului, așa cum a fost postulat de E. Lovinescu, considerat în final ca fiind chiar în complementaritate cu acesta, protocronismul ca precursorat cultural ar reprezenta o mai justă raportare a culturii române față de cul-

turile mari ale lumii. Resimțind sincronia ca vector insuficient pentru propulsia culturii române către cea universală, vorbind despre „blestematul complex de inferioritate”, Papu se referă la „conștiința retardată” ce ar plasa cultura română într-un raport ancilar cu celelalte culturi. Demonstrația sa este una seducătoare, Edgar Papu – discipol al lui Tudor Vianu – fiind unanim recunoscut pentru înalta sa erudiție și finețe intelectuală. Un foarte nuanțat și subtil portret îi face fiul maestrului său, Ion Vianu, în volumul memorialistic *Amor intellectualis*. Ideea anticipației și precursoratului în cultura română, înainte de a căpăta proporțiile grotești, caricaturale din faza lui ultimă, nu este însă exclusiv monopolul protocroniștilor. Se știe că critici din tabăra antiprotocronistă au practicat asemenea racursiuri. Pe lângă moda structuralismelor și altor „isme”, exista în istoria literară și o tendință speculativă, un joc intelectual eseistic estetizant, în care libertatea interpretării putea duce la lecturi retroactive care așezau operele mai vechi într-o aură specială, nouă, din perspectiva timpului prezent. Din tabăra adversă, lecturi de asemenea speță au practicat nu doar Eugen Negrici, postulând „expresivitatea involuntară”, sau Nicolae Manolescu, prin metoda sa de lectură din *Istoria critică*.... În prima sa etapă, girat de anvergura intelectuală a părintelui său, ideea protocronistă va atrage de partea sa un număr semnificativ de intelectuali „interesați – după cum remarcă Alexandra Tomiță – de noua perspectivă”, printre care Al. Duțu, Mihai Drăgan, I. Constantinescu, Adrian Marino, Nicolae Balotă, M. Ungheanu, Marin Mincu, Dan Zamfirescu, Ovid. S. Crohmălniceanu, care vor comenta sau chiar îmbrățișa această viziune. Trebuie remarcat că toți aceștia sunt oameni ai scrișului sau/și universitari. De altfel, în paralel și deloc în ostilitate cu teoria protocronistă, Constantin Noica se lansează în recuperarea superiorității autohtone față cu valorile occidentale, dezvoltând o retorică înrudită ideii protocrone promovate de Papu. Cei doi erudiți împărtășesc idei apropiate, o amicitie împărtășită și un destin comun, ambii fiind victime ale pușcăriei comuniste.

Așa cum remarcă Alexandra Tomiță, în etapa inaugurală, protocronismul manifestă „tendința de rafinare a discursului” prin speculații lingvistice și metaforice, „prin «captarea» și prelucrarea unor elemente de filosofia limbajului (posibil sub influență noiciană, model apropiat și revendicat intens de autohtoniști)”. Cercetătoarea remarcă anumite puncte de apropiere și cu Mircea Eliade, fiindcă nici Papu, nici Noica, nici Eliade nu sunt insensibili la cântecul de sirenă naționalist, subiectul prezentând „încă numeroase puncte de tensiune”, făcând parte din tabuurile ce țin de „rubrica «subiecte delicate»”, din cauză că, „pentru marea majoritate a publicului mediu cultivat din România, cele două figuri emană consistența și aerul de intangibilitate ale unor *brand-uri* culturale”. Ideea de exemplaritate a savantului Eliade este atent întreținută, iar „Noica, deși mai puțin cunoscut în exterior, se bucură la noi de o senină postumitate, grație curentului de opinie creat și menținut mai ales de unii dintre foștii săi discipoli”. În privința acestora, A. Tomiță subliniază faptul că, „Deși oponenti ai naționalismului și autarhizării culturale a țării, noicienii nu au fost totuși antiprotocroniști propriu-ziși; disputa dintre ei și partizanii autohtonismului viza mai ales pretențiile acestora de a și-l anexa pe Constantin Noica”. Fără să-și propună să tranșeze „chestiunea anexării sau adeziunii lui Eliade și a lui Noica la teza indigenistă”, Tomiță nu poate nega că „protocronismul avea și mari prieteni – iar nume precum Noica și Eliade, încă de pe atunci cristalizându-se în mituri culturale identitare, nu puteau să lipsească de pe lista amicităților onorante, invocate cu stăruință”. Apoi, „Din partea amândurora au existat (cel puțin) ambiguități de angajament și raportare la regimul comunist din România, care lasă încă destul spațiu pentru interpretări contradictorii”. Ilustrativ în acest sens, prin amploarea pe care au căpătat-o ecurile lui, este serialul *Cultura română între comunism și naționalism*, publicat în revista „22” de Mircea Martin (2002-2003), care a stârnit o dezbatere aprinsă inițiată de discipolii noicieni, dar și punctele de vedere exprimate

de Adrian Marino într-un eseu din 1992 sau de Gheorghe Grigurcu în eseu publicat în „Convorbiri literare” și preluat în revista „22” în 2003. În aceeași ordine de idei, interesantă este și demonstrația lui Gabriel Andreescu din cartea sa *Cărturari, opozanți și documente. Manipularea arhivei securității*. Cert este că protocronismul a stârnit nu doar în epocă, dar și după căderea comunismului, controverse aprinse privind aria sa de influență și capilaritatea sa. În orice caz, din momentul în care se îndepărtează tot mai mult de speculația filosofică și își părăsește aparența și substanța culturală, în „etapa matură” sau „faza doctrinară”, cum o denumeste Alexandra Tomiță, ideea protocronistă își va lărgi nepermis aria de aplicabilitate, căzând în ridicol, devenind, dintr-un construct cultural, un instrument ideologic caricatural, confiscat și folosit din rațiuni de propagandă de către regimul ceaușist, aflat în continuă căutare de legitimitate națională. Grupului inițial sau, mai degrabă, la ceea ce mai rămâne din el, se vor alătura o serie de indivizi din presa aservită regimului care vor trivializa și vor compromite orice valență culturală a ideii de protocronism. Nu se știe dacă sau în ce măsură

Edgar Papu a fost conștient de deturnarea acestui demers cultural, legitim ca oricare altul, către unul propagandistic. Un eventual răspuns l-ar putea da portretul realizat de Ion Vianu, cel care extrage imaginea comparatistului din negura unor descifrări improvizate, nedocumentate, schematice sau pur și simplu răuvoitoare. În această „fază doctrinară”, ideologii fervenți și uneori furioși ai protocronismului vor fi Dan Zamfirescu, Artur Silvestri, Corneliu Vadim Tudor, Eugen Barbu, Dan Ciachir, Constantin Sorescu, Ilie Bădescu, Paul Anghel, Dumitru Bălăeț, Ion Coja, Mariana Brăescu, Fănuș Băileșteanu, Ioan Alexandru, Eugen Florescu, Ion Lăncrănjan, Ion Gheorghe, Nicolae Dragoș, Ilie Purcaru, Vasile Vetișanu, Pompiliu Marcea ș.a. Principalele publicații unde aceștia își exprimau opiniile și doctrina erau „Luceafărul”, „Săptămâna”, „Scânteia tineretului” și „Suplimentul literar și artistic al Scânteii tineretului”. De la aceste tribune vor lansa atacuri la adresa scriitorilor, oamenilor de cultură „europeniști”, afiliați celorlalte reviste de cultură, în special arondați revistei „România literară” și sprijiniți, în bună parte, de Gheorghe (Gogu) Rădulescu. Cele două tabere se vor așeza în poziție de beligeranță, iar ca „mediator” este chemat, în câteva rânduri, însuși șeful statului, Nicolae Ceaușescu. Precum se vede, concurența nu se limitează la diferende de ordin cultural, estetic, ci vizează mai ales pozițiile de putere din interiorul breslei scriitoricești, căutând să acapareze pârghiile instituționale. Protocroniștii vor ataca cu furie mai ales conducerea Uniunii Scriitorilor, unde nu reușiseră să acceadă și care era reprezentată de aripa europenistă, sincronistă a lumii literare. Aceasta era socotită, în tabăra protocronă, încarnarea cea mai evidentă a conștiinței retardatare, animată de un păgubos reflex mimetic fanariot și de oportunism cosmopolit. E de observat aici că ambele tabere se bucurau de sprijin din partea autorităților comuniste. Dacă despre tabăra protocronistă se presupunea că este protejată de cabinetul Elenei Ceaușescu, celebrul „cabinet 2”, tabăra antineaoșistă e patronată de figura importantă, prin funcțiile deținute

(vicepreședinte al Consiliului de Stat și membru al Comitetului Executiv al Comitetului Central al PCR), a lui Gogu Rădulescu. Scriitorii par a fi fost folosiți ca instrumente ale reglărilor de conturi din interiorul Partidului Comunist. De altfel, Rădulescu se va implica direct în acest război, prin publicarea unui articol incendiar în „România literară”, nr. 42 din 16 octombrie 1986, intitulat *Profesorii mei de limba și literatura română*, în care, evitând cu diplomatie punerea în discuție a naționalismului promovat de către regimul ceaușist, critică virulent pozițiile indigeniste, vizând, pe de o parte, aripa protocronistă externă, reprezentată de grupul de la Roma al lui Iosif Constantin Drăgan, coagulat în jurul publicației „Noi, tracii”, iar pe de altă parte, pe neaoșiștii de la „Luceafărul” și „Săptămâna”. El opune imaginea luminoasă a iluștrilor săi profesori din liceu „năstrușnicilor teorii ale diletanților”, acuzând provincializarea culturii române prin constructul ridicol al protocroniștilor, nu altceva decât rod al „imaginației nesăbuite a unor ipoteze niciodată verificabile științifice”. G.R. consideră că „Această anexare precursorare” apare ca „scandalos frauduloasă, constituind o tratare în diviziune a unor mari personalități tutelare”. La rândul său, Edgar Papu va răspunde atacului din „România literară”, dar i se refuză tipărirea acestui răspuns, cum reiese dintr-o scrisoare a sa din decembrie 1986, adresată Suzanei Gâdea, ministru al Culturii pe vremea aceea, scrisoare ce va fi făcută publică abia după 1989, în „Noua revistă română”, serie nouă, nr. 5 din august 1996. Papu acuză caracterul „fantezist” și „arbitrar” al criticilor aduse de Rădulescu și reclamă refuzul publicării dreptului său la replică. Acesta va apărea totuși, dar nu în țară, ci la Editura Nagard a lui Iosif Constantin Drăgan, sub forma unui grupaj de răspunsuri la atacurile antiprotocroniste, purtând un titlu lung și bombastic: *Originea limbii și a neamului românesc. Răspunsul generației tinere la recrudescența vechii gârzi dogmatice din țară. O undă de șoc produsă în cultura noastră la 2500 de ani de la prima atestare documentară a traco-geto-dacilor. Câteva articole și scrisori din portofoliul*

redacțiilor „Luceafărul”, „România literară”, „Convorbiri literare” și „Săptămâna”. Opiniile lui G. Rădulescu sunt combătute de pe pozițiile tracomaniei, invocate fiind spiritele tutelare ale lui B.P. Hasdeu și Vasile Pârvan. Dacă teoria neoașistă beneficia de sprijin din afară prin I.C. Drăgan, partida europeanistă își găsea sprijin extern în vocile autorizate ale postului de radio Europa Liberă, Monica Lovinescu și Virgil Ierunca. Există astfel o simetrie atât în ce privește sprijinul extern, cât și în privința unei anumite protecții din partea autorităților comuniste. Între Europa Liberă și revistele „Luceafărul” și „Săptămâna” au loc schimburi de replici extrem de dure, unele intervenții protocroniste depășind cu mult pragul trivialului. Aici trebuie menționat atacul lui Artur Silvestri, publicat în serial în „Luceafărul” sub titlul *Pseudocultura pe unde scurte*, preț de 130 de numere, în intervalul decembrie 1982-noiembrie 1985, precum și campania din „Săptămâna”, din prima jumătate a anului 1982, folosindu-l ca pretext pe Ion Caraion. Ar mai fi de menționat abjectul atac din „Flacăra” al lui Ion Lăncrănjan, *Căteaua*, îndreptat asupra Monicăi Lovinescu, dar și numeroase atacuri publicate de Eugen Barbu, C.V. Tudor, Ion Dodu Bălan, Dan Ciachir, Vasile Nicolescu, Dan Zamfirescu, Pompiliu Marcea ș.a. O particularitate demnă de semnalat, observată de Alexandra Tomiță, este aceea că atacurile protocroniștilor sunt împănate cu texte apărute în publicații din străinătate sau cu citate din emisiunile Europei Libere, fapt ce ridică o anumită suspiciune privind proveniența acestora din arhivele poliției secrete. Potrivit observațiilor Alexandrei Tomiță, preluând ipoteza lui Katherine Verdery, „Pe măsura adâncirii crizei economice, politice și sociale a României ceaușiste, în anii '80 sporește violența lingvistică din discursul autohtonist”, iar argumentele sale părăsesc definitiv terenul polemicii culturale, recurgând la „arme precum calomnia, culpa de natură politică, atacurile la persoană, răstălmăcirea unor afirmații ale adversarilor, acuzațiile de nepatriotism, de promovare a nonvalorii, de elitism, de diversionism, de întreținere a dis-

cordiei în lumea culturală, chiar de trădare și «terorism cultural»”. Dacă disputa tradiție-modern, în faza sa de degenerescență propagandistică, nu reprezintă altceva decât trivializarea oricărei forme de dialog cultural, nu este mai puțin adevărat că, în etapa sa de cristalizare teoretică, beneficia de o anume legitimitate culturală. Cert este că nu se poate trage o linie care să despartă negrul de alb. Protocronismul, dar mai ales constructul cultural inițiat de Edgar Papu trebuie judecate în toată complexitatea lor, iar în această ordine de idei, observația lui Mircea Iorgulescu din volumul *Critică și angajare*, privind o realitate generică, este de reținut: „«Tradiționaliștii» din cultura română – personalitățile, nu epigonii – sunt departe de a fi fost partizanii stagnării, ai încremenirii în forme de viață socială și spirituală dispărute ori pe cale de dispariție, după cum «modernizatorii» nu proclamă ruptura absolută cu ceea ce i-a precedat, în numele unui «nou» irealist, utopic, iluzoriu; deosebirea țin mai mult de soluțiile preconizate, dar și acestea au un numitor comun în existența nemulțumirii față de starea prezentă și în raportarea la o realitate pe care și unii, și alții o consideră aptă de transformări. Este vorba și acum de personalitățile proeminente ale celor două tendințe, nu de spiritele diletante, de mărunții însoțitori frazeologici, bombastici și găunoși, de Miticii oricărei dispute culturale, gata oricând fie să excomunică, fie să pactizeze”.

Repere bibliografice: Paul Anghel, *Pe când ora literaturii române?*, „România literară”, 6 septembrie 1973; Edgar Papu, *Protocronism românesc*, „Secolul 20”, nr. 5-6, 1974; I. Constantinescu, *Caragiale și începuturile teatrului modern*, București, 1974; I. Constantinescu, *Moștenirea modernilor. Eseuri de literatură comparată*, Iași, 1975; Dan Zamfirescu, *Istorie și cultură*, București, 1975; Paul Anghel, *Nouă arhivă sentimentală*, București, 1975; Pompiliu Marcea, *Național și universal*, București, 1975; Ilie Purcaru, *România – convergențe la universal*, București, 1975; Solomon Marcus, *Din gândirea matematică românească*, București, 1975; Edgar Papu, *Din clasicii noștri. Contribuții la ideea unui protocronism românesc*, București, 1977; *Protocronism și sincronism*, masă rotundă, partea a doua, cu P. Anghel,

Ov. S. Crohmălniceanu, Pompiliu Marcea, Edgar Papu, M. Ungheanu, „Luceafărul”, I și II, 8 și 15 octombrie 1977; *Protocronism și sincronism*, masă rotundă, P. Anghel, Ov. S. Crohmălniceanu, Nicolae Dragoș, Pompiliu Marcea, Solomon Marcus, Edgar Papu, M. Ungheanu, „Luceafărul”, I și II, 4 și 11 noiembrie 1978; Petru Poantă, *Protocronism sau sincronism?*, „Steaua”, nr. 10, octombrie 1977; Marin Mincu, *Pentru o nouă conștiință de sine a literaturii române*, I și II, „Viața studențească”, 4 octombrie 1977; I. Constantinescu, *Implicații în istoria literară românească*, Al. Duțu, *Compararea culturilor*, „Luceafărul”, 29 octombrie 1977; Nicolae Balotă, *Sincronism-protocronism, idei forță*, „Luceafărul”, 12 noiembrie 1877; Al. Dima, *De la universalismul lui Heliade...*, „Luceafărul”, 19 noiembrie 1977; I. Constantinescu, *De ce protocronismul?*, „Ateneu”, nr. 12, 1977; Adrian Marino, *Protocronism, pancronism, sincronism*, Paul Constantin, *Pentru o istorie generală a culturii românești*, Mihai Drăgan, *Contribuție reală la valorile umanității*, „Luceafărul”, 17 decembrie 1977; *Personalitatea culturii române*, semnează Gh. Achitei, Al. Duțu, Solomon Marcus, Mihai Milca, Vladimir Tismăneanu, „Amfiteatru”, nr. 11, 1977; Colocviu național de critică, Dan Hăulică, *Când a propus acest colocviu...*, „România literară”, 22 decembrie 1977; I. Buduca, *Protocronismul o falsă polemică*, „Convorbiri literare”, 2 februarie 1978; Al. Dobrescu, *Critică și fantezie*, „Cronica”, 28 aprilie 1978; Alexandru Duțu, *Cultura română în civilizația europeană modernă*, București, 1978; Al. Dobrescu, *Foiletoane*, București, 1979; Dan Zamfirescu, *Via Magna*, București, 1979, p. 109-294; Andrei Pleșu, *Rigorile ideii naționale și legitimitatea universalului*, „Secolul 20”, 1981, 1-3; Mircea Iorgulescu, *Critică și angajare*, București, 1981, 28-29; Mihai Ungheanu, *Interviuri neconvenționale*, București, 1982; Edgar Papu, *Motive literare românești*, București, 1983; Corneliu Vadim Tudor, *Istorie și civilizație*, București, 1983; Dan Zamfirescu, *Accente și profiluri (1963-1983)*, București, 1983; Mihai Ungheanu, *Exactitatea admirației*, București, 1985; Adrian Dinu Rachieru, *Vocația sintezei. Eseuri asupra spiritualității românești*, Timișoara, 1985; Gheorghe Rădulescu, *Profesorii mei de limba și literatura română*, „România literară”, nr. 42, 16 octombrie 1986; Corneliu Vadim Tudor, *Mândria de a fi român (eseuri, recenzii, medalioane)*, București, 1986; Ilie Purcaru, *Literatură și națiune*, București, 1986; Solomon Marcus, *Invenție și descoperire. Eseuri*, București, 1989;

Virgil Ierunca, *Subiect și predicat*, București, 1993; Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, București, 1994; Monica Lovinescu, *Posteritatea contemporană. Unde scurte III*, București, 1994; Monica Lovinescu, *Est-Etice. Unde scurte IV*, București, 1994; Virgil Ierunca, *Dimpotrivă. Polemici*, București, 1994; Gabriel Liiceanu, *Epistolar*, ediția a doua revăzută și adăugită, București, 1996; Adrian Marino, *Politică și cultură. Pentru o nouă cultură română*, Iași, 1996; Norman Manea, *Despre clovni: dictatorul și artistul*, Cluj-Napoca, 1997; Gheorghe Grigurcu, *E. Lovinescu între continuatori și uzurpatori*, București, 1997; Alexandra Laignel-Lavastine, *Filozofie și naționalism. Paradoxul Noica*, București, 1998; Cezar Paul-Bădescu, *Cazul Eminescu. Polemici, atitudini, reacții din presa anului 1998*, antologie, Pitești, 1999; Monica Lovinescu, *La apa Vavilonului, 1960-1980*, 2, București, 2001; Ștefan Aug. Doinaș, *Protocronismul recurent*, „22”, nr. 35, 2001; Paul Anghel, *O istorie posibilă a literaturii române. Modelul magic*, Timișoara, 2002; Florin Mihăilescu, *De la proletcultism la postmodernism (o retrospectivă critică a ideologiei literare postbelice)*, Constanța, 2002; Dan Zamfirescu, *Cultura română – sinteză europeană*, Chișinău, 2002; Mircea Martin, *Cultura română între comunism și naționalism*, revista „22”, septembrie 2002-iunie 2003; Monica Lovinescu, *Jurnal 1990-1993*, București, 2003; Dan Zamfirescu, *Istorie și cultură (1955-2003)*, București, 2003; Ilie Bădescu, *Sincronism european și cultură critică românească*, Cluj-Napoca, 2003; Adrian Marino, *Prezențe românești și realități europene. Jurnal intelectual*, ediția a doua, Iași, 2004; Edgar Papu, *Interviuri*, ediție îngrijită de Ilie Rad și Grațian Cormoș, Cluj-Napoca, 2005; Denis Deletant, *România sub regimul comunist*, ediția a doua revăzută, București, 2006; Alexandra Tomiță, *O istorie „glorioasă”. Dosarul protocronismului românesc*, București, 2007; Ion Vianu, *Amor intelectual. Romanul unei educații*, Iași-București, 2010; Theodor Codreanu, *A doua schimbare la față (O cercetare transdisciplinară a civilizației române moderne)*, ediția a doua revăzută și adăugită, București, 2013; Adrian Dinu Rachieru, *Literatură și ideologie (eseuri)*, Timișoara, 2013; Alte dezbateri în presă privind protocronismul: „România literară”, nr. 10, 32, 35, 51, 1977, „Luceafărul”, nr. 41, 42, 44, 46, 47, 51, 1977, 43, 44, 1978, „Amfiteatru”, nr. 11, 1977; „Săptămâna”, nr. 574, 1981, 593, 1982, „Flacăra”, nr. 3, 5, 1982, SLAST, nr. 26, 27, 1982, „Scânteia”, nr. 5, 1984.

Eminesciana

Punctul de întâlnire ...

Abstract

Autorul comentează volumul lui Tudor Nedelcea, *Eminescu...*, care reunește studii despre creația eminesciană mai puțin cunoscută: cugetarea sacră, istoricul, socialismul, relația sa cu Macedonski, realsematismul, Shakespeare în viziunea sa, avatarele tipăririi manuscriselor eminesciene de către Eugen Simion etc.

Cuvinte-cheie: *Eminescu, Macedonski, E. Simion, Shakespeare, realismul, manuscrise eminesciene, național și universal, confluențe spirituale.*

The author comments on the volume Tudor Nedelcea, Eminescu..., which brings together studies about Eminescu's work less known: tantric contemplation, history, socialism, its relationship with Macedonski, the realsematism, Shakespeare in his view, the avatars of Eminescu's printing by Eugen Simion etc.

Keywords: *Eminescu, Macedonski, E. Simon, Shakespeare, realism, Eminescu's manuscripts, national and universal, spiritual confluences*

Anul 2013 a reprezentat pentru cercetătorul craiovean Tudor Nedelcea o împlinire editorială deplină, nu în spațiul Olteniei, în care s-a așezat de câteva decenii, ci în acela al Bucureștiului și al Iașului.

În București, *Fundația Națională pentru Știință și Artă* (sub diriguirea științifică a acad. Eugen Simion) i-a găzduit un periplu de comentarii eminesciene, în format B5, reunind 630 de pagini și intitulat (cum altfel?) **Eminescu** (prefață: acad. Mihai Cimpoi; cuvânt înainte: Theodor Codreanu; postfață: Victor Crăciun), ediția a II-a apărând la doar câteva luni, în 2014, la Iași, revăzută și adăugită, la TipoMoldova (colecția „Opera Omnia. Patrimoniu”).

Iar în Iași, sub oblăduirea unui prețuitor de valori naționale, Aurel Ștefanachi, s-a tipărit, în același format B5, 312 pagini.

În primul volum, indicat prin simbolul tutelar **Eminescu**, se desfășoară exclusiv

cele 28 de referințe privitoare la cugetarea marelui scriitor, deopotrivă gânditor și creator, vizionar european. Ele zăbovesc, în văzul tuturor, *tematic* și *ideatic*, pentru ca Eminescu să rămână o permanență nedistorsionată, oricâte priviri chiorășe l-ar însoți.

Cel de al doilea volum are ca referent oficial o oglindă retrovizoare a istoricului literar care este Tudor Nedelcea. Textelor din volumul ieșean, *Confluente spirituale*, editorul i-a aplicat sintagma „*publicistică și eseu contemporan*”. Așa se explică prezența unor referințe, studii de caz tematic, care se regăsesc sub același limbaj în ambele volume.

Noi socotim că atunci când vrem să-l ferim pe *Eminescu* – *Om* și *Opera* lui de intemperiiile timpurilor, mai ales politice, de toate culorile, textele critice despre creația eminesciană trebuie să circule fără zăbavă, ca o redeșteptare națională.

* Prof. dr., critic și istoric literar craiovean

În 2005, Tudor Nedelcea a publicat cartea intitulată ca un avertisment dat tuturor celor care insinuau risipirea istoricului literar în varii preocupări mai ales olteneste că, pentru aprofundarea *Operei eminesciene*, se cuvin alte metode de lucru și din altă perspectivă, cel puțin europeană și, în final, universală. Numai că Tudor Nedelcea începuse mult mai devreme să-și dezvolte foaia de parcurs a vocației sale pentru viața și opera lui Eminescu.

Cum în 1990 libertatea de gândire despre Eminescu se instalase peremptoriu, nu numai în România, ci și la frații noștri de peste Prut, în ciuda mai multor piedici văzute și nevăzute, profesorul Nedelcea a îndemnat (*olteneste*) și a publicat (în 1991) o excelentă carte de atitudine... politică, intitulând-o tranșant: **Eminescu împotriva socialismului**.

Ba, stăruind avizat în arhive și în *Fondul Eminescu*, informându-se în multe biblioteci din țară, Iași, Cluj, chiar Craiova, dar mai ales în bibliotecile din București, din spațiul Bibliotecii Academiei Române, vor lua drumul tiparului cele 17 volume ale operei de aur eminescian. De la aceste surse, unele existente în biblioteca sa, Tudor Nedelcea și-a brevetat (în creștere) eseurile și comentariile următoare, de mare cinste morală, pilduitoare: în 1994 – **Eminescu și cugetarea sacră** (două ediții), **Eminescu – apărătorul românilor de pretutindeni** (1995), **Eminescu – istoricul** (1998) și abia în 2005 punctul pe un i a venit înflorat și greu, nedezmintit sau cumva șovăielnic. Deloc declarativ, după atâtea însemne de evaluare a creației eminesciene – *politic, istoric, de unitate a tuturor românilor, de reliefare a orizontului de gândire eminesciană* –, fiind în cunoștință de cauză dreaptă nu numai pentru Eminescu, ci pentru toți românii răspândiți în întreaga lume, istoricul literar Tudor Nedelcea s-a așezat confortabil în postura cercetătorului decident, rezultând, în 2010, un studiu care i-a alarmat pe unii cititori de goluri istorice, autorul intitulându-l **Eminescu și realsemitismul** (2010).

O zăbavă măcar de un ceas în deciptrarea *sui-generis* a acestui studiu, de interes aparte. Fiindcă, deși minoritară, lumea

evreilor a reprezentat, pentru români, un permanent model de chibzuință în existența lor; datorită organizării judicioase în bresle negustorești, ei au rămas tot pe atât de suciți în relațiile omenești.

Tudor Nedelcea avea în Eminescu discul de foc al bunei-voințe și al toleranței poporului român, pe principiul ferm, inalienabil, însă al nostru – în țara mea te respect, până la a te face egalul meu, în toate cele ale vieții terestre, dar nu mi te sui în cap, nu-mi atenta la credința ortodoxă ca tu să-mi fii stăpân. Lasă-mă să-mi moștenesc vatra strămoșească, păstrată în cultura de veacuri.

Cum Eminescu s-a născut și a crescut în vecinătatea evreilor, atât în țară, cât și în Imperiu, observând din interior *mișcarea literelor în Iași*, s-a simțit vexat când a constatat devieri de la realitatea înțelegerii, fie și tacite.

Dacă în poezie se găsesc doar fulgurații de atitudine – specia literară ca atare nu permitea, mai cu tărie se „calmează” odihnitor în **Doina** –, în gazetăria de la *Timpu*, stilul publicistic zburdă în voie, în unele articole, chiar cu nonșalanță.

Omul de reală cultură, orientat cu stăpânire în limba germană, din fragedă școală, sporindu-și nemilos gândul prin studiile de la Viena și Berlin, Eminescu s-a apropiat convins de savantul *Mozes Gaster* (1856-1939). În ceasuri târzii, ambii citeau și descifrau manuscrise vechi românești, multe pasaje fiindu-i de folos marelui cărturar pentru *Crestomația* sa.

Prietenia celor doi a căpătat o linie consecventă („*Am devenit foarte intim cu Eminescu și l-am vizitat adesea*”), încât Poetul i-a împrumutat unele manuscrise. Zice Mozes Gaster: „*Odată mi-a dăruit unul, conținând toate minunile Fecioarei Maria și altele*”.

Continuând destăinuirea despre întâlnirea cu Eminescu, Mozes Gaster scria: „*El încă știa citi foarte bine vechile slove cirilice, dar eu știam mai bine, așa că ședeam împreună și citeam, în special cronicile vechi. Acestea îi plăceau cel mai mult și au avut o mare influență asupra stilului și purității limbajului său*” (apud T. Nedelcea).

Concluzia marelui filolog și lingvist: „*Se zicea că era antisemit. Pe atunci, antisemitismul*

era foarte răspândit, *dar el n-a fost contaminat de acel virus*, foarte rar a abordat chestiunea evreiască în ziar și numai o dată sau de două ori în poemele sale, unde i-a satirizat pe greci și a adăugat, de asemenea, un cuvânt despre evrei”.

Alt savant evreu, Heimann Tiktin (1850-1936), se rostea în aceeași direcție a unor afirmații în cunoștință de cauză: „Am petrecut cu Eminescu ore minunate în discuții filologice și filozofice și a fost o mare pierdere pentru mine când el a părăsit Iașul, pentru a intra în redacția unui jurnal din București. **El m-a inițiat în literatura română, de la începuturile ei, și prin el am cunoscut limba poporului, a cărei importanță încă nu era apreciată pe atunci decât de puțini.**

Lecturile făcute împreună cu Eminescu și explicațiile pe care mi le-a dat acest excelent cunosător al limbii materne mi-au prilejuit o mulțime de constatări lexicografice, gramaticale, literare și istorice, pe care le-am înregistrat pe fișe, la care s-au adăugat apoi extrase din gazete, astfel că am realizat o bogată colecție de fișe. În modul acesta, am ajuns la convingerea că limba și literatura română reprezintă un câmp pentru a cărui deștelenire se făcuseră primele încercări modeste, așa că aveam în fața mea un teren vast pe care puteam desfășura o activitate rodnică...” (apud. Tudor Nedelcea, p. 228, *Confluente spirituale*).

Cu aceeași acribie filologică din spațiul manuscriselor eminesciene, Tudor Nedelcea a tratat și creațiile de vârf ale altor scriitori români: Nicolae Iorga, N. Batzaria, Nestor Vornicescu (învățatul prelat care a poposit cu mare cinste și osârdie pe meleagurile oltene ca să împlinească nu numai chemarea de arhieru bisericesc, ci și să continue înmulțirea argumentelor de confirmare a străromânilor noștri daci), Gh. Calciu Dumitreasa, P.F. Patriarh Teoctist, Eugen Ionescu, Constantin Virgil Gheorghiu, Marin Sorescu ș.a.

Nu puține sunt revenirile, nu numai în aceste două cărți, la oamenii de cultură din Basarabia.

Tudor Nedelcea s-a arătat fără limite în stabilirea relațiilor colegiale cu Mihai Cimpoi, Grigore Vieru, Nicolae Dabija, cu Vasile Tărășeanu de la Cernăuți, oraș astăzi

aflat în Ucraina.

Trebuie precizat **pentru totdeauna** că lui Tudor Nedelcea, în exclusivitate, i se datorează apropierea de valorile literare afirmate în spațiul Basarabiei, pentru reîntregirea limbii române vorbite, cu același temei în comunicarea fraților noștri de peste Prut.

Lui Tudor Nedelcea i-au fost lângă propria-i tâmplă ardentă Victor Crăciun, ca președinte al Ligii Culturale pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni, neuitatul poet Adrian Păunescu prin cele peste zece ediții ale *Congreselor Spiritualității de la Alba Iulia*. Lângă ei, girul prestigiului Academiei Române, reprezentată permanent de academicianul Eugen Simion, ca și forurile de stat din România ce s-au aliniat trebuitor de fiecare dată când s-a adus vorba de frații noștri de peste Prut.

Și la Craiova, unde au poposit în nenumărate rânduri fie cei de la Chișinău, fie cei de la Cernăuți, personalitatea și prestigiul lui Tudor Nedelcea s-au arătat ca factori decizionali în asemenea împrejurări, iar prin imensul prestigiu internațional al actorilor de la Teatrul Național „Marin Sorescu”, s-a obținut o cotă de piață a audienței de mult așteptată.

Ce se înțelege din aceste semnalări (și ele selectate!)? Că **prof. dr. Tudor Nedelcea nu este captivul clipei, ci al faptei pe deplin realizate**. Că dinamismul personalității sale este de neostoit, impunându-se vizibil și prin cărți de referință. Omul care s-a născut la 23 martie 1945 în comuna Tâmbna Mehedinți își onorează corect, loial, cu devoțiune matricea care l-a format. Iar cultura care și-a adăugat-o ca un studios, la chemările timpului înconjurător, i-au polizat ființa până la a-i fi recunoscută și așezată în spațiul determinant al specificului național.

Iată, așadar, cum peste timp scrisul lui Mihai Eminescu încă mai remodelează spiritualitatea cuiva, atunci când punctul de întâlnire al lor devine consonant.

O biruință editorială eminesciană, inițiată și promovată consecvent de către Tudor Nedelcea.

12-16 ianuarie 2014

Teodora DUMITRU*

Poezia lui Mircea Dinescu, de la invocație la contestație

Résumé

Studiul de față își propune să urmărească evoluția lirică a poetului Mircea Dinescu, de la debutul său prin Invocație nimănui (1971), situat în descendență modernistă, spre o poezie de tip contestatar, interesată de contextul sociopolitic imediat, vizat prin expresia directă sau prin aluzia transparentă la realități familiare trăitorilor în comunismul și apoi în postcomunismul românesc, așa cum se poate remarca începând cu volumul La dispoziția dumneavoastră (1979) și până la O beție cu Marx (1996).

Cuvinte-cheie: Mircea Dinescu, poezia modernă, poezia politică, lirism comunism subversiv, post-comunism.

L'étude ci-dessous suit l'évolution lyrique du poète roumain Mircea Dinescu, dès son début avec Invocație nimănui [Invocation à personne] (1971), descendant de la poésie moderne, jusqu'à une poésie de la contestation, ciblée vers le contexte sociopolitique immédiat. C'est une poésie marquée par l'expression directe ou par l'allusion à des réalités familières à ceux qui ont vécu dans l'époque du communisme et puis dans le post-communisme roumain, ainsi qu'on peut le remarquer dès La dispoziția dumneavoastră [À votre disposition] (1979) jusqu'à O beție cu Marx [Une soûlerie avec Marx] (1996).

Mots-clé: Mircea Dinescu, poésie moderne, poésie politique, lyrisme subversif, communisme, post-communisme

Debutul lui Mircea Dinescu cu *Invocație nimănui* (1971) se petrece în contextul recuperării modernismului inițiat, în anii '60 ai secolului trecut, de poezia lui Nichita Stănescu. Formula preponderent metaforică, din zona miturilor și a simbolurilor înalte, spiritul liber, din spița dionisiacului vitalist, marcat de o febră a autoafirmării universal ofensive, aduc, în acest prim volum și în următorul, *Elegii de când eram mai tânăr* (1973), un tribut liricii românești din prima jumătate a secolului trecut, dar și tradiției rebele a Franței – de la François Villon la Arthur Rimbaud. Paradigma acestei poezii cuprinde un set restrâns de locuri comune curente în imaginarul liricii moderne, oscilând între asumarea lor modernistă, cinic-

desacralizată, și o instrumentare de tip neoromantic, încrezătoare încă în capacitatea de a semnifica legătura cu un transcendent neieșit din uz. Apar metaforele-simbol ale unui biologic juvenil și fertil, euforic și exploziv pentru că se știe perisabil (sângele consubstanțial vinului, aripa, ochiul, trupul, carnea) sau ale unui continuum mineral-organic-cosmic (soarele, stelele, zăpada, cometa, „bulgări de lumină” etc.), precum și o serie de identități și acțiuni simbolice, cu valoare rituală, marcând primordialul relației dintre om și divinitate sau natură (vânătoarea, biciul, hățul, păcatul, șarpele, viermele, nașterea, sacrificiul, edenul, infernul etc.). Alături de câteva mituri fundamentale, creștine sau păgâne (de la Sisif la Christ),

* Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”; instcalinescu@yahoo.com.

tot acest arsenal simbolistic, recurent în imaginarul romantic clișeizat până la kitsch, situează poezia lui Mircea Dinescu în sfera ofensivei spiritualiste prin care primii moderniști europeni semnalau alienarea tehnopozitivistă a lumii. Metafora centrală a tinereții fără alt obiect în afară de sine, crescută în linia angelic-satanicului arghezian și villonesc („Sunt tânăr, Doamnă, vinul mă știe pe de rost/ și ochiul sclav îmi cară fecioarele prin sânge”), dar și *eul* extrem de prezent, care afirmă, invocă, aruncă imprecății sau își declară neliniștea în tonul psalmistului ori al zicerii folclorice, scot însă această poezie din sfera modernismului înalt, impersonal. Emfaza juvenilă autentică e, de altfel, greu de disociat de ireverența arătată tradiției (romantice) printr-o formulă lirică (modernismul) devenită ea însăși tradiție, respectiv de scrisul sub influența unei poezii anterioare celui de-al Doilea Război Mondial. „Vulgarizarea” argheziană a clișeului înalt („Intră-n mine steaua până-n subțiori/ și-mi împinge parcă sufletul cu botul”, *Șah*; „un Dumnezeu eretic se oglindește-n smoală/ iar Christ pe cruce are și pernă și cearșaf”, *Hidalgo*) stă lângă poza și cantabilitatea convențională, ironică sau decorativ-parnasiană a unor Ion Minulescu, Adrian Maniu sau Ion Barbu („Provincie prin care-mi fluier pașii/ din blăni de vulpi s-aprind un foc bengal,/ când trec spre lucruri răătăciți hăitașii/ privirii mele (toți greșim egal)”, *Vânătoare inversă*) și lângă tonul grav, autentic angoasat, al unor Lucian Blaga sau, din nou, Arghezi („această putrezire mă-mbată ca un vin/ căci simt curgând printr-înșa bunicile și unchii”, *Sunt tânăr, Doamnă...*; „Cum mi se face înăuntru frică/ îmi izbucnește iarna dintr-o mână,/ trupul coboară, ochiul se ridică/ și fructul verii încă se amână”, *Înserare*). Formele retro ale sintaxei și prozodiei, precum și metafora pe structură genitivală, de tip antropomorfizant, preferată și în volumele ulterioare („dantura toamnei”; „genunchii iernii”; „dinții” istoriei, „fructul verii”, „trompetele nimicului”), par prelucrări, la limita dintre jocul conștient și kitsch, din lirica unor minori (post)simboliști. Contragerea lumii în „lucruri” insurgent minimalizatoare sau,

dimpotrivă, purificatoare („bate vânt din lucruri...”) ori în geometrii fundamentale („Eden cu pârgii și cu sfere”) amintește de poetica epurată a lui Nichita Stănescu. Însă evazionismul fără obiect („sufletu-i o luntre”, „carnea dulce vâslă”), rebeliunea iarăși fără obiect („ghimpiei de îndrăzneală”, „sămânța rea în oase”) își vor abandona aura ambiguu metafizică în volumele următoare, convertindu-se într-o revoltă antisistem tot mai pronunțată spre finele regimului comunist. Din haiduc al neantului, temător sau nu de „gheara timpului” în accepție etern umană („Tânjesec departe și nu am casă/ piatra-nfloreste dinspre genunchi/ și n-am iubită și n-am mireasă,/ numai cuțitunfipt în rărunchi”, *Baladă de pierdere*), *eul* liric din poezia lui Mircea Dinescu va deveni denunțătorul cu adresă precisă al unui timp și al unui loc anume din *La dispoziția dumneavoastră* (1979) sau din *Democrația naturii* (1981). Germenii angoasei și ai revol-

tei – chiar la nivel stilistic elementar, al tiparului generativ al metaforei – există încă din volumul de debut. O imagine ca „subțire-n sânge o să-mi desenez/ un animal cu nările frumoase” (*Teamă cu ospăț*) va face, de pildă, pandant cu blănille fictive, „desenate” pe trupurile săracilor lăsați pradă iernii, în *Rimbaud negustorul*, 1985 (v. *Peron*); scându-ra-„luntre” sau „vâslă” a trupului („ci mai atârni pe mărire rebele/ de scândura acestui trup ce-l port”, *Mai mult pământ*) va ținti posibilitatea unei treceri-evadări cu o geografie mult mai exactă. Pe măsură ce-și pierde generalitatea și devine mai corpor(e)ală, mai limitată referențial și mai explicit socio-politică, poezia lui Mircea Dinescu câștigă în identitate, originalitate, forță. Dacă în *Elegii de când eram mai tânăr* (1973) sensul revoltei apostrofante se distribuie egal către instanța feminină etern-destabilizatoare („Sub pașii tăi cad viermii în extaz/ se bălbăie salcâmii și fac spume”, *Când treci*) sau spre condiția universal precară a umanității („Noi atârnam de sfârscul unei sfori/ mișcându-ne în teatrul sfintei glume”, *Spectacol*), în *Proprietarul de poduri* (1976) angoasa se cristalizează etic, mesianic sau oracular, cerând îndreptarea societății sau profetind pieirea ei. Sunt semnalate alienarea industrial-tehnologică, în tonul unui Marin Sorescu, dar și al tradiționaliștilor interbelici („Doamne-al mașinilor mai ai răbdare,/ lasă bătrânilor noștri să are/ măcar prin moarte c-un plug de brad”, *Plug de lemn*), (de)căderea miturilor („Maria își va vinde copilul în biserici/ mințindu-se de-a pururi c-un Dumnezeu bărbat”) și chiar alienarea divinului („o mână scoate-n ceruri un înger de reclamă/ o alta zvârle molimi pe turmele de miei”, *Actorul*). Extazul și eroarea, măru și viermele se nasc și se confundă, cerul e „îmbăcșit de vină”, „gloria-i vândută și stârvul poartă bici”. Elegiacul blagian al unui paradis în destrămare e străbătut la Mircea Dinescu de gestul saltimbanc, care pare încă dezmăț juvenil față de un dumnezeu oțios („Dumnezeu își trăsese pălăria peste urechi/ în locul aureolei avea un ceainic sub presiune”, *Bună seara*) și o moștenire culturală de prisos și derizorie, în care mai persistă, inerțial, iluzia salvării: „Chipul zeilor demult s-

a retras/ pe eticheta cutiilor de conserve [...] Noi stăm înghesuți ca vitele pe câmp/ și parcă pacheturi elegante/ pe care nervii mărilor nu le mai suportă/ plutesc prin lanurile verzi lăsând/ doar urme de petrol și de petreceri.// Astfel ca niște pești fricoși pândim/ sub paradisul curgător frânghia/ ce-o să ne salte și pe noi pe punte.// Dar nu-i nimic:/ o altă lume trece/ prin dreptul altei lumi și nu se-ating” (*Pești*). Vinul și zarul semnalează irosirea villonescă (justițiară) sau plictisul baudelairian (fără obiect), dar și orașul tentacular al simboiștilor, abjurat de sămănătoriști. Obsesia etic-radicală a bicicului sau a nuielei, dublată de sentimentul bălțirii în „oul impur și fără foc” al lumii, nu e incompatibilă cu obsesia beției, cu alienarea euforică sau cu euforia alienantă căutate de adolescentul strivit de perspectiva scadenței („Stau anii tunși în mine precum recruții-n tren”). Trecerea de la un poem la următorul se face, de altfel, prin rotirea imaginilor cu potențial naiv-subversiv, cum se întâmplă cu figura tunsului, de pildă („anii tunși” dintr-un poem devin în următorul „lămpi tunse” mânate de nebunul satului „cu-o nuia”). Sentimentul trecerii se prefăce într-un sentiment al degradării nu lipsit de fibră etică, deși exprimat în metafore clișeizate, de folclor semiurban (metafora trenului sau a tramvaiului, a navigatorului minulescian), cu recuzita standard a simulacrului: actorul, cercul, iluzia, spectacolul, paiața, claunul, nebunul sau recrutul – înstrăinatul prin excelență, în folclor. Teatrul se radicalizează: apar abatorul, măcelăria, ghilotina și o natură ambiguă, corcită cu tehnologia, ca un „fierăstrău de maci”. Instanța lirică se pronunță agresiv, în fața unui public de „mamifere surde”. Amestecul de melancolie, de nesațiu fără nume și de revoltă tot mai precis direcționată trimite la un personaj neoromantic cu tușe de Villon, Eminescu și Esenin. Eul liric își împrumută vocea unui Christ confruntat cu derizoriul, cu inutilitatea sacrificiului pe „crucea socială”: „Voi confundați norocul meu olog/ cu mânzul beat în ieslele divine/ dar undeva se moare de rușine/ și se consumă pâinea ca un drog.// [...] E timpul să cobori bunule tată/ nu lebdă ci călărind un

tun" (*În piața unde plâng mașinării*). Când nu adună țândările mitului întoarse împotriva lui, eul liric rămâne insurgentul pur vocal („când eu nu tac tu mâine n-ai niciun drept să taci", *Grâu păzit de maci*) și inamicul filistinilor („Eu sunt o pată de ulei pe geamurile înalte/ pe viața voastră scrobită zilnic", *Soare închiriat*).

La dispoziția dumneavoastră (1979) atestă coborârea poeziei în stradă și în politicul concret. Miza recuperării modernismului antebelic elitar și ermetic ajunge aici la inversiune completă: a spune „cu cuvintele tribului" ceea ce tribul nu poate să comunice a devenit principalul interes al discursului liric. Incriminarea unui Occident esențialmente mercantil („Sinuciderea nu mai rentează./ Ca să ajungi scriitor celebru în Europa/ trebuie să fii cel puțin canibal [...] țelul suprem e să te-nrudești cu petele de grăsime/ din supă,/ adică să stai totdeauna deasupra", *Călătoria*) face loc și altor aluzii politice, ancorate în prezentul local, est-european: „amintește-ți de șahul absurd/ în care nebunul muta satele/ sacrificând mai întâi caii/ și-o mie de inși s-au grăbit să-l laude jocul" (*Șah absurd*); „presimt că zăpada ni se va distribui pe cartelă" (*Evoluția visului*). *Ora funcționarilor* și *Șansa melcilor* arată un poet care nu dorește să livreze „artă pentru ceai", adică pentru îndulcirea realității, angajat aparent în lupta realist-socialistă contra imperialismului, denotativ și fără jocuri de metafore: „marinarii nu mai aruncă mesaje peste bord/ ci prezervative/ iar cei cu iahturi/ cei cu stridii în burtă [...] apoi cei lipiți ca niște gume de mestecat/ pe banchetele din clasa a treia [...] cu toții etajați în spuma cocktailului/ după binecunoscuta rețetă a lui Marx/ cer câte-o fărâmbă din Statuia Libertății drept suvenir" (*Șansa melcilor*). Însă *Inventar pentru lumea a patra* revelează gunoiul, impostura și barbaria fără granițe: „Cei ce-n fața războaielor fac gargară cu mușețel [...] nu văd cum orașul senalță-n văzduh/ și urinează în mare [...] cum trec păduri nevrotice spre sanatorii/ la ora micului comerț cu fericirea popoarelor/ când acțiunea papă cântecul/ când noi murim aplaudând". Astfel de diatribe cu forța incriminatorie a profetului biblic sau a

biciului christic din Templu funcționează însă și în decodaj eminamente politic și eminemamente local, într-un context în care poezia renunță să mai fie în primul rând artă, devenind discurs civic. Angoasa difuză a eului juvenil din primele volume se convertește aici în presiunea relației cu materialul despiritualizant, dar și a lipsei de relație cu un anume material, necesar subzistenței: „Când catedrale vechi produc șuruburi/ când bunătatea e un fel de câine/ de coama leului atârână struguri/ Venus din Millo ne împarte pâine" (*Dresa*); „Niciun vis!... Vis-à-vis mai degrabă/ unii schimbă viori pe cartofi/ alții fluturi din cap la tarabă/ nebuni gri nebuni verzi nebuni movi./ Ce extaz? Ce lichele mioape/ îmi citesc de pe limbă scrisori? Mâna-ți cade ca paiul pe ape/ crezi că mori și deodată chiar mori" (*Interogatoriu*).

Democrația naturii (1981) accentuează mesajul mobilizator, în aceeași formulă stilistică servită de metafora larg accesibilă și exponențială („găinile n-aveau simțul politic prea dezvoltat/ cârâiau în surdină și-nchideau ochii la ce se-ntâmpla [...] revoluția mirosea a cartof copt/ megafoanele înlocuiseră arta") și scandarea cu impact în mentalul colectiv, sintetizabilă într-o critică a cartofului „moale și civil". *Indulgență de iarnă* numește direct sursele angoasei, care nu mai e angoasa omului în raport cu moartea sau cu *hybris*-ul condiției moderne, ci una a cetățeanului strict conținut de sistem: „Ferește-mă Doamne de cei ce-mi vor binele/ de băieții simpatici/ dispuși oricând la o turnătorie voioasă/ de preotul cu magnetofonul sub sutană/ de plapuma sub care nu poți intra fără să dai bună-seara/ de dictatorii încurcați în strunele harfei/ de cei supărați pe propriile lor popoare/ acum când se apropie iarna/ și n-avem găște pe Capitoliu/ doar mari provizii de îngăduință și spaimă". Răul cu aparențe metafizice („Dar din senin mă dușmănește sarea", *Revelația scribului bolnav*) sau inapetența organică, o *accedia* urbană, ca la Bacovia („Afișe cad. Economii de clei. [...] Mă sprijin de-un perete – plouă var", *Psalmul bețivului*), sunt permanent deconstruite prin vocea unei instanțe civice ultragiate de pasivitatea semenilor.

„Vinul” devine tot mai mult „spirt” – formol, conservant al unor entități inerte. Vag metafizică în primele volume, se acutizează aici obsesia rotirii anotimpurilor, a sorocului care se-amână, a langorii, a *spleen*-ului fără acțiune și profit: „Mai jos de viermi unde se-mbracă/ focul în stamba din vulcani/ curge o țară mai săracă/ și-o briză fără damf de bani” (*Joaca zugravului*); „Se-amână revolta din cauza ploii/ se-amână copilul din pricina pâinii/ deși pe Maria n-o latră doar câinii/ deși coaptă-i steaua deși calzi-s boii” (*Se-amână*). Neconsolat-tenebrosul nou Nerval al noii epoci („fii cioara cu scripca nebunul hamalul/ ce cară-n decembrie spre mugure clei”, *Exil pe-o boabă de piper*), mizează pe combinația simbolicului arhaic (prisma, streășina) cu „tehnologiile” asociabile regimului politic (conserva, stamba, conducta, betonul, metalul, biserica „ambulantă” etc.). Albatros rizibil („și mă arată lumea cu degetul: «săracul/ el crede c-are aripi da/ bate parpalacul»”, *Nedumiritul*), poetul constată că pricina tenebrelor nu stă – ca la Arghezi sau Blaga – în dilatarea nopții cosmice asupra individului rupt din „zăriștea cosmică”, ci în criza petrolului, care afectează lumina lămpii. Trag la jugul tendinței civice toate clișeele și simbolurile gândirii mitice și ale transcendenței goale moderniste, „biciuite” să semnifice *azi* și *acum*, ca în acest pitoresc și sarcastic pasaj bacovian: „Dosarul meu crește ca pâinea bună/ se umflă, pâraie, dospește lin,/ iubito vom petrece împreună/ sub streșinile lui de vinilin” (*Vila artistului*). Bacovian e și „abatorul”, care-și păstrează potențialul macabru postromantic („Seara se-ncheagă-n arbori ca sângele în vită ...”), dând imagini de forță independente de context, dar priza adâncă la coordonatele *hic et nunc* nu dăunează câtuși de puțin acestei poezii eminemente concepute pentru impact asupra prezentului său. O notă în plus este adusă de exploatarea balcanicului, care, prin deschiderea către mai multe zări, alimentează obsesia evadării. Dar e o exploatare în același regim al derizoriului sau al fantomaticului („turcul mucezit sub fes”), căci jovialitatea balcanică stă lângă delăsare și proasta modernizare (*Martor la porțile orientului* este,

în acest sens, o deconstruire transparentă a *Isarlik*-ului lui Ion Barbu). Imaginea fluidului acvatic, curgător, poartă a evadării, dar și smârc al inacțiunii, domină acest volum: „Pe dealuri ară proștii. Bolnavii mai la vale/ cotrobăie-n femei și-n portocale./ Verzi de venin pe șanțuri stăm priponiți. La anu/ stârvu pisicii va-ntâlni oceanu/ sau va rămâne-n port să-l lingă peștii/ în timp ce ne-ngrășăm la țâța veștii” (*Panta rhei*). Departate de langoarea decorativă a exoticului simboli(sti)c, ca la Minulescu sau ca la Baudelaire, obsesia „portuară” a lui Mircea Dinescu are deci o bătaie imediată: „Dați-mi mie pe mână un ziar de provincie/ și-o baracă de scânduri cu o firmă soioasă/ și-n trei zile orașele vor duhni a vanilie/ și a porturi deschise” (*Ei?!).* Spiritul întreprinzător cade uneori în păcatul deznădejdiei, semnând versuri care amintesc de Goga („Țară cu mierea migrând pe nouri/ lemn de corabie bun pentru jug/ iată țărani iese din tablouri/ cu patefoane din os de cuc”, *Țară*) sau de astenicul bacovian: „Focul astenic și ud/ intră-n chilia cenușii/ unde pun capul aud/ morții bârfind ca nedușii./ Toți îmi sunt rude și vor/ lemne făină și arme./ Taci fiindcă trece un nor./ Plângi că niciunul nu doarme” (*La vestitori*). Volumul *Rimbaud negustorul* continuă lupta cu moartea mitului. Transcendența e industrializată, meschină „sub apă-sarea materiei” („maistrul Ioan Botezătorul/ sparge norma la barajul lacului de-acumulare”, *Vârsta zeilor*); arta e trădată și trădătoare („doamnă cerneală du-te-n pâraie/ fă-te pădure, doamnă hârtie”; „Sub morminte Doamne iartă/ numai artă pentru artă”). Fluvialul, pluvialul, flegma se întâlnesc ca medii ale evadării („Mai scobiți un canal mai lărgiți câte-un șanț/ flegmei noastre nu-i sece izvorul”, *Rimbaud negustorul*). Retoric, se mizează pe locul comun, pe detonarea imediată a semnificației, pe consens, într-un stil de o oralitate ritmată, antrenantă („Păi doctorași la Academia Struțului/ n-avem noi nisip câte capete putem ascunde”, *Epistolă despre acceptarea realității cu post scriptum ușor metafizic*) sau – câtă vreme îngerul e schilav, iar Dumnezeu, „reumatic” –, pe soluția alogenului terestru: „un neamț de-ar fi să vină, un meșter chiar și-n bube”

(*Viziunea convalescentului privind în oglindă*). Moartea e „o patrie fără ziare”, iar exoticul e conotat politic: „țara cea vestită și rece de sub votcă/ cu turlele înfipite în nori până-n prăsea”; „copii din rasa galbenă călare [...] vestesc cam din senin un soi de toamnă” (*Ciornă*). Starea de „ambulanță” sau de neașezare (poetul e ambulant, dar și bisericile sunt ambulante) face o curioasă pereche cu starea de evadare, ca în *Peisaj cu actor ambulant hălăduind prin nesfârșitele mațe ale câmpiei*. Corabia salvatoare – vasul care te duce dincolo – intră și ea într-un ciudat izomorfism cu „vasul cu spirt” – vasul din care nu te mai duci nicăieri („Într-un vas cu spirt/ v-aș fi putut întoarce spatele pentru totdeauna”), cu „Chitul”, decodabil și ca monstru al urbanizării forțate („orașul duduia ca o batoză cu țărani în pântec”) sau cu „burta istoriei”. Revolta ancestralului sau a atavicului nu mai există („morții noștri mult prea plictisiți”), apare iar metafora cartofului, ezitând între inert și germinul lent, dar cert.

Schimbarea viziunii și a „metodei” lirice de la *Invocație nimănui* până la *Rimbaud negustorul* s-a reflectat și în discursul criticii, obligând-o la soluții de o subversivitate comparabilă, dar care să păstreze totuși această poezie în marja acceptabilă cenzurii. Remarcând singularitatea formulei lirice a lui Mircea Dinescu în contextul liric predominant intelectualist al anilor '70, Eugen Simion observă că aceasta „deschide imaginația lirică spre social și comentează, în stil când grav, când aluziv și sarcastic, istoria care îl asumă”, în poeme de un „imagism turbulent”¹, ilustrând „tipica stare a revoltatului existențialist exprimată printr-o paradoxală dialectică: a proteja realul

înseamnă a-l ține într-o continuă stare de provocare”², însă „fără multă filozofie, fără obișnuitul stil esopic”³ – interpretare ce-l îndreptățește pe Nicolae Manolescu să distingă în poezia lui Dinescu o precursoră a liricii optzeciste⁴, mai apropiate de real decât ermeticii descinși din poezia șaizecistă și, în același timp, mai puțin grave, o poezie care, de la un punct încolo, nu se mai „ia în serios”⁵. Într-un cadru argumentativ similar, Eugen Negrici susține că revolta lui Dinescu ar fi o chestiune de „image” sau de temperament: poetul „nu avea cum să nu fie contrariat”, „Mircea Dinescu are nevoie de inamici”⁶, *i.e.* nu realitatea hrănește revolta poetului, ci invers, hipersensibilitatea poetului este cea care găsește – în datele oricărei realități, de oriunde și de pretutindeni – pricini de revoltă. Ideea era să se distragă atenția de la previzibila relaționare a revoltei lui Dinescu cu o realitate de *aici* și de *acum*. În ordine psiho-morală, mentalitatea „aristocratică”, antifilistină, dar și anti-decadentă, mesianismul „neiertător și arab”, prototipul cavaleresc, aflat în căutarea Purității⁷, ori dublul parodic și alienat al acestuia, un Don Quijote⁸ sensibil „ca o mimoză” sau, în ordine estetică, „nonsensul” avangardei⁹, cunoscute pentru lipsa logicii ca principiu generativ – acestea au fost soluțiile interpretative ale unei critici pentru care editarea unei astfel de poezii radical contestatare, date fiind condițiile cenzurii, constituia o victorie în sine, ce nu trebuia „deranjată” prin interpretări prea directe, textuale. Ca atare, lecturile criticilor converg către devierea centrului de greutate al liricii lui Dinescu de la calitatea eminamente subversivă, sociopolitică, spre fronda gratuită, bufonescă și aproape narcisistă,

1 Eugen Simion, „Un nou pact cu realul: Mircea Dinescu”, *Scriitori români de azi*, vol. III, Editura Cartea Românească, București, 1984, p. 399.

2 *Ibidem*, p. 407.

3 *Ibidem*, p. 404.

4 Nicolae Manolescu, „Rimbaud negustorul”, *România literară*, nr. 49, 1985; reprodus în Nicolae Manolescu, *Literatura română postbelică*, vol. I, *Poezia*, Editura Aula, Brașov, 2001, p. 324.

5 *Ibidem*, p. 327.

6 Eugen Negrici, *Introducere în poezia contemporană*, Editura Cartea Românească, București, 1985, p. 80, 81.

7 *Ibidem*, p. 79, 80.

8 Nicolae Manolescu, *op. cit.*, p. 325.

9 *Ibidem*, p. 326.

exercitată pentru propria plăcere (v. revolta contra revoltei), din teribilism juvenil, sau ca revizitare a unor formule lirice extremiste, asumat negativiste, precum poezia avangardei – formule ce nu trebuie „crezute pe cuvânt” sau „luate în serios”, căci distorsionează puternic relația cu realitatea. Paradoxal, validarea poetului pare să depindă, în exegeza anilor 1980, tocmai de clauza „nebuniei” sale.

Moartea citește ziarul (apărut într-o primă ediție în 1989, la Amsterdam) continuă cu mai multă vehemență, dar și cu sentimentul uzurii avansate, balansul între înfierarea blazării („Experiența nu a reușit./ Omul e-un câine. Chiar dacă nu latră”, *Scrisoare către domnul Mihail Bulgakov*; „71 de picioare numărai în vâltoarea metroului [...] 71 de picioare sincere, Dumnezeule,/ și-un obraz general/ în care n-am putea desluși mai nimic”, *Obrazul general*) și constatarea nemișcării, ca decrepitudine iremediabilă. Decrepitudine a omului („între Dumnezeu și Genetică/ oasele,/ mă dor oasele”, *Ușă cu mort*) și a istoriei, „unde Nebunul își cloceș-

te crima/ și ne omoară fiindcă ne iubește,/ când ne e foame desenează pește,/ când vine frigul arestează clima” (*Doamne-fereste*). După 1989, *O beție cu Marx* (1996) conservă retorica și recuzita revoltei, întrebuintată acum într-un alt tip de dezvrăjire: „Bine-ai venit Societate de consum/ fă-ne și tu felul,/ ia-ne de proaspeți” (*Discurs la intrarea unei țări estice în Europa*). Se reține din acest volum *Scrisoare către Václav Havel, aruncată la coș* („Revoluțiile și-au mâncat copiii,/ disidenții șomează,/ protestatarii stau spășiți/ la coada chitului MacDonalds”), care arată că forța contestatară a poetului rămâne la post, chiar dacă referentul a suferit, cel puțin în aparență, prefaceri importante. Antologiile de publicistică (*Pamflete vesele și triste*, 1996; *Nelu Santinelu, câprar la Cotroceni*, 1998; *Corigent la cele sfinte*, 2003) și volumul de versuri *Femeile din secolul trecut* (2011) atestă o disociere a instanțelor până atunci solidare: poetul nu mai scrie despre prezent, lăsând gazetarului și omului de televiziune dreptul de a-și exercita libertatea de exprimare.

Napoleon POP*
Valeriu IOAN-FRANC**

Globalizarea – o realitate a timpului nostru

Abstract

În al treilea volum dedicat monedei globale – concept filosofic, și nu în mod necesar unul monetar – autorii încearcă să prezinte tema realității actuale, considerată o condiție pentru abordarea viitorului în sensul realizării unui asemenea obiectiv. Întrebarea este dacă realitatea, dominată de constrângeri temporale, poate fi un sprijin, în speranța că omenirea va putea înțelege mai bine sensul conceptului de cooperare generală în fața provocărilor determinate de pierderea încrederii din cauza lipsei moralității și eticii în economia reală.

Confruntându-ne cu creșterea sărăciei și tot felul de violențe, toate considerate ca efect al proastei guvernări, cooperarea trebuie să răspundă tot mai mult nevoilor oamenilor, ca indivizi, adică prin politici publice în care grija și iubirea față de vecin să primeze în raport cu o colectivitate nedefinită care votează. Pentru aceasta, trebuie să ținem seama de dualitatea omului ca spirit și corp material, care va fi principiul de conduită atât al politicienilor acestei abordări evocă câteva dintre ideile principale ale primelor două volume, judecățile continuând să se bazeze pe noua paradigmă care leagă spiritul omului de corpul material, iar ambele de Natură..

Cuvinte-cheie: globalizare, cooperare generală, politici publice, morală, etică, realitate, responsabilitate

In preparing the third volume dedicated to Global Currency – as philosophical concept and not necessarily as a monetary one – the authors are trying to submit the subject of the do-day reality, as a prerequisite in arguing the future in the achieving such a goal. The question is if the reality, full of temporarily constraints, can provide a support for the hope that the mankind can understand better the meaning of the general cooperation concept in face of the tough challenges of a lost trust produced by the lack of morality and ethics in real economy.

In front of increasing poverty and all kind of violence, all of them seen as an effect of bad governance, the cooperation has to respond more and more to the people's needs, individuals, in terms that public policies to be seen more as taking care and loving rather of your neighbor than an undefined collectivity casting a vote. For that, someone has to observe the duality of the man in spirit and material body which should be the principle of the conduct either of policy makers, or of the mere citizen obeying to. The construct of the approach is evoking some of the main ideas of the previous two volumes, the judgments continuing to be based on the new paradigm putting together the human spirit with material body and both with the Nature.

Keywords: Globalisation general cooperation, public policy, morals, ethics, reality, responsibility

* * Institutul Național de Cercetări Economice "Costin C. Kirițescu", Academia Română.

** Institutul Național de Cercetări Economice "Costin C. Kirițescu", Academia Română, e-mail: franc@ince.ro.

*"Reality is the leading cause of stress
amongst those in touch with it".*

Jane Wagner, Lily Tomlin

Între tratarea ideatică a unui posibil drum spre moneda globală și realitatea respectivului parcurs posibil este o provocare în care ne-am angajat nu fără a fi conștienți de contrapunerea zilelor de azi cu restricțiile care nu ne îngăduie decât să voim a le face aliate lucrării noastre. Încercăm, atunci, adică acum, o abordare sugerată de Garrison Keillor (romancier și dramaturg american), respectiv de a privi realitatea cât mai obiectiv pentru a avea curajul de a o demonta: *"I believe in looking reality straight in the eye and denying it"*.

Pentru a evita din capul locului întrebarea cum poți privi realitatea cu obiectivitate, răspundem imediat că obiectivitatea nu ne aparține, nu o inventăm noi, autorii, ci este continua noastră pledoarie pentru a privi la tot ce ne înconjoară prin prisma valorilor și principiilor care definesc moralitatea ca un dat al lumii în care trăim. Nimic nu s-a schimbat în moralitatea tratată de filosofii antici (Platon, Aristotel,...) și nici în modul în care a fost descrisă în Cartea Cărților. Ceea ce s-a schimbat, de regulă, în ciclurile istorice care au definit suita ordinelor planetare a fost mereu comportamentul uman, expus celor mai variate capcane, începând cu fructul oprit al raiului.

Evoluția comportamentului uman poate fi interpretată tot ciclic, în funcție de contopirea sau laxitatea fibrelor înfășurătorului care dau Omului definiția supremă a creației, reprezentată de dualitatea spirit uman și trup fizic în care sălășluiește primul. Această variabilitate ciclică, demonstrând modificarea dominației unei laturi asupra alteia în comportament – fie spiritul asupra trupului, fie trupul asupra spiritului –, a relevat evoluția calității caracterului uman între extreme, cu afectarea mediului, a Naturii în care a fost plasat Omul și pentru care omenirea a plătit mereu cu prețul vieții.

Pulsația dominației între cele două laturi ale speciei umane, inițial așezate în echilibru, suport continuu al uneia pentru

cealaltă, relevă tentația individului de a depăși perfecțiunea divină, așezată în spirit, prin aducerea mereu în față a necesităților corpului fizic, urmată de trezirea brutală în față adevărului, a prea intensei căutări a perfecțiunii materiale și, din această pricină, greu, dacă nu imposibil de atins.

A privi cu obiectivitate realitatea pentru a o putea confrunta înseamnă a o judeca prin valorile și principiile fundamentale, perene, și nu interpretarea lor după interese mult prea individuale (am spune chiar după ureche), uitând de semeni. Pulsația dominației – ziceam – între cele două laturi omeneste produce o realitate în care ne putem complăcea, ne putem simți confortabil (din păcate, după criterii foarte subiective, de pură percepție și/sau trăire), dar poate să ne și supere major, să ne sperie până la panică, să ne dea imens de lucru (vezi criza financiară), să ne oblige la un consum imens de resurse tocmai pentru a redescoperi – pentru a câta oară în mersul vieții – ceea ce este, de fapt, un dat.

Mai există o problemă legată de realitate, cea a modului cum o privim ca produs al unui proces de acțiune umană, ceea ce o particularizează față de realitatea așa cum este văzută de alte specii vii sau față de realitatea Naturii în care suntem plasați. Acest mod ni se pare că este cel mai bine explicat, iertată fie-ne mereu întoarcerea la spusele altora mai înțelepți ca noi, de o zicere a lui Henry Kissinger: *"The real distinction is between those who adapt their purposes to reality and those who seek to mold reality in the light of their purposes"*.

Necesitatea distincției în modul în care vedem obiectivitatea realității creează o altă realitate, un alt argument al existenței pulsației dominației între cele două laturi aflate într-unul și același om.

Acceptând ceea ce este *un dat*, realitatea produsă de noi poate fi confruntată cu obiectivitatea, odată ce avem – spre a o judeca – reperul din afara intervenției noastre, chiar dacă paradigma moral-filosofică în care trăim are ca autori semeni ai noștri, cunoscuți sau anonimi. Noi tratăm problematica temei noastre de cercetare financiar-monetară prin prisma tezei că umanitatea

nu este rodul hazardului universal, ci este voit creată, are un scop, iar aflarea acestuia a fost pusă în zicerea sau în scriitura unor semeni ai noștri, la începutul timpurilor lumii.

Configurând din nou fundamentul cadrului în care abordăm tema monedei globale, mai ales ca un concept filosofic, și nu neapărat unul monetar (deși ne sprijinim mult și pe el tocmai pentru a-l evidenția pe primul), să reamintim de unde plecăm în noul demers. **În primul rând**, necesitatea repunerii accentului pe subiectul științelor socioumane, respectiv omul și relaționările sale, ca o interesantă omisiune – credem involuntară – în știința economică. Ultima criză financiară a fost o bruscă trezire la recunoașterea că principala ei cauză a fost comportamentul uman (prime rate-ul american fiind doar o amorsare), o erodare extremă a capitalului spiritului uman în avantajul trecător al necesităților corpului fizic.

În al doilea rând, subliniem necesitatea de a reveni la ideea manifestării autentice a grijii față de semenii noștri, idee în care regăsim conceptul biblic al iubirii și esența comandamentelor tăblițelor făcute cunoscute omenirii de către Moise. Am spus *grija autentică* față de semenii, pentru că ne confruntăm tot mai puternic cu falsificarea ei în mesajul politic, în accepțiunea recunoașterii legitimității semenului care vrea să-și asume responsabilitatea pentru ceilalți semeni ai săi.

Oare care este mesajul de fond al politicii în fața electoratului (oameni asemenea și ei, de altfel)? Evident, de a avea grijă de el *sui generis*, făcând promisiuni prea puțin onorate. Ca urmare, insatisfacția în creștere față de onorarea din ce în ce mai puțină a promisiunilor face ca recunoașterea legitimității menționate să devină tot mai grea emoțional, dar și tot mai costisitoare ca investiție în bani pentru fi convingătoare. În consecință, asistăm la *decăderea democrației* în ochii electoratului.

Conceptul biblic de iubire aflat în credință în limbajul comun al umanității este privit în diversitatea sa culturală generică (religii), diversitate care nu-i alterează

însă unicitatea ca manifestare a spiritului și corpului fizic uman. Aici și acum intervine cooperarea, un termen care subsumează discret – pentru a nu aduce prejudicii –, cu completitudine și subtilitate grija față de semenii și îi dă o dimensiune variabilă între comunitățile-entități stabilite după diferite criterii, tocmai pentru a le da șansele de apropiere, de a-și vorbi, de a se adresa, înțelege, conlucra pentru țeluri comune.

Poate cel mai pregnant, recent și repetat mesaj al necesității revenirii la cooperarea autentică pornită din iubirea aproapelui este cel dat de Etienne Davignon, un contemporan și făuritor al unei Europe Unite. Domnia sa evidenția, nu demult, cum doar cooperarea dintre două țări – Franța și Germania – a putut pune capăt unei aversiuni istorice ireconciliabile dintre semenii celor două țări, devenite și recunoscute azi motoarele dezvoltării europene. Ca urmare, eficiența cooperării la nivel global înseamnă, în prezent, un numitor comun cât mai mare și cuprinzător de elemente recunoscute de unicitatea omenirii în ansamblul ei și a indivizilor între ei.

În funcțiile și demnitățile avute și exercitate încă, Etienne Davignon a aplicat principiul filosofic al unui stoic – Epictetus (secolul I d.Ch.) – *"nimeni nu este capabil de progres rătăcind între lucruri contrare"*, principiu care ne forțează, la rândul-ne, spre alegerea corectă, aceea de a elimina cât mai mult contrariile între semenii prin propovăduirea beneficiilor înțelegerii reciproce. Aceasta din urmă – înțelegerea reciprocă – are nevoie de cunoaștere, educație și instrucție spirituală – după capacitatea unică a minții umane – înainte de foloasele aduse de cooperare pentru existența lumească.

Recunoaștem, încă, forța educației în modelarea societății, avându-l pe Om în centrul ei, și sperăm ca această recunoaștere să nu devină o simplă lozincă. Peste secole, tot Epictetus ne spune *"să fim grijulii ca fiii noștri să fie bine educați înainte de a fi bogați, pentru că speranțele vor fi mai mari în cei educați decât în bogăția ignoranților"*.

Reiterăm, de asemenea, noua triadă a conexiunilor care ni se par mai cuprinzătoare

pentru soluția la tema abordată – o nouă monedă globală – și reflectând o sinergie adecvată în interiorul paradigmei spre care ar trebui să ne îndreptăm. Este vorba de a înlocui ecuația **norme – economie – resurse** (*rare*), care caracterizează paradigma actuală **dominată de economie** și devenită un paravan prin care am ajuns să ascundem limitele prin priorități amputate, cu ecuația **spirit uman – corp fizic – Natură**, care readuce în atenție dualitatea umană (spirit și corp), așa cum a dorit-o Creatorul, și manifestarea ei practic fără limite, dar în spațiul "Naturii" – presupus Eden – în care am fost așezați. Constrângerea temporală a Naturii (Planeta Pământ), tocmai datorită spiritului creator uman, s-a extins deja Universului, prin cunoașterea dată de curiozitatea aflării gustului *fructului oprit*.

Credem că trebuie stăvilită erodarea capitalului uman în latura sa depozitară a

valorilor și principiilor fundamentale. Capitalul uman este singurul care are avantajul unic al creativității, instrument al creșterii infinite a valorii adăugate la Natura dată nouă și prin care corpul fizic trăiește. Trăirea morală a corpului nu poate fi despărțită de spirit, decât cu consecințele pe care le vedem (ne tulbură!), de care ne plângem (cui?) și a căror gestionare (de cine?) ne consumă anapoda resursele (care?).

Tentația de a filosofa despre triada unei noi paradigme a vieții care include și economia, și nu a economiei în sine cu care am fost prea mult obișnuiți, pune în inferioritate modul în care se percepe economia și interpretăm dominația ei în viața noastră de zi cu zi. Suntem prea ocupați cu folosirea economiei pentru a ne satisface instinctele automate de conservare a speciei cu care am fost dotați, trăind mereu în confuzia dintre confortul vieții materiale și bogăția spiritua-

lă. Aici ar trebui poate căutată cauza crizei generalizate de azi a omenirii, accentuată de criza financiară. Ne surprind reacțiile la micimea satisfacerii instinctelor de conservare exclusiv prin acțiunea economică, evident umană, față de puterea spiritului uman care a ajuns (din ce cauze oare?) să servească economia care merge așa cum o vedem. Avem însă argumente pe această linie, expuse de personalități mult mai aplecate asupra subiectului uman și trăirea lui lumească, cum sunt René Guénon (metafizician, 1886-1951), Vladimir Soloviev (teolog, 1853-1900) sau Oswald Spengler (filosof, 1880-1936). O referire recentă la ei o face Gheorghe Buluță, bibliolog și istoric literar, în lucrarea **Criza lumii moderne**, apărută recent în volumul **Guénon, criza și domnia cantității**, coordonat de Ahile Z. Verescu (Editura Civitas, București, 2013).

Să-l citim și să-l descifrăm pe autor. Întrebându-se care sunt caracteristicile crizei Occidentului (interpretat ca leagănul valorilor umane care transcend prin globalizare), semnele și elementele ei, Gh. Buluță spune, citându-i pe Oswald Spengler și Petre Andrei (sociolog, 1891-1940): *"a) o inversare a raportului dintre mijloace și scopurile vieții («Bogăția materială nu mai are acum o valoare relativă și tranzitorie, ea nu mai este în serviciul unor scopuri superioare ale vieții, ci a devenit ea însăși un scop»); b) un conflict între cultura subiectivă și cea obiectivă (adică «între idealurile, aspirațiile, concepția filosofică a individului creator de valori și între produsele culturale create..., supuse acum unor aprecieri și norme inferioare»); c) procesul de perfecționare a omului a rămas în urma perfecționării lucrurilor («Cultura trebuie să dezvolte conștiința valorii personalității umane»).* Drept concluzie celor de mai sus, Petre Andrei crede că spiritul timpului nostru este practic-analitic, nu științific-sintetic".

Același autor ne oferă și o confirmare a crizei societale care se manifestă cu ciclicitate, descrisă de noi ca fiind acea pulsație a dualității spirit și corp uman: *"Conștiința unei stări de criză a societății, a gândirii și a culturii este comună în epocă și ea reapare cumva ciclic; în gândirea contemporană se manifestă aceeași tendință"*.

Demersul nostru asupra mersului spre o monedă globală este încurajat, așadar, de realitatea momentului, definită ca o criză societală în desfășurare, o criză a fundamentului ei moral, *criza fiind, poate, și începutul vindecării*. De data asta, așa cum se afirmă de către economiști că nimic nu va mai fi ca înainte, avem speranța ca vindecarea să nu se rezume a fi (tot sau mereu) noi, mai ales ca spirit, cei dinaintea crizei, întrucât noi am produs-o. Sau, referindu-ne la ciclicitate, întoarcerea ar trebui să se raporteze, să se așeze la un alt ciclu, poate cu mult anterior decât cel care a deschis actuala criză.

Mulți afirmă că acumulările despre care spunem că au dat profunzimea crizei financiare recente nu sunt de natură liniară, ci structurală, a mai multor cicluri anterioare scăpate de ordine, ultimele cicluri încheindu-se cu reparații sau vindecări parțiale care n-au făcut decât să le pregătească pe cele viitoare. Cu alte cuvinte, migrarea de la disciplina morală și/sau de manual prin inovație, ultima ca o scuză

pentru a evita disciplina, reflectă micimea actuală a spiritului uman. Astfel, simpla viață pământească plăcută a unora în detrimentul altora – interpretată fără greș ca o lipsă de respect față de semenii – nu mai servește niciunui scop superior al vieții, respectiv îmbogățirii spiritului.

Trăim ceea ce ne-a spus Albert Einstein – *"realitatea este o simplă iluzie, cu toate că este una foarte persistentă"* (reality is merely an illusion, albeit a very persistent one). Important, în prezent, este să nu fim sau să rămânem amăgiți de actuala realitate, care confirmă zi de zi *"tendința către o viață extensivă, către superficialitate și variație"* (Băluță, op. cit., p. 10), fără rădăcinile primare date nouă. Cercul iluziei realității ni-l închide peste timp tot Guénon: *"...dacă vrem să mergem până la realitatea cea mai profundă, putem spune cu toată rigoarea că «sfârșitul unei lumi» nu este și nici nu poate fi vreodată altceva decât sfârșitul unei iluzii."*

Derapajul de la valorile paradigmei filosofice în care trăim prezintă pericolul consolidării falselor valori în expansiune, care întrețin criza societală, chiar dacă vom reveni la o creștere economică sustenabilă. A asigura această revenire este cel mai mare chin al economiștilor timpurilor noastre, întreținut în mare parte de obsedante supermeme¹. Aflat la București (noiembrie, 2013), Michel Camdessus, fost director general al FMI, ne lăsa să înțelegem că nimic nu va mai fi cum a mai fost, atunci când afirma că pentru următorii 20 de ani să nu ne mai așteptăm la creșteri economice înalte ori la aceeași exuberanță a creditării, întrucât refacerea încrederii (la urma urmelor, între cine?) are nevoie de timp îndelungat.

Încrederea nu poate exista decât între oameni interacționând, să zicem, ca agenți economici pe o piață. Resortul intim al acesteia nu poate fi în afara ființei umane. Încrederea se alimentează din afara ființei umane și numai atunci când a produs deja rezultate în lumea pământească. Dar să nu uităm că, atunci când încrederea dispare, valoarea re-

zultatului ei scade brutal (spargerea bulei).

Florian Neagu, un alt contribuitor la volumul citat mai sus (*Guénon, criza și domnia cantității*), cu lucrarea *Criza lumii moderne dintr-o perspectivă pe termen lung*, reia din Guénon reflecția extrem de actuală, chiar dacă a spus-o cu o jumătate de secol înainte, că situarea lumii occidentale moderne în criză este *"consecința mentalității occidentale de a reduce totul la cantitate, de a construi o lume fără Dumnezeu prin negarea supraumanului. În esență, «domnia cantității», în detrimentul unui echilibru între cantitate și calitate, este elementul care a generat criza și care în prezent o accentuează. Are loc o îndepărtare tot mai accelerată de la «Principiu», spre punctul cel mai de jos, care reflectă noțiunea de cantitate pură"*.

Ne bucură că, prin acest citat, ne regăsim practic în esența ultimei fraze cu care am încheiat volumului 2 al lucrării noastre, *Spre o monedă globală – Calea posibilă*²: *"Ne este mai mult decât clar că prosperitatea pentru noi toți este mai mult decât statul de drept, mai ales când el este și excesiv ateu"*. O lume fără Divinitate și un stat ateu nu face decât ca *"epoca modernă... să coboare, etapă cu etapă, până la aspectele inferioare ale omului și a sfârșit prin a nu mai căuta decât satisfacerea nevoilor inerente laturii materiale a firii sale, o căutare cu totul iluzorie, de altfel, căci creează neîncetat mai multe nevoi artificiale, decât poate satisface"* (Guénon, René – *Criza lumii moderne*, Editura Humanitas, 2008, p. 42).

Realitatea, fie ca iluzie, fie ca persistență iluzorie, ne așază în față lucruri grave, mai ales pentru economiști. Să credem că eradicarea sărăciei – o imagine a decăderii umane – are ca soluție statală simpla satisfacere a nevoilor inerente laturii materiale a firii celui aflat în sărăcie? Evident, nu ne putem opri aici, dacă pretindem că respectăm omul, semenul nostru!

Putem preveni, remedia sărăcia, o fațetă extremă a omului aflat în necaz existențial/biologic numai prin formula accesului corpului fizic la materialitate? se întreabă

1 Am expus pe larg tema supermemelor în secvența 6.1.6. „... dar să vedem și binele adus de rău” din volumul 2 al lucrării noastre, p. 291, Editura Expert, 2014.

2 N. Pop, V. Ioan-Franc, 2014, *Spre o monedă globală - Calea posibilă*, Editura Expert.

un grup de autori (Pr.dr. Mihai Valică, Prof.univ.dr. Pavel Chirilă, Ec.drd. Cristian George Popescu, Asist.soc.drd. Andreea Băndoiu) ai lucrării *Teologie socială*, Editura Christiana, 2007, p. 22 și 175. Ei ne confirmă că da: „privind societatea în ansamblul ei, este totuși posibil: prin educație și îndrumare spre afirmarea în societate a valorilor spirituale și morale autentice”, desigur, purtate de corpul fizic.

Ajungem, astfel, la limita performanței democrației, atunci când încercăm să-i proiectăm avantajele pentru viața materială. Ne vom îndepărta tot mai mult de aceste avantaje care ar trebui să-i servească pe toți cu cât, prin politici publice, aducem pe cei mai mulți dintre semenii noștri la o condiție tot mai joasă. Prin ce? Prin renunțarea la valorile spirituale care ar trebui regăsite în politicile publice.

Vorbind mai brutal de limita precizată de noi, dar noi preluând numai logica raționamentului, Guénon spune că: „superiorul nu poate emana din inferior, pentru că din «mai puțin» nu poate ieși «mai mult» – un enunț de o rigoare matematică absolută pe care nimic nul poate infirma [...]. E limpede că poporul (adus în condiție precară – n.n.) nu poate conferi o putere pe care nici el nu o posedă (fiindu-i redusă permanent prin sărăcire – n.n.); adevărata putere nu poate veni decât de sus și de aceea, în treacăt fie spus, ea trebuie legitimată întotdeauna de un element superior ordinii sociale” (René Guénon, *Criza lumii moderne*, 2008, p. 114).

Atenție deci la sensul așteptărilor privind globalizarea. Dacă și când conotația “uniformizării”, a globalizării se face înspre “mai rău”, atunci evoluăm spre eliminarea diferențierilor calitative, în final a preeminenței spiritului ca motor al dezvoltării și progresului. Aici trebuie să facem mereu distincție între uniformizare și unificare, chiar pentru scopul lucrării noastre – moneda globală –, întrucât a pune semnul de egalitate între ele ne plasează în iluzia periculoasă că uniformizarea, mai ales dacă se face înspre mai rău, în loc să ne unească la nivel planetar, ne va separa și mai mult la nivel de indivizi (vezi tot René Guénon, *op.cit.*, p. 59).

Iată ce ne spune statistica internațională legat de uniformizarea spre mai rău: în pre-

zent, ceva mai mult de 3% din țările și teritoriile din lume, cu puțin peste 10% din teritoriul locuit și din populația planetei produce aproximativ 50% din PIB-ul global. Țările în curs de dezvoltare, care reprezintă aproape 9%, acoperă un teritoriu de 40%, cu o populație de peste 50%, produc puțin peste 30% din PIB-ul global. Țările subdezvoltate, reprezentând numeric 88%, ca teritoriu aproape 50% și cu o populație aproape de 40%, produc 15% din PIB-ul global (date preluate de la Marin Dinu, *Lumea este la fel? Despre violența mâinii invizibile*, conferință la Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, noiembrie, 2013).

Totuși, este bine să nu facem loc sentimentului că suntem captivi unei dinamici fataliste a realității, ceea ce ar fi adevărat dacă vom continua de aceeași manieră. În domeniul economiei, spune M. Dinu în lucrarea menționată, o astfel de fatalitate “nu ne lasă răgazul pentru dezbateri pe marginea coerenței și consistenței conceptualizării sau despre calitatea conceptelor” cu care operăm, în timp ce “dezbaterile publice sunt tutelate de semnele de crizialitate cronică”, având consecința agresiunii “problemelor realității configurată după un model conceptual predispus la experiment” mereu aplicat unei societăți care are memoria experimentului.

Admitem ciclicitatea în evoluție, iar privirea ei spațială spre ceea ce este bine ar trebui să fie o spirală cu sensul în sus. Acest sens în sus – sugerând dezvoltare, progres, străpungerea necunoscutului – poate fi asigurat numai în condițiile în care pulsația spirit-corp uman este consistentă cu limitele moralității, ale cooperării dintre semeni, în sensul grijii unora față de alții, după responsabilități. Credem că esența ciclurilor economice admise ca realitate, fiind un efect al acțiunii umane, constă în ceea ce încercăm să susținem și noi: echilibrul și perfecțiunea și mai ales înlănțuirea lor spre trepte superioare au nevoie de interacțiunea dintre respectul valorilor și propensiunea de a-ți crea un confort material fără excese. Crizele de orice fel sunt o răzbunare împotriva exceselor. Să fie ele un semn divin în aplecarea noastră spre perfecțiunea economicului?

Maria CERNAT*

Informația – marfă sau bun public? Concentrarea capitalului pe piața informației

Résumé

Acest articol privește o chestiune îndeobște foarte cunoscută: care este statutul informației: este ea o simplă marfă sau un bun public? Aproape toți studenții de la facultățile de jurnalism și comunicare sunt familiarizați încă din primul an de studiu cu natura duală a informației. Deși multora le-ar plăcea să creadă că este vorba despre un bun al publicului, realitatea este că economia de piață o transformă într-o marfă ca oricare alta. Cartea pe care urmează să o discut prezintă o perspectivă inedită asupra modului în care piața informației este structurată la nivel global. În lucrarea sa, *Foundations of Critical Media and Information Studies*, Christian Fuchs analizează problemele care apar pe piața informației atunci când se formează trusturi media gigant, dintr-o perspectivă mai puțin cunoscută în literatura de specialitate din țara noastră. Este vorba despre economia politică a mass-media. Teoriile critice privind mass-media au fost de multe ori respinse, ca urmare a pretensei lor structuri speculative. Este meritul incontestabil al lui Christian Fuchs de a fi revitalizat teoria critică a mass-media, folosind totodată o cantitate impresionantă de date empirice pentru a-și susține ipotezele. Lucrarea sa este o încercare provocatoare de a oferi un suport factual solid pentru a demonstra ceea ce unii critici ai mass-media, ca Herbert Marcuse, Theodor Adorno sau Jurgen Habermas, au spus despre sistemul mass-media. Folosind drept suport teoretic pentru teoria critică ideile exprimate de gânditori precum Karl Marx, David Harvey, Michael Burawoy, precum și pe ale altor importanți filosofi, sociologi și teoreticieni ai mass-media, Christian Fuchs insistă asupra unei valențe adesea ignorate în spațiul academic românesc: rolul critic al cercetării academice. O definiție foarte îngustă a conceptului de libertate a transformat media la nivel global într-o piață dereglementată, dominată de trusturi în continuă creștere. Lucrarea lui Christian Fuchs inventariază toate efectele negative care decurg de aici.

Cuvinte-cheie: teoria critică, studii despre informație, corporații media, piața informației

*This article is about a very common issue regarding the status of information: is it a commodity or a public good. Most students enrolled in communication academic programs are familiarized right from their first year of study with the dual nature of information. While many would like to believe it is a public good our current market economy transforms it into a mere commodity. The book I am about to present tries to offer a different perspective and explanation to the way our information system is structured globally. In his book, *Foundations of Critical Media and Information Studies*, analyzes the problems that arise when huge media trusts arise in the information sector from another perspective: the political economy of the mass-media. The critical theory of the media has been often dismissed due to its supposed highly argumentative structure. It is the indisputable merit of Christian Fuchs the reviving of the critical theory of the media using a huge amount of empirical data to sustain all his claims. His book is a provocative attempt to give more pertinent and clear empirical data in order to prove what the critics of the media such as Herbert Marcuse, Theodor Adorno or Jurgen Habermas have been saying about the mass-media system for decades. Using the ideas of Karl Marx, David Harvey, Michael Burawoy and other important sociologists and philosophers Fuchs is emphasizing the critical role of his academic research. A very narrow concept of freedom has transformed the global media into a deregulated market dominated by fewer and constantly growing trusts and Christian Fuchs is trying to investigate all the negative effects resulting from this fact*

Mots-clé: critical theory, information studies, media corporations, information market

* Universitatea "Spiru Haret" București, Facultatea de Jurnalism, Comunicare și Relații Publice, e-mail: macernat@gmail.com

Pentru aproape orice absolvent de jurnalism, o asemenea întrebare ar putea părea plicticoasă și inutilă. Toate programele de pregătire academică au un curs de introducere în sistemul mass-media prin care studenții sunt familiarizați cu această problemă. M-am gândit totuși că ar fi cazul să discutăm despre aceste aspecte dintr-o perspectivă foarte rar prezentată în manualele de gen din România: cum putem ilustra amenințările la adresa libertății de exprimare și a integrității profesionale a jurnaliștilor prin critica economiei politice a mass-media? Christian Fuchs este autorul uneia dintre cele mai indicate lucrări în acest sens. *Foundations of Critical Media and Information Studies*¹ este o lucrare care își propune, așa cum lesne putem deduce încă din titlu, să facă o analiză critică a modului în care capitalul evoluează pe piața informației. Așa cum arată și Sonia Cristina Stan², încă din timpul revoluției industriale, presa s-a profesionalizat și a început, și în acest domeniu al informației, producția pe bandă rulantă. Presa de un penny bazată pe știrile de fapt divers a dat startul unei afaceri foarte profitabile, dar și al unui nou mod de a face presă. Suntem adesea oripilați de senzationalismul grobian al emisiunilor TV actuale, dar nu îndrăznim să criticăm prea vocal nici măcar la nivel academic ceea ce se petrece. Eu una am studiat timp de șase ani într-una dintre cele mai bine cotate facultăți publice de profil și rar mi-a fost dat să aud critici de substanță la modul în care a evoluat presa actuală. Și asta, din cel puțin două motive. Așa cum arată mulți cercetători, a existat o adevărată oroare față de reglementarea presei. Jurnalismul postdecembrist a fost dominat de o reală repulsie față de tot ceea ce înseamnă reglementare. Într-una dintre cercetările recente³ se arată faptul că doar 3% dintre jurnaliști considerau o prioritate creșterea salariilor în anii imediat următori revoluției. Preocupările legate de reglemen-

tări care să protejeze jurnaliștii împotriva ingerințelor editoriale ale patronatului n-au sensibilizat foarte multă vreme pe nimeni. Pe acest fundal al entuziasmului postdecembrist, însoțit de asumarea fără rezerve a dereglementării presei chiar de către cei mai importanți jurnaliști, au apărut aceste trusturi mamut și, odată cu ele, o serie întreagă de abuzuri. Să nu uităm vorba unui celebru patron de trust de presă: „Libertatea de exprimare înseamnă că ești liber să pleci dacă nu scrii ce vreau eu”.

Cum s-a ajuns aici? Unul dintre motive l-am expus: teama de reglementare. Cel de al doilea, la pachet cu primul, încrederea în economia de piață care ar fi urmat să reglementeze totul pe piața informației. Din bun public, informația a devenit, fără rezerve, o marfă. Ca urmare a competiției între furnizorii acestui tip de marfă, ar fi rezultat, teoretic, o mai bună informare a publicului, o creștere a standardelor profesionale și a calității produselor media.

Ce s-a petrecut în realitate? Un dezastru. Fără legi care să limiteze într-un fel proprietatea, se ajunge la situația în care o persoană poate deține toate mijloacele mass-media. A se vedea în acest sens cazul Berlusconi. Și nici Antenele autohtone nu sunt prea departe. Cum poate un jurnalist să își facă meseria onest într-o asemenea instituție, neprotejat de niciun fel de reglementări? Cu alte cuvinte, cine ar fi îndrăznit să-și critice patronul? Unde mai e competiția pe piața informației, când toate emisiunile arată la fel, importând modele standard de la filialele trusturilor media din străinătate?

Ca de obicei, în buna noastră tradiție neoliberal-dâmbovițeană, avem un singur vinovat: corupția. Noi, așa răi și corupți cum suntem, împiedicăm realizarea idealului presei profesioniste rezultate din libera concurență pe piața informației. Aduc în discuție lucrarea lui Christian Fuchs din mai multe motive:

1 Christian Fuchs (2011), *Foundations of Critical Media and Information Studies*, Routledge, London and New York, p. 206.

2 Sonia Cristina Stan, *Particularități ale faptului divers interbelic în cotidianul Curentul (martie-iunie 1937)*, p. 186, Congresul Național de Istorie a Presei, ed. a VI-a, București, 18-20 aprilie 2013.

3 Raluca Petre (2012), *Journalism in Times of Major Changes*, Ed. Tritonic, București.

- bazată pe date empirice concludente, lucrarea ne arată că problema concentrării de capital pe piața informației nu este una specific românească;
- amenințările la adresa libertății de exprimare și a integrității profesionale a jurnaliștilor vin din zona economică: ai voie să critici orice politician, dar să te ferească sfântul să critici Coca-Cola⁴;
- într-o economie de piață a mass-media, apar grave amenințări la adresa pluralismului: singura voce care se va auzi în agora mediatică va fi cea care aduce profit, indiferent de costurile sociale.

Teorii privind efectele mass-media

De ce e importantă lucrarea lui Fuchs? Cei familiarizați cu studiul mass-media cunosc prea bine faptul că, în ceea ce privește efectele mesajelor mediatice asupra publicului (lor), există cel puțin două mari clase de perspective teoretice. Prima dintre ele, inaugurată de reprezentatii școlii de la Frankfurt, este așa-numita școală critică. Încă de la începutul secolului trecut s-a insistat în cadrul acestei perspective asupra potențialului malefic al mesajelor media, care tind să uniformizeze și să aplatizeze conștiința cetățeanului, transformându-l în consumator și elector obedient.

Acestor teorii li s-a reproșat adesea caracterul speculativ și lipsa datelor empirice care să fundamenteze ipotezele lor. O altă mare clasă de teorii asupra efectelor mesajelor mass-media este reprezentată de teoriile empirice. Din această perspectivă, nu e important să vedem ce fac mass-media cu publicul. Dimpotrivă, e mult mai important să vedem ce face publicul cu mesajele mass-media. Firește, aici există numeroase discuții de ordin etic. Ernest Dietrich fonda la jumătatea secolului trecut The Institute for Motivational Research, pentru a vedea exact cum percep oamenii mesajele media. Scopul său era departe de a fi unul teoretic: el dorea pur și simplu să se îmbogățească, folosind cunoștințele sale de psihanaliză pentru a

arăta corporațiilor care e cea mai bună metodă de persuasiune. Firește, nu trebuie să generalizăm. Despre efectele mass-media s-a scris enorm și nu întotdeauna cu scopuri meschine. Dacă am considera că toți cercetătorii care au studiat empiric fenomenul efectelor mass-media asupra publicurilor au avut scopuri comerciale, am face o mare nedreptate unor cercetători reputați ai domeniului.

Ceea ce trebuie totuși subliniat este faptul că se investesc anual sume enorme pentru a testa puterea de persuasiune a mesajelor comerciale (clipuri publicitare, jingle-uri, logo-uri etc.). În același timp, problema costurilor sociale ale receptării acestor mesaj nu se bucură nici pe departe de același nivel al finanțării și nici chiar al interesului. Cu alte cuvinte, *cercetarea aplicată* – cum vindem ceaiul de slăbit X – a luat-o cu mult înaintea *cercetării fundamentale cu miză socială* – cum influențează imaginea de sine

4 <http://voxpública.realitatea.net/politica-societate/sarbatoare-fara-libertate-de-exprimare-coca-cola-la-aniversarea-celor-125-de-ani-62494.html>.

a adolescentelor promovarea modelelor subponderale?

În plus, cercetările care atrag atenția asupra potențialului malefic al mass-media au o faimă proastă. Se pretinde adesea că nu poate fi stabilită o relație de cauzalitate directă între expunerea la un anumit tip de mesaj și un anumit comportament. Firește, aceasta ar impune o discuție mai amplă despre conceptul însuși de cauzalitate, însă nu acesta este scopul articolului.

Am prezentat cele două mari clase de teorii asupra efectelor mass-media pentru a înțelege de ce este importantă lucrarea lui Christian Fuchs. Răspunsul este unul simplu: Christian Fuchs îmbină cele două moduri de analiză a sistemului mass-media. Asumându-și declarat o perspectivă critică, Fuchs dublează toate afirmațiile sale de date empirice cât se poate de concludente. Teoriile critice au fost expediate de multe ori ca făcând dovada unor regretabile înclinații paranoice care identifică peste tot existența unui imperiu global menit să promoveze agenda celor puternici în detrimentul celor slabi. Ei bine, voi insista asupra unui singur capitol din ampla lucrare de 384 de pagini, pentru a demonstra faptul că există date concrete care susțin ceea ce studenții de anul I la jurnalism au învățat că este modelul hegemonic al mass-media.

Astfel, în capitolul *Theories of New Imperialism and Global Capitalism*, Christian Fuchs se oprește asupra definiției imperialismului propuse de Lenin încă din 1917, pentru a arăta, folosind date concrete, că fiecare dintre cele cinci elemente caracteristice ale imperialismului se verifică la nivelul datelor empirice.

Concentrarea capitalului în sectorul informației

În ceea ce privește legătura dintre imperialism și sectorul informației, Fuchs remarcă faptul că, încă de la începutul secolului trecut, s-au pus bazele unui sistem al informației-marfă dominat de jucători-cheie – marile agenții de știri (Reuters, Havas) și-au început de mai bine de un secol activitatea. Cum era de așteptat, un secol mai târziu ne găsește în situația în care un foarte mic număr de companii deține o mare parte din piața informației (cei mai mulți angajați, cele mai mari profituri). Industriile informației sunt printre cele mai concentrate. De pildă, la nivelul Uniunii Europene, în sectorul producției de echipamente media, companiile mari reprezintă doar 1,6% din totalul companiilor și dețin 65% din angajați și 76,8% din profituri. În Statele Unite, întregul sistem media, fie că vorbim de edituri, software, case de discuri, producție video sau servicii de internet, există 330 de companii care reprezintă 0,01% din totalul companiilor, dar în 2002 controlau 78% din totalul profiturilor realizate în acest domeniu.⁵

Firește, acest lucru poate să nu însemne nimic prin el însuși, însă valorile democratice sunt serios amenințate în clipa în care doar vocea profitabilă se mai poate auzi într-un spațiu public privatizat. Nu am vrut economie centralizată, dar iată cum, pornind de la o interpretare foarte naivă a libertății, am ajuns la o concentrare fără precedent a mijloacelor mass-media în câteva mâini. În aceste condiții, mai poate fi economia de piață dereglementată un garant al libertății de exprimare, al pluralismului sau al altor valori democratice?

Bibliografie

- Document online disponibil la: <http://voxpublica.realitatea.net/politica-societate/sarbatoare-fara-libertate-de-exprimare-coca-cola-la-aniversarea-celor-125-de-ani-62494.htm>
- Fuchs, Christian (2011), *Foundations of Critical Media and Information Studies*, Routledge, London and New York.
- Petre, Raluca (2012), *Journalism in Times of Major Changes*, Ed. Tritonic, București.
- Stan, Sonia Cristina (2013), *Particularități ale faptului divers interbelic în cotidianul Curentul (martie-iunie 1937)*, p. 186, Congresul Național de Istorie a Presei, ed. a VI-a, București.

⁵ Christian Fuchs (2011), *Foundations of Critical Media and Information Studies*, Routledge, London and New York, p. 206.